

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

№ 8(64) / 2022

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 8(64)

Київ 2022

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2022

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2022

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomiczne nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ekonomiczne nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту Державного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри підприємництва та бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручький Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Русіна Юлія Олександрівна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Державного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки Державного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Державного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Державного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

Imamov Khamdilla — PhD, доцент Ташкентського державного економічного університету (Ташкент, Узбекистан)

ЗМІСТ**ЕКОНОМІКА**

- Василенко Надія Володимирівна, Семко Майя Іванівна, Радиш Ярослав Федорович**
РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ФОРМУВАННІ НОВОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД 9
- Калетник Олександр Вікторович**
ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ПРОВІДНИХ КРАЇН В ІНТЕРЕСАХ ІННОВАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 15
- Литвиненко Ольга Леонідівна**
АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗРІЗ 27
- Скриньковський Руслан Миколайович, Горбонос Федір Володимирович,
Цюх Святослав Ігорович, Хмиз Мар'яна Василівна,
Процевят Оксана Семенівна, Князь Святослав Володимирович**
ТЕНДЕНЦІЇ І ПИТАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 38
- Тарасенко Ірина Олексіївна, Тарасенко Олексій Сергійович**
КОНВЕРГЕНЦІЯ З ЄВРОПЕЙСЬКОЮ ОСВІТНЬОЮ СИСТЕМОЮ В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ
В ПОВОЄННОМУ ПЕРІОДІ..... 49

МАРКЕТИНГ

- Макушок Ольга Василівна, Цимбалюк Юрій Анатолійович, Андрусяк Василь Миколайович**
УПРОВАДЖЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЦИФРОВИХ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В ЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА 57

МЕНЕДЖМЕНТ

- Yuan Yuan Xia**
PERSONNEL MANAGEMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS, FOREIGN EXPERIENCE
AND COMPARISONS BETWEEN CHINA AND MALAYSIA 64
- Новікова Марина Миколаївна, Боровик Марина Вікторівна, Писаревський Ілля Матвійович,
Волкова Міліція В'ячеславівна, Догадіна Валентина Юріївна**
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ
РОЗВИТКОМ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА 72

Світлична Вікторія Юріївна, Александрова Світлана Анатоліївна ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕІНЖІНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ NORESA.....	78
---	-----------

Хрутьба Вікторія Олександрівна, Захарова Юлія Ігорівна ДОСВІД МІЖНАРОДНИХ АКРЕДИТАЦІЙ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	84
--	-----------

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

Безверхий Костянтин Вікторович, Мороз Іванна Василівна, Приймак Наталія Володимирівна, Юрченко Олександр Анатолійович ФІНАНСОВА ТА ПОДАТКОВА ЗВІТНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	96
--	-----------

Закревська Олена Юріївна ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМНОГО ПРОДУКТУ BAS.....	106
---	------------

Зоріна Олена Анатоліївна НЮАНСИ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ОПЕРАЦІЙ З ПЕРЕРОВКИ ДАВАЛЬНИЦЬКОЇ СИРОВИНИ	111
--	------------

Ігнат'єв Олександр Володимирович ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ КОМПЛЕКСНОЇ СТАВКИ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ	118
--	------------

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Скриньковський Руслан Миколайович, Князь Святослав Володимирович, Русин-Гриник Роман Романович, Коновалюк Ірина Василівна ДІЯЛЬНІСТЬ БІЗНЕС-СТРУКТУР ЯК ОБ'ЄКТ МОНІТОРИНГУ	124
---	------------

CONTENTS

ECONOMY

- Vasylenko Nadiya, Semko Maiia, Radysh Yaroslav**
THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FORMATION OF A NEW MODEL
OF STATE REGULATION OF HEALTH CARE: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE..... 9
- Kaletnyk Oleksandr**
THE PRACTICE OF USING THE GLOBAL EXPERIENCE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF THE LEADING COUNTRIES IN THE INTERESTS OF INNOVATIVE SECURITY
OF UKRAINE 15
- Lytvynenko Olha**
ANALYSIS OF THE INNOVATIVE ECOSYSTEM OF UKRAINE AT THE REGIONAL LEVEL..... 27
- Skrynkovskyy Ruslan, Horbonos Fedir, Tsyuh Svyatoslav,
Khmyz Mariana, Protseviat Oksana, Kniaz Sviatoslav**
TRENDS AND ISSUES OF FOOD SECURITY OF UKRAINE IN THE WAR CONDITIONS..... 38
- Tarasenko Iryna, Tarasenko Oleksiy**
CONVERGENCE WITH THE EUROPEAN EDUCATION SYSTEM WITHIN THE CONTEXT
OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN UNIVERSITIES IN
THE POST-WAR PERIOD 49

MARKETING

- Makushok Olga, Tsymbalyuk Yuriy, Andrusiak Vasyl**
INTRODUCTION AND REALIZATION OF DIGITAL MARKETING TECHNOLOGIES INTO
ECONOMIC ACTIVITY OF ENTREPRENEURIAL ENTITIES 57

MANAGEMENT

- Yuanyuan Xia**
PERSONNEL MANAGEMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS, FOREIGN EXPERIENCE
AND COMPARISONS BETWEEN CHINA AND MALAYSIA 64
- Novikova Maryna, Borovyk Maryna, Pysarevskiy Illia,
Volkova Militsa, Dohadina Valentyna**
FEATURES OF THE FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL MECHANISM OF
MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF LABOR POTENTIAL OF THE ENTERPRISE..... 72
- Svitlychna Viktoriya, Aleksandrova Svitlana**
ORGANIZATIONAL SECURITY RE-ENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES HORECA
ENTERPRISES 78

Khrutba Viktoriia, Zakharova Yuliia

INTERNATIONAL ACCREDITATION EXPERIENCE OF EDUCATIONAL PROGRAMS
IN THE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE 84

ACCOUNTING AND TAXATION

Bezverkhyy Kostiantyn, Moroz Ivanna, Pryimak Nataliia, Yurchenko Oleksandr

FINANCIAL AND TAX REPORTING OF UKRAINIAN COMPANIES DURING MARITAL STATE... 96

Zakrevska Olena

ACCOUNTING OF FIXED ASSETS WITH THE HELP OF THE BAS SOFTWARE PRODUCT 106

Zorina Olena

NUANCES OF ACCOUNTING AND TAXATION WITH VALUE ADDED TAX OF PROCESSING
OPERATIONS RAW MATERIALS 111

Ihnatiev Oleksandr

PROBLEMS OF ACCOUNTING AND TAXATION AT THE APPLICATION OF THE COMPLEX
RATE BY TRANSPORT AND FORWARDING ENTERPRISES 118

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Skrynkovskyy Ruslan, Kniaz Sviatoslav, Rusyn-Hrynyk Roman, Konovalyuk Iryna

ACTIVITIES OF BUSINESS STRUCTURES AS AN OBJECT OF MONITORING 124

УДК 614:351.77

ЕКОНОМІКА

Василенко Надія Володимирівна
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницька академія безперервної освіти»*
Vasylenko Nadiya
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Communal Institution of Higher Education
«Vinnytsia Academy of Continuing Education»*
ORCID: 0000-0002-1087-4591

Семко Майя Іванівна
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування,
керівник спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницька академія безперервної освіти»*
Semko Maiia
*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Communal institution of higher education
«Vinnytsia Academy of Continuing Education»*
ORCID: 0000-0001-8327-1751

Радись Ярослав Федорович
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри управління та адміністрування
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницька академія безперервної освіти»*
Radysh Yaroslav
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Communal Institution of Higher Education
«Vinnytsia Academy of Continuing Education»*
ORCID: 0000-0002-8374-5424

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8191

РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ФОРМУВАННІ НОВОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FORMATION OF A NEW MODEL OF STATE REGULATION OF HEALTH CARE: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Анотація. В статті автори роблять спроби показати зміни, які сьогодні відбуваються в нашій державі. Вони встановили, що науковці визначають початком інституціоналізації вітчизняної моделі демократії, за якої відбувається перехід від традиційної системи державного управління до нової формації вітчизняного державотворення – публічного управління.

Автори визначають, що принципова ж відмінність публічного управління від державного управління, на їх думку, полягає в тому, що воно являє собою спільну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування з політично активними суб'єктами громадянського суспільства і ринкової економіки щодо формування й реалізації політики розвитку держави та її адміністративно-територіальних одиниць, зокрема і в сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: держава, державне управління, медичний простір, модель, основи законодавства України, політика, публічне управління, сфера охорони здоров'я, фармацевт.

Summary. In the article, the authors try to show the changes that are taking place in our country today. They established that scientists define the beginning of the institutionalization of the domestic model of democracy, during which the transition from the traditional system of state administration to a new formation of domestic state formation – public administration takes place. The authors determine that the fundamental difference between public administration and state administration, in their opinion, is that it is a joint activity of state authorities and local self-government bodies with politically active subjects of civil society and the market economy regarding the formation and implementation of policy development of the state and its administrative-territorial units, in particular in the field of health care.

Key words: state, public administration, medical space, model, foundations of Ukrainian legislation, politics, public administration, health care sphere, pharmacist.

Вступ. Розбудова правової демократичної держави передбачає розвиток правової освіти її громадян, становлення правових інституцій, утвердження верховенства права в усіх сферах буття і функціонування суспільства. Україна, як права, демократична, соціально орієнтована держава з перших днів свого існування проголосила права і свободи людини найвищою цінністю та взяла на себе обов'язок їх гарантувати. Право на охорону здоров'я визнано в Україні природним, невід'ємним правом, яке стосується кожної людини і носить конституційний характер. Для фахівців охорони здоров'я рівень правових знань має особливе значення як з точки зору формування загального правового світогляду, так і з огляду на досягнення відповідного професійного рівня [4, с. 6, 60, 65].

Аналіз останніх публікацій показав, що дослідники стверджують, що політика та управління у сфері охорони здоров'я як складової політики держави становлять фундамент вектора розвитку державності для людини. У державному управлінні охороною здоров'я сучасної України відбуваються глибинні трансформації: перехід до публічного врядування, децентралізація управління, реформування моделі Семашка, яка відповідатиме сучасним викликам суспільства і можливостям держави та міжнародним соціальним стандартам [4; 9].

Охорона здоров'я є надзвичайно складною системою державних і громадських заходів правового, економічного, соціального, наукового, культурного, освітнього, організаційного, технічного, санітарно-гігієнічного тощо характеру.

Ми погоджуємося з думкою укладачів видання «Державне управління в соціально-гуманітарній сфері: теорія та практика» про те, що за умов об-

меження матеріальних, людських, часових ресурсів виникає необхідність ретельної ревізії вже існуючих механізмів, засобів, методів та інструментів державного управління на предмет доцільності їх застосування, обґрунтованості та ефективності. Саме в такий спосіб уможливорюється раціоналізація управлінських процесів та впроваджуються ідеї адаптивного управління з ресурсозберігаючою тенденцією в публічному управлінні [8].

Ключовим стандартом прав людини і юридичним викликом у сфері охорони здоров'я України проф. Р. Майданік вважає єдиний медичний простір [5].

У літературі розрізняють поняття єдиного медичного простору у вузькому і широкому значеннях: як систему загальнонаціональної мережі лікувально-профілактичних закладів... і систему організації надання медичної допомоги що забезпечує доступність, якість та ефективність кваліфікованої допомоги всьому населенню держави й об'єднує всі медичні ресурси спільним управлінням і визначеним механізмом фінансування. Єдиний медичний простір — система організації надання медичної допомоги, яка об'єднує всі медичні ресурси держави спільним управлінням і визначеними механізмами фінансування та забезпечує доступність, якість і ефективність усіх видів медичної допомоги всім громадянам України, у тому числі і військовослужбовцям [1; 2; 5; 9].

Виходячи з того, що перед національною системою охорони здоров'я постали дві дуже складні проблеми — катастрофічна нестача ресурсів і їх нерациональне використання, створення та ефективне функціонування єдиного медичного простору

ру України можливе за умов, зокрема і в умовах воєнного стану:

- запровадження системи обов'язкового державного медичного страхування;
- структурної перебудови системи надання медичної допомоги;
- створення консультативно-діагностичних і спеціалізованих лікувальних центрів та розроблення механізмів щодо можливості сумісного їх використання в системі страхової медицини та наданні платних медичних послуг;
- створення сучасної системи інформаційного забезпечення охорони здоров'я — єдиного медичного інформаційного поля;
- вироблення й упровадження механізмів забезпечення та контролю якості медичної допомоги;
- узгодження планів органів управління цивільною та військовою медициною щодо їх участі у спільних програмах з питань лікувально-профілактичного забезпечення;
- упровадження форм єдиної медичної звітності для всіх медичних установ держави;
- розв'язання проблеми взаєморозрахунків між МОЗ України та військовими госпіталями, а також між госпіталями силових міністерств України за надання медичних послуг;
- здійснення практичної взаємодії МОЗ України та військової медицини щодо вирішення питань з надання медичної допомоги в екстремальних ситуаціях;
- спільної участі в підготовці миротворчих контингентів, сумісному вивченні науковцями МОЗ і лікарями силових міністерств причин виникнення спалахів та запобігання окремим захворюванням серед колишніх миротворців;
- створення та практичної реалізації національної програми охорони професійного здоров'я військовослужбовців ЗС України;
- узгодженості підходів щодо підготовки кадрів з управління охороною здоров'я;
- вирішення питань роботи лікарських асоціацій та лікарських товариств України.

Як показує аналіз діяльності медичної служби під час бойових дій та усуненні медичних наслідків техногенних катастроф, що відбулися в світі за останні роки, ефективність медичної допомоги в кінцевому підсумку визначається рівнем організаційних заходів, оптимальною структурою медичних підрозділів, високою якістю технічних засобів, дієздатністю та стійкістю управління. Саме ці фактори визначають своєчасність надання медичної допомоги, високий рівень лікувально-евакуаційних заходів, ефективність медичної допо-

моги в цілому. Але у всіх, без винятку, випадках основною умовою успішної діяльності медичної служби було своєчасне сортування та надання адекватної медичної допомоги пораненим, хворим та ураженим, тобто визначення лікувально-евакуаційної характеристики контингенту, якому ця допомога надавалася [6].

Мета статті. На основі цілісного аналізу законодавчої бази проблеми дослідження обґрунтувати нову моделі державного регулювання охорони здоров'я та показати використання вітчизняного та зарубіжного досвіду на практиці регулювання відносини в галузі охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Вивчення та аналіз нормативно-правової бази показало, що Головним національним законодавчим актом, який регулює відносини в галузі охорони здоров'я є Основи законодавства України про охорону здоров'я, прийняті Верховною Радою України 19 листопада 1992 р. Даний закон визначає основні принципи державної політики у цій сфері, які цілком відповідають міжнародним стандартам і регламентаціям з прав людини та розвитку систем охорони здоров'я [9].

Як підкреслюють автори навчального посібника «Право на охорону здоров'я у нормативно-правових актах міжнародного та європейського рівня», Основи законодавства України про охорону здоров'я визнають права та обов'язки громадян у сфері охорони здоров'я; основні принципи забезпечення охорони здоров'я; підходи до формування й реалізації державної політики у цій сфері. Відповідні розділи й статті документу присвячені:

- основам управління системою охорони здоров'я й порядку її фінансування;
- механізмам державного контролю і нагляду;
- принципам забезпечення здорових і безпечних умов життя населення;
- основам організації медичної допомоги й медикаментозного забезпечення;
- загальним умовам здійснення медичних втручань і забезпеченню безпосередньо пов'язаних з ними та інших прав пацієнтів; охороні здоров'я матері і дітей;
- регламентації загальних принципів здійснення медичних експертиз; медичній та фармацевтичній діяльності;
- професійним правам і обов'язкам медичних і фармацевтичних працівників [4, с. 67–68].

Якщо порівняти структуру наведеного вище французького кодексу законів про громадське здоров'я («Code de la sante publique») та перелік статей і розділів Основ законодавства України про

охорону здоров'я, то можна зробити висновок про те, вони в основному однотипні. Кореспондуються вони, зокрема, і у визначенні місця фармації — це одна із важливих складових галузі охорони здоров'я, а це значить, що фармацевтичне право, предметом регулювання якого є фармацевтична діяльність, слід розглядати як підгалузь права охорони здоров'я.

Як стверджує проф. С. Г. Стеценко, систему медичного права необхідно розглядати з трьох позицій [5, с. 36]:

- як комплексну галузь публічного права;
- як навчальну дисципліну;
- як частину правової та медичної науки.

Рамки журнальної статті не дають змоги детально розглянути систему права охорони здоров'я із усіх, вказаних вище, позицій. Тому зосередимось на розгляді права охорони здоров'я з точки зору частини правової, медичної та фармацевтичної науки.

Використовуючи методологічний підхід вже цитованого вище проф. С. Г. Стеценка до визначення напрямів частини тієї чи іншої правової науки, вважаємо за можливе виокремити наступні основні напрями системи права охорони здоров'я [5]:

- теоретико-правові основи права охорони здоров'я як комплексної галузі українського права;
- співвідношення і взаємодія права охорони здоров'я з іншими галузями права;
- пошук оптимальних шляхів регламентації нових напрямів медичної та фармацевтичної діяльності;
- удосконалення освітніх програм в галузі юридичної, медичної та фармацевтичної освіти тощо.

Як відомо, фахівці в галузі права при розгляді тієї чи іншої системи права, тобто її внутрішньої форми, рекомендують визначати джерела досліджуваної галузі права, — її зовнішню форму.

Укладачі підручника «Правознавство» під поняттям «джерело права» розуміють способи юридичного виразу права, його організацію в належну юридичну оболонку. Право завжди повинно мати певну форму, тобто повинно містити виражений юридичною мовою текст, що несе певне змістове навантаження. Якщо нормі не надана певна форма, то вона залишається нормою поведінки, але не є нормою права [3, с. 125].

Фахівець в галузі медичного права проф. С. Г. Стеценко визначає джерело медичного права як спосіб закріплення правових норм [5, с. 39].

До зовнішньої форми (джерел) права відносять: правовий звичай, судовий чи адміністративний прецедент, нормативний договір, нормативно-правовий акт.

Нормативно-правові акти поділяються на закони й підзаконні нормативно-правові акти [3, с. 125, 126].

Базуючись на викладеному вище, можемо сказати, що джерела права охорони здоров'я — це спосіб зовнішнього закріплення (виразу) правових норм, що регулюють суспільні відносини в галузі охорони здоров'я.

З позицій сучасного розвитку правової науки виділяють наступні особливості джерел права охорони здоров'я:

- наявність в Конституції України положень, що присвячені загальним питанням охорони здоров'я (ст. 49 — визначає право на охорону здоров'я; ст. 50 — містить положення про право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди);
- існування узагальнюючого нормативно-правового акту з регулювання діяльності системи охорони здоров'я — Основ законодавства України про охорону здоров'я;
- норми права охорони здоров'я, його підгалузей — медичного та фармацевтичного права розміщені в інших галузях права (кримінальне, цивільне, адміністративне тощо).

Укладачі навчального посібника «Право на охорону здоров'я у нормативно-правових актах міжнародного та європейського рівня» у розділі «Регламентация права на охорону здоров'я в Україні» підкреслюють, що в результаті нормотворчої діяльності в Україні в цілому було створено нормативно-правову базу охорони здоров'я, яка складається з більш ніж 1000 нормативно-правових актів державного рівня.

Водночас системний аналіз існуючого законодавчого забезпечення системи охорони здоров'я України свідчить про необхідність поліпшення практики реалізації багатьох нормативно-правових актів, удосконалення законодавства, що регулює фінансування і управління в галузі охорони здоров'я [4, с. 71, 72].

На думку авторів даної публікації, при опрацюванні нової редакції Основ законодавства України про охорону здоров'я, окрім врегулювання окремих питань щодо організації діяльності системи охорони здоров'я в нових умовах, впровадження сучасних форм і технологій надання медичної допомоги, виробництва ліків і виробів медичного призначення, доцільно більше уваги приділити етичним проблемам медицини та фармації.

Так, на наше глибоке переконання, потребують наукового обґрунтування принципи належної фармацевтичної практики.

Відомо, що належна фармацевтична практика стосується роздрібною реалізації ліків, тобто роботи аптек та їх відокремлених структурних підрозділів. Ця концепція опрацьована Міжнародною фармацевтичною федерацією в 1992 р. і в оригіналі називається Good pharmaceutical practice — GPP. Причиною розробки вказаної вище концепції стала тенденція, яка склалася в індустріальному суспільстві і яка розглядає аптечного працівника в першу чергу як продавця ліків.

Під належною фармацевтичною практикою розуміють фахову підготовку аптечних працівників, у центрі якої інтереси пацієнта і громадськості. Вона являє собою сукупність правил і вимог до діяльності аптечних фахівців щодо зміцнення здоров'я і профілактики захворювань серед населення, відпуску хворим і використання ними рецептурних препаратів, а також поширення достовірної інформації щодо впливу ліків на організм.

Реалізація принципів належної фармацевтичної діяльності можлива у випадку, коли, по-перше, основною ідеологією фармацевтичної практики слугуватимуть фахові чинники (фармацевт — провізор і помічник провізора передовсім представляють охорону здоров'я — авт.), хоча, звичайно, і значення економічних показників діяльності не відкидається.

А, по-друге, аптечний фахівець матиме можливість впливати на рішення щодо використання ліків:

- взаємостосунки з іншими фахівцями охорони здоров'я, зокрема з лікарями, будуть партнерськими, довірливими та конфіденційними з усіх аспектів фармакотерапії;
- взаємостосунки з іншими фармацевтичними фахівцями будуть колегіальні, позбавлені нездорової конкуренції і спрямовані на покращення фармацевтичних послуг;
- усі фармацевтичні фахівці будуть особисто відповідати за підтримання та оцінку власної компетентності протягом усього часу фахової діяльності;
- освітні програми підготовки та перепідготовки фармацевтичних фахівців віддзеркалюватимуть поточні та очікувані зміни у фармацевтичній практиці.

Як наголошує проф. Б. П. Громовик, належна фармацевтична практика містить чотири основних елементи (зміцнення здоров'я, попередження його погіршення та досягнення здорового способу жит-

тя; самолікування; вплив на призначення та застосування ліків; відпуск і використання ліків та виробів медичного призначення), що вимагають відповідного регулювання національними стандартами [2, с. 60–63].

Висновки.

1. Процес пошуку і узгодження правових норм з регулювання медичної діяльності в історії України відбувався століттями. Точкою відліку початку юридичної регламентації медичної діяльності у вітчизняній історії слід вважати X ст., що пов'язано з хрещенням України-Руси у 988 р. князем Володимиром Святославовичем

2. Охорона здоров'я, медична та фармацевтична діяльність представляють собою сукупність суспільних відносин різної складності, які при їх врегулюванні нормами права носять характер правових відносин. Специфічною рисою суспільних відносин, які регулюються правом охорони здоров'я, є те, що згадані відносини виникають, існують і розвиваються в основному з приводу особистих немайнових благ людини — життя і здоров'я.

3. Головними завданнями подальшого розвитку вітчизняного законодавства з питань охорони здоров'я є підготовка нової редакції Основ законодавства України про охорону здоров'я та розробка підзаконних нормативних документів у розвиток цього системоутворюючого закону.

4. З метою забезпечення ефективного розвитку національної системи охорони здоров'я, збереження генофонду нації, проведення глибоких структурних змін у медичній галузі, запровадження європейських стандартів права громадян на медичну допомогу, — видано Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо реформування системи охорони здоров'я населення» від 6 грудня 2005 року № 1694/2005.

Перспективи подальших розвідок дає всі підстави стверджувати, що згаданий вище важливий державний документ та підготовлений керівництвом Міністерства охорони здоров'я Національний план дій на виконання Указу Президента України від 6 грудня 2005 р. № 1694/2005 «Про невідкладні заходи реформування системи охорони здоров'я населення» (Дорожня карта реформування системи охорони здоров'я) — слід вважати невідкладними заходами реформування системи охорони здоров'я населення та основними завданнями нової парадигми державної політики України в галузі охорони здоров'я.

Література

1. Гладун З.С. Адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я населення в Україні: Монографія. К.: Юрінком Інтер, 2007. 720 с.
2. Громовик Б.П. Організація роботи аптек. Вінниця, НОВА КНИГА, 2003. 240 с.
3. Державне управління в соціально-гуманітарній сфері: теорія та практика: навч. посіб. / І.І. Хожило, О.Ю. Бобровська, Б.П. Колесніков [та ін.]. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2011. 211 с.
4. Інституціоналізація публічного управління в Україні: наук.-аналіт. доп. / за заг. ред. М.М. Білинської, О.М. Петроє. Київ: НАДУ, 2019. 210 с.
5. Майданик Р. Єдиний медичний простір як ключовий стандарт прав людини і юридичний виклик у сфері охорони здоров'я України // Медичне право, 2013. № 1 (11). С. 33–42.
6. Політика та публічне управління у сфері охорони здоров'я: підручник: у 2 т / авт. кол.: М.М. Білинська, Н.О. Васюк, Л.І. Жаліло та ін.; ред. кол.: В.М. Князевич (голова), Т.П. Юрочко (заст. голови), Я.Ф. Радіш (заст. голови), Л.І. Жаліло (заст. голови). Нац. акад. держ. упр. При Президентові України. Київ: НАДУ, 2017. Т. 1. С. 81.
7. Публічна політика та суспільні зміни в Україні в контексті євроінтеграції: монографія / авт. кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович, О.Г. Пухкал та ін.; за заг. ред. С.О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ: НАДУ, 2017. 248 с.
8. Правознавство: Підручник / А.І. Берлач, Д.О. Карпенко, В.С. Ковальський, А.М. Колодій, А.Ю. Олійник, О.О. Підпригора; За ред. В.В. Копейчикова, А.М. Колодія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 752 с.
9. Радіш Я.Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування (Монографія) / Передмова і загальна редакція — проф. Н.Р. Нижник. К.: Вид-во УАДУ, 2001. 360 с.

References

1. Hladun Z.S. (2007). Administratyvno-pravove rehuliuвання okhorony zdorovia naseleння v Ukraini: Monohrafiia. K.: Yurinkom Inter.
2. Hromovyk B.P. (2003). Orhanizatsiia roboty aptek. Vinnytsia, NOVA KNYHA.
3. Derzhavne upravlinnia v sotsialno-humanitarnii sferi: teoriia ta praktyka navch. posib. (2011). I.I. Khozhylo, O. Yu. Bobrovska, B.P. Kolesnikov [ta in.]. D. DRIDU NADU.
4. Instytutsionalizatsiia publicnogo upravlinnia v Ukraini (2019): nauk.-analit. dop. / za zah. red. M.M. Bilynskoi, O.M. Petroie. Kyiv, NADU.
5. Maidanyk R. (2013) Yedyni medychnyi prostir yak kliuchovi standart prav liudyny i yurydychnyi vyklyk u sferi okhorony zdorovia Ukrainy // Medychne pravo. № 1 (11).
6. Polityka ta publichne upravlinnia u sferi okhorony zdorovia (2017): pidruchnyk: u 2 T / avt. kol: M.M. Bilynska, N. O. Vasiuk, L. I. Zhalilo ta in.; red. kol.: V. M. Kniazevych (holova), T. P. Yurochko (zast. holovy), Ya. F. Radysh (zast. holovy), L. I. Zhalilo (zast. holovy). Nats. akad. derzh. upr. Pry Prezidentovi Ukrainy. Kyiv, NADU.
7. Publichna polityka ta suspilni zminy v Ukraini v konteksti yevrointehratsii (2017): monohrafiia / avt. kol.: S. O. Teleshun, S. V. Sytnyk, I. V. Reiterovych, O. H. Pukhkal ta in.; za zah. red. S. O. Teleshuna, d-ra polit. nauk, prof. Kyiv: NADU.
8. Pravoznavstvo: Pidruchnyk (2005). A. I. Berlach, D. O. Karpenko, V. S. Kovalskyi, A. M. Kolodii, A. Iu. Oliinyk, O. O. Pidopryhora; Za red. V. V. Kopieichykova, A. M. Kolodiia. K.: Yurinkom Inter.
9. Radysh Ya.F. (2001). Derzhavne upravlinnia okhoronoiu zdorovia v Ukraini: henezys, problemy ta shliakhy reformuvannya (Monohrafiia) / Peredmova i zahalna redaktsiia — prof. N. R. Nyzhnyk. K.: Vyd-vo UADU.

Калетник Олександр Вікторович

здобувач ступеня PhD

Національного університету водного господарства та природокористування

Калетник Александр Викторович

соискатель степени PhD

Национального университета водного хозяйства и природопользования

Kaletnyk Oleksandr

PhD Candidate of the

National University of Water and Environmental Engineering

ORCID: 0000-0001-8928-9979

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8216

**ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОВІДНИХ КРАЇН
В ІНТЕРЕСАХ ІННОВАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

**ПРАКТИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МИРОВОГО ОПЫТА
ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ВЕДУЩИХ СТРАН В ИНТЕРЕСАХ
ИННОВАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ**

**THE PRACTICE OF USING THE GLOBAL EXPERIENCE
OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE LEADING COUNTRIES
IN THE INTERESTS OF INNOVATIVE SECURITY OF UKRAINE**

Анотація. У роботі розглянуто чотириохривневу піраміду впровадження політики інноваційного розвитку країни, що забезпечує розвиток інноваційної сфери на принципах системності, до якої входять: рівень 1 «Базові умови ведення бізнесу в країні»: верховенство права, конкурентні ринки, гнучкі ринки робочої сили, ефективний захист прав власності (зокрема інтелектуальної) та культура довіри; рівень 2 «Ефективне податкове, торговельне та інвестиційне середовище»: це середовище повинно стимулювати торгівлю та прямі іноземні інвестиції; рівень 3 «Ключові фактори інноваційного виробництва»: передбачає забезпечення інноваційного виробництва необхідними факторами — технологічними основними фондами, кваліфікованою робочою силою, інноваційною інфраструктурою; рівень 4 «Спеціальні стимули інноваційної діяльності»: ефективно розроблені стимули інноваційної діяльності з урахуванням конкурентних переваг та недоліків країни. Інноваційна політика містить такі інструменти, як податкове стимулювання НДДКР, підтримка регіональних інноваційних кластерів та інноваційного малого бізнесу та ін.

Проаналізовано сутність інноваційних моделей економічного розвитку та досвід країн (США, Швейцарія, Іспанія, Франція, Німеччина, Австрія, Швеція, Сінгапур та Чехія) у стимулюванні, підтриманні та заохоченні інноваційної діяльності підприємств з метою можливості використання подібних практик в економіці України на шляху її інноваційного розвитку та безпеки.

Проведено ретельний аналіз становища України у декількох міжнародних рейтингах, які оцінюють інноваційний потенціал та інноваційну спроможність. Так зокрема розглянуто і проаналізовано рейтинги України за складовими ГП, інноваційного індексу Bloomberg, значення основних критеріїв ГІКТ, рейтинги України та окремих країн світу за Індексом готовності до передових (frontier) технологій, визначені слабкі та сильні сторони, окреслена та оцінена загальна динаміка та майбутня тенденція наведених показників.

Проаналізувавши стан і тенденції розвитку інноваційної сфери в країнах ЄС, окреслено конкретні кроки в напрямку поліпшення стану інновацій та інноваційної безпеки в Україні.

Ключові слова: інноваційна безпека підприємства, економічна безпека, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, світовий досвід.

Аннотация. В работе рассмотрена четырехуровневая пирамида внедрения политики инновационного развития страны, обеспечивающая развитие инновационной сферы на принципах системности, в которую входят: уровень 1 «Базовые условия ведения бизнеса в стране»: верховенство права, конкурентные рынки, гибкие рынки рабочей силы, эффективная защита прав собственности (в частности интеллектуальной) и культура доверия; уровень 2 «Эффективная налоговая, торговая и инвестиционная среда»: эта среда должна стимулировать торговлю и прямые иностранные инвестиции; уровень 3 «Ключевые факторы инновационного производства»: предусматривает обеспечение инновационного производства необходимыми факторами – технологическими основными фондами, квалифицированной рабочей силой, инновационной инфраструктурой; уровень 4 «Специальные стимулы инновационной деятельности»: эффективно разработанные стимулы инновационной деятельности с учетом конкурентных преимуществ и недостатков страны. Инновационная политика содержит такие инструменты, как налоговое стимулирование НИОКР, поддержка региональных инновационных кластеров и инновационного малого бизнеса.

Проанализирована сущность инновационных моделей экономического развития и опыт стран (США, Швейцария, Испания, Франция, Германия, Австрия, Швеция, Сингапур и Чехия) в стимулировании, подержании и поощрении инновационной деятельности предприятий с целью использования подобных практик в экономике Украины на пути ее инновационного развития и сохранности.

Проведен тщательный анализ положения Украины в нескольких международных рейтингах, оценивающих инновационный потенциал и инновационную способность. Так, в частности, рассмотрены и проанализированы рейтинги Украины по составляющим ГИИ, инновационному индексу Bloomberg, значение основных критериев ГИКТ, рейтинги Украины и отдельных стран мира по Индексу готовности к передовым (frontier) технологиям, определены слабые и сильные стороны, очерчена и оценена общая динамика и будущая тенденция приведенных характеристик.

Проанализировав состояние и тенденции развития инновационной сферы в странах ЕС, определены конкретные шаги в направлении улучшения состояния инноваций и инновационной безопасности в Украине.

Ключевые слова: инновационная безопасность предприятия, экономическая безопасность, инновационная деятельность, инновационное развитие, мировой опыт.

Summary. The work examines the four-level pyramid of the implementation of the country's innovative development policy, which ensures the development of the innovative sphere based on the principles of systematicity, which includes: level 1 «Basic conditions of doing business in the country»: the rule of law, competitive markets, flexible labor markets, effective protection of property rights (in particular intellectual) and a culture of trust; level 2 «Efficient tax, trade and investment environment»: this environment should stimulate trade and foreign direct investment; level 3 «Key factors of innovative production»: provides for the provision of innovative production with the necessary factors – technological capital funds, qualified labor force, innovative infrastructure; level 4 «Special incentives for innovative activity»: effectively developed incentives for innovative activity taking into account the competitive advantages and disadvantages of the country. Innovation policy includes such tools as tax incentives for R&D, support for regional innovation clusters and innovative small businesses, etc.

The essence of innovative models of economic development and the experience of countries (the USA, Switzerland, Spain, France, Germany, Austria, Sweden, Singapore and the Czech Republic) in stimulating, supporting and encouraging the innovative activities of enterprises are analyzed with the aim of the possibility of using similar practices in the economy of Ukraine on the path of its innovation development and security.

A thorough analysis of Ukraine's position in several international ratings, which assess innovation potential and innovation capacity, has been carried out. So, in particular, the ratings of Ukraine by the components of GII, the Bloomberg innovation index, the value of the main criteria of HICT, the ratings of Ukraine and individual countries of the world according to the Index of readiness for advanced (frontier) technologies were considered and analyzed, weaknesses and strengths were determined, the general dynamics and future trends were outlined and assessed the given indicators.

After analyzing the state and development trends of the innovation sphere in the EU countries, concrete steps are outlined in the direction of improving the state of innovation and innovation security in Ukraine.

Key words: innovative enterprise security, economic security, innovative activity, innovative development, world experience.

Постановка проблеми. Забезпечення інноваційної безпеки України неможливе без запровадження механізмів стимулювання інноваційної діяльності в Україні. У ХХІ ст. відбувається швидка перебудова технологічного способу виробни-

цтва на основі інноваційних рішень, структурні зміни господарства та характеру економічного зростання, змінюється система цінностей, потреб і мотивацій, уявлення про критерії суспільного прогресу. Тому врахування інноваційної складової

стає вирішальною умовою подальшого розвитку сучасних економічних систем у найближчій та віддаленій перспективі. В сучасних умовах інноваційна складова в усіх сферах господарського та суспільного життя може бути фундаментальною передумовою для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку в Україні. Тільки в цьому випадку реалізуються плани щодо якісного зростання, ресурсозбереження, ефективності виробництва, випуску конкурентоспроможної на внутрішньому та світовому ринках продукції, вивчення успішного досвіду країн — інноваційних лідерів щодо розвитку інноваційної сфери на засадах системності та її подальшої адаптації до реалій вітчизняної економіки є одним із чинників забезпечення інноваційної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів інноваційного розвитку економіки посідає провідне місце в працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених. В працях М. Кондратьєва, Ю. Яковця, В. Гейця, М. Денисенка розроблено теоретичні основи інноваційного розвитку та рекомендації щодо формування механізму його фінансового забезпечення. Провідними вітчизняними дослідниками у вирішенні питань розвитку інноваційної економіки є: З. Варналій, Н. Савіна, Д. Нікитенко, О. Єрмакова, О. Кваша, О. Микитюк [1–9] та інші. У роботах цих учених також проаналізовано окремі аспекти інноваційного розвитку країн ЄС та можливості використання зарубіжного досвіду для досягнення стратегічної мети розвитку українського суспільства.

Мета роботи — аналіз світового досвіду інноваційного розвитку на засадах системності в контексті забезпечення інноваційної безпеки України.

Для досягнення мети варто окреслити наступні завдання:

- розгляд чотирирівневої піраміди реалізації політики інноваційного розвитку країни, що забезпечує розвиток інноваційної сфери на засадах системності;
- аналіз сутності інноваційних моделей економічного розвитку та досвіду країн (США, Швейцарії, Іспанії, Франції, Німеччини, Австрії, Швеції, Сінгапуру та Чехії) щодо стимулювання, підтримки та заохочення інноваційної діяльності підприємств з мета можливості використання подібних практик в економіці України на шляху її інноваційного розвитку та безпеки;
- оцінка рейтингів України за компонентами GII, індексу інновацій Bloomberg, значення основних критеріїв НІСТ, рейтингів України та окремих країн світу за індексом готовності до передових

(передових) технологій, визначення слабких і сильних сторін, окреслення загальної динаміки та майбутніх трендів зазначених показників.

Виклад основного матеріалу. Прогрес світової економіки свідчить про нерозривний прямий зв'язок економічного розвитку країн і регіонів з їх інноваційним розвитком. Важливою передумовою забезпечення конкурентоспроможності країни та її регіонів є розвиток інноваційної сфери на засадах системності. У цьому виражається суть інноваційної безпеки країни.

Експерти Global Innovation Index запропонували чотирирівневу піраміду реалізації політики інноваційного розвитку країни, яка забезпечує розвиток інноваційної сфери на принципах системності:

- рівень 1 «Основні умови ведення бізнесу в країні» — верховенство права, конкурентні ринки, гнучкі ринки праці, ефективний захист прав власності (зокрема, прав інтелектуальної власності) та культура довіри;
- рівень 2 «Ефективне податкове, торговельне та інвестиційне середовище» — це середовище має стимулювати торгівлю та прямі іноземні інвестиції;
- рівень 3 «Ключові фактори інноваційного виробництва» передбачає: забезпечення інноваційного виробництва необхідними факторами — фондами технологічного капіталу, кваліфікованою робочою силою, інноваційною інфраструктурою;
- рівень 4 «Спеціальні стимули до інноваційної діяльності» — ефективно розроблені стимули до інноваційної діяльності з урахуванням конкурентних переваг і недоліків країни. Інноваційна політика включає такі інструменти, як податкове стимулювання НДДКР, підтримка регіональних інноваційних кластерів та інноваційного малого бізнесу тощо [2].

Найчастіше країни зосереджуються лише на верхньому рівні піраміди, оскільки її інструменти прості у застосуванні та, як правило, не мають протидії. Водночас забезпечити 1–3 рівні піраміди набагато складніше, оскільки зачіпаються вкорінені інтереси державного та приватного секторів. Проблемою інноваційного розвитку більшості країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, зокрема України, є нерозвиненість інституційного середовища, що є наслідком побудови інноваційної політики лише на стимулюванні інноваційної діяльності без розвитку інших складових чотирирівневої піраміди [2].

Проте парадокс низьких інвестицій в інновації для країн що розвиваються, незважаючи на значні

потенційні переваги в ефективності, якості та диверсифікації, а також відсутність ефективної політики для сприяння отриманим прибуткам свідчить про існування перешкод для потоку знань та ефективного управління.

Тому варто виділити такі перешкоди: (1) слабка спроможність фірм та підприємств впроваджувати суттєві інновації, (2) загальна відсутність критично важливої інноваційної комплементарності та (3) слабка спроможність уряду керувати зростаючою складністю та широтою інноваційної політики, що передбачають попередні перешкоди.

Потенціал фірм та підприємств є лише одним із додаткових факторів, важливих для інноваційного процесу, якого дуже мало в країнах, що розвиваються. Концептуально інновації можна розглядати як накопичення фірмами капіталу знань. Таким чином, він піддається перешкодам для накопичення будь-якого типу капіталу — наприклад, слабкі фінансові ринки, макроекономічна нестабільність або обструктивний бізнес-клімат — на додаток до тих бар'єрів, які є специфічними для інновацій. Крім того, це накопичення капіталу знань не є вільно плаваючою діяльністю, а скоріше відбувається у «виробничій функції», яка також включає накопичення фізичного, людського та управлінського капіталу.

Розвинені країни можуть розраховувати на добре функціонуючі системи освіти та бізнес-клімат для забезпечення накопичення цих додаткових факторів виробництва, але країни, які розвиваються не можуть цього зробити. Це означає, що те, що називається національною інноваційною системою або інноваційною екосистемою в країнах, що розвиваються, має виходити за межі проблем, які зазвичай висвітлюються в обговореннях «Потрійних спіралей» тощо, до значно ширшого кола питань бізнес-середовища.

Однак якщо говорити глибше, то зосередження уваги на взаємодоповнюючих факторах є одним із ключів до інноваційного парадоксу: у той час як потенційні вигоди від шумпетеріанського наздоганяння зростають із віддаленням від технологічного кордону, кількість і якість додаткових факторів зменшуються.

Загалом, відсутність цих критично важливих взаємодоповнювань означає, що фактична віддача від інновацій набагато менша, ніж обіцяє ефект наздоганяння. Таким чином, інноваційний парадокс є прямим аналогом класичного запиту Лукаса про те, «чому капітал не тече з багатих до бідних країн», враховуючи, що його дефіцит має гарантувати вищу віддачу в останніх.

Аналізуючи дану піраміду реалізації політики інноваційного розвитку країни, можна вдосконалити її додавши рівень 5 — «Управлінські та організаційні практики у сфері інноваційної діяльності». На цьому рівні необхідно підкреслити важливість управлінських та організаційних практик як здібностей фірм та підприємств, необхідних для інновацій,:

- управлінська практика є важливим показником інновацій та продуктивності в різних країнах, у різних розмірах фірм і рівнях доходів у різних країнах.
- надійна управлінська та організаційна практика посилює вплив НДДКР на інновації та продуктивність, а їх відсутність може частково пояснити нижчу віддачу від НДДКР у бідніших країнах.
- розвиток цих можливостей є важливою політичною метою, особливо в країнах і компаніях, які знаходяться на більшій відстані від передових технологій.

Політики повинні визначити перешкоди для накопичення цих можливостей, а також набір додаткових факторів, необхідних для максимізації їхнього впливу. Це вимагає, щоб агентства та політики підтримували інноваційні зусилля підприємств належним чином відповідно до місцевої національної інноваційної системи (NIS) і бізнес-клімату.

Тому вивчення успішного досвіду країн — лідерів інноваційної діяльності щодо розвитку інноваційної сфери на засадах системності та її подальшої адаптації до реалій вітчизняної економіки є одним із факторів забезпечення інноваційної безпеки України.

На сучасному етапі розвитку країни активна науково-інноваційна діяльність є одним із основних факторів структурної перебудови промисловості та економічного зростання країни. Інтеграційні процеси, характерні для сучасного світу, призводять до необхідності розробки відповідних національних програм соціально-економічного розвитку, корекції національного законодавства, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, пошуку ніш у світовій економіці [9, с. 154].

Сьогодні стратегічною метою зовнішньої політики України є активне залучення країни до євроінтеграційних процесів. А інтеграція України в європейський економічний простір потребує зміни методів конкурентної боротьби. В першу чергу це стосується наступних моментів:

- реструктуризація галузей національної економіки з метою формування вітчизняного кластеру конкурентоспроможних галузей;

- необхідність консолідації компаній, які виробляють кінцевий продукт, здатний конкурувати з іноземними ТНК і ТНБ;
- створення гнучких виробничих структур, здатних легко адаптуватися до змін світового ринку;
- ширша участь у системі міжнародного поділу праці;
- відмова від цінового лідерства на користь якісної конкуренції;
- відмова від схем субсидій, у тому числі у прихованій формі;
- збільшення витрат на науково-дослідні та проєктні роботи;
- підвищення продуктивності праці, насамперед за рахунок впровадження прогресивних технологій;
- ширше використання стратегій інтегративного зростання як способу конкурентної боротьби, консолідації ринку [3].

На світовому ринку високотехнологічної продукції спостерігається тенденція до загострення конкуренції. У зв'язку з цим значна частка витрат підприємства витрачається у сфері дослідження та розробки нових технологій і продуктів, а не у сфері промислового виробництва. Водночас зростає роль правової охорони об'єктів інтелектуальної власності для збереження та зміцнення позицій на ринку. Інновації в сучасних умовах господарювання є найефективнішим засобом технологічного розвитку підприємств, забезпечення високих ринкових позицій на основі значних конкурентних переваг, що дає змогу вийти зі стану економічної кризи [2].

У країнах ЄС апробовані та успішно застосовуються різноманітні методи стимулювання, заохочення та підтримки інноваційної діяльності підприємств, які слід вивчати і за можливості, застосовувати іншим країнам, якщо вони відповідають загальній стратегії розвитку окремої держави. [8, с.12]. Країни-члени ЄС мають великий досвід надання податкових пільг, спрямування прямих іноземних інвестицій в інноваційні сфери, підтримки ринку капіталу, вдосконалення системи захисту інтелектуальної власності, формування кластерів, налагодження державно-приватного партнерства для заохочення інновацій, а також навчання персоналу сфера інновацій.

Тому особливої актуальності набувають проблеми вивчення досвіду провідних країн Європи щодо стимулювання, підтримки та заохочення інноваційної діяльності підприємств з метою використання аналогічної практики в економіці України [8, с. 13].

Останнім часом прикладне значення досліджень у цьому напрямку досягнуто завдяки:

- декларування пріоритету інноваційності економіки в базових документах Європейського Союзу;
- розроблення системи показників оцінки рівня інноваційності економіки країни;
- розробка найважливіших інструментів стимулювання, стимулювання та підтримки інноваційності кожної економічно розвиненої країни;
- визначення ролі освіти і науки як основоположних чинників у досягненні інноваційності економіки країни.

Огляд літературних джерел дає змогу окреслити найважливіші методи та інструменти, які активно використовуються державами-членами ЄС для підтримки інноваційної діяльності: «створення центрів трансферу технологій, науково-технологічних парків, науково-дослідних установ, пряме спільне інвестування інноваційних інвестицій, створення центрів трансферу технологій, науково-технічних парків, науково-дослідних установ, податкові пільги, спрощення адміністративних процедур, підтримка підприємств, які інвестують кошти в бідніші регіони країни, створення технопарків тощо» [3].

Так, «країни ЄС Іспанія, Франція, Німеччина та інші напряду підтримують інновації підприємств. Є також країни, які використовують непрямі методи стимулювання інновацій. Фінляндія — одна з найбільш інноваційних країн світу — ефективно використовує субсидії для інноваційних підприємств протягом тривалого часу. Дослідження показали, що досить часто для багатьох підприємств такі субсидії ставали основним джерелом фінансування оборотних коштів» [2].

Деякі країни ЄС практикують пільгове оподаткування для стимулювання інновацій. Основним завданням податкових пільг є збільшення частки витрат приватного сектора на наукові дослідження та розробки, що справедливо вважається одним із найважливіших показників рівня інноваційного розвитку в ЄС. На відміну від субсидійних вливань, у яких сума витрат на дослідження та розробки встановлюється під час затвердження бюджету, податкові пільги дають перевагу приватному сектору приймати рішення щодо обсягу витрат на дослідження та розробки. За таких умов підприємства самостійно вирішують, чи скористатися пропонованою державою допомогою, чи відмовитися від неї [7, с. 110].

Іншим важливим механізмом підтримки та просування інновацій в економічно розвинутих країнах є державні закупівлі. Найуспішніша політика державних закупівель застосовується у Великій Британії та є невід'ємною частиною інноваційної стратегії країни».

Швеція займає одну з лідируючих позицій в європейських рейтингах інноваційності, оскільки акцентує увагу на якості освіти в інноваційній сфері. Метою багатьох індустріально розвинутих країн є успішна конкуренція на світовому ринку завдяки генеруванню знань та їх застосуванню в напрямку економічного зростання. З огляду на це, відмінною рисою економіки Швеції є найвищий рівень витрат на науку в Європі. У матеріалах ЄС наголошується, що роль освіти в процесі формування економіки та суспільства є особливо важливою. Єврокомісія докладає зусиль для модернізації університетів.

У 2010 році Сінгапур переглянув стратегію економічного розвитку з урахуванням нових глобальних обставин. Нова стратегія наголошує на бізнес-інноваціях і комерціалізації досліджень і розробок, включаючи створення орієнтованих на попит платформ для інтеграції потенціалу науково-дослідних інститутів, компаній і державних установ у пошуку інноваційних рішень на основі принципу відкритих інновацій. Ці майданчики стали центром консолідації наукової та інноваційної діяльності.

Характерною рисою інноваційної системи Сінгапуру є її відкритість для іноземних інвестицій, ідей і талантів. Економічна глобалізація є питанням існування для Сінгапуру, який є маленькою країною з обмеженими ресурсами. З моменту здобуття незалежності Сінгапур проводить політику залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) і ТНК, тоді як багато інших країн мають неоднозначне ставлення до ПІІ та іноземних корпорацій [6].

Такий підхід відкритості був застосований і в сфері НДДКР: всіляко залучалися дослідники з усього світу, які потім здійснювали наукове управління дослідженнями місцевих наукових кадрів. 30% наукової спільноти Сінгапуру складається з іноземців. Інноваційна система Сінгапуру є однією з найбільш глобалізованих у світі, нарівні зі Швецією та Великою Британією.

Серед країн ЄС Німеччина є найбільш інноваційною. Це яскраво доводить той факт, що нововведення, розроблені німецьким науково-технічним сектором, часто знаходяться на один крок попереду від своїх конкурентів на глобальному ринку [3]. «Особливий успіх на міжнародних ринках Німеччина має у високотехнологічному секторі, зокрема в таких галузях, як машинобудівна, хімічна, електротехнічна. Друга ключова сфера інновацій у Німеччині — сфера послуг, що базується на знаннях, — фінансові та банківські послуги, телекомунікації та інформаційні техно-

логії». На міжнародному рівні основна перевага німецьких компаній полягає у здатності до об'єднання та кооперації. «Більшість німецьких компаній рано усвідомили, що тісна спільна робота з постачальниками та закладами вищої освіти, дослідницькими інституціями — це ключова ланка у досягненні успіху в інноваційній сфері. Ще одним ключовим моментом кооперації виступає широко розвинена практика створення кластерів, мета яких — співробітництво фірм, які працюють на одному сегменті ринку і пов'язані у технологічному ланцюзі» [2].

Підсумовуючи вище сказане, варто узагальнити отримані результати стосовно основних напрямків державної інноваційної політики (табл. 1) та заходів підтримки (стимулювання) інновацій в країнах світу (табл. 2).

Водночас слід наголосити на тому, що з досвіду охарактеризованих країн відомо, що інновації на ранніх стадіях не цікавлять приватних інвесторів, їхній інтерес підсилюється тільки тоді, коли результати НДДКР уже реалізовані в нових продуктах, технологіях або послугах. Найважливішим напрямком державного стимулювання інноваційної діяльності є широке використання податкових і амортизаційних пільг для підвищення інвестиційної активності в країні.

Україна представлена у декількох міжнародних рейтингах, які оцінюють інноваційний потенціал та інноваційну спроможність. Найбільш авторитетними є Глобальний індекс інновацій — ГІІ (Global Innovation Index), Індекс інновацій Агентства Блумберг — ІАБ (Bloomberg Innovation Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів — ГІКТ (Global Talent Competitiveness Index), Європейське інноваційне табло — ЄІТ (European Innovation Scoreboard) [1, с. 273].

Остання доповідь «Глобальний інноваційний індекс — 2020» Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), підготовлена спільно зі школою бізнесу INSEAD та Корнельським університетом, відводить Україні 45 місце серед 131 економіки світу за рівнем їх інноваційної результативності (80 показників у 7 сферах). Очолюють рейтинг провідних країн-новаторів Швейцарія, Швеція та США (табл. 3). Україна знаходиться на 30 місці серед країн регіону Європи та на другому місці у групі країн з доходом нижче середнього, маючи ВВП на душу населення 8533,5 дол. за ПКС.

У 2020 р. за ГІІ Україна піднялась порівняно з 2019 р. на 2 позиції, а порівняно з 2013 р. на 26 позицій. Основою її інноваційної спроможності є людський капітал і дослідження (39 місце),

Таблиця 1

Основні напрями державної інноваційної політики країн світу

Напрямок	Специфіка	Країни
Оптимізація структури національної інноваційної системи	Оптимізація державної системи керування й планування у сфері інновацій	Японія, Норвегія, Індія, Чилі
	Оптимізація державного фінансування науки й інноваційної сфери	США, Франція, Великобританія, Данія, Норвегія, Швеція, Тайвань, Сінгапур
	Розвиток фундаментальних досліджень	Великобританія, Швеція, Словенія
Стимулювання інноваційної кооперації бізнесу й науки всередині країни	Стимулювання симетричного зближення університетів і корпорацій	США, Фінляндія
	Великі державні вкладення в науку й інноваційну сферу й залучення національного приватного капіталу	Ізраїль, Фінляндія
	Стимулювання інноваційної активності приватного сектора із залученням іноземних капіталів в інноваційну сферу	Великобританія, Ірландія, Китай, Корея, Малайзія, Індія, Ізраїль, Сінгапур
	Стимулювання інноваційної ініціативи наукового сектора	Німеччина, Японія, Нова Зеландія, Данія
Інтеграція в міждержавні інновації	Комплексна інтеграція	Фінляндія, Ізраїль, Нідерланди, Китай
	Технологічна спеціалізація	Корея, Малайзія, Сінгапур, Тайвань, Індія
Налагодження внутрішніх інновацій	Створення особливих умов для утворення зв'язків в інноваційній сфері	США, Норвегія, Ірландія
	Стимулювання ініціативи національних регіонів	Франція, Німеччина, Фінляндія
Формування національної інноваційної системи	Реструктуризація державного сектора науки	Болгарія, Польща, Литва
	Ініціювання інтеграції науки й утворення	Латвія, Естонія, Чехія
	Залучення малого й середнього бізнесу в інноваційну сферу	Румунія, Чехія, Словаччина, Латвія, Естонія, Туреччина, Чилі
	Визначення пріоритетних експортних напрямів в області високих технологій	Чехія, Румунія, Чилі, Туреччина

Джерело: складено автором на основі [3; 4]

а також знаннєві та технологічні результати (25 місце) (рис. 1).

Сильні сторони України — співпраця між університетами та промисловістю в наукових дослідженнях (50 місце), частка жінок з науковими ступеннями у% працюючих (3 місце), частка експорту ІКТ в обсязі зовнішньої торгівлі (9 місце), створення мобільних додатків на \$1 млрд. ВВП за ПКС (15 місце), нематеріальні активи (23 місце), торгові марки та патенти за походженням на \$1 млрд. ВВП за ПКС (відповідно 5 і 20 місця).

Слабкими сторонами України є частка випускників вищих навчальних закладів у сфері науки та техніки (82 місце), експорт креативних товарів у % від загального обсягу торгівлі (111 місце). За рівнем розвитку інфраструктури Україна посіла 94 місце в рейтингу проти 97 місця у 2019 році. Водночас зросло значення показника «екологічна стійкість» — 99 місце проти 120 місця у 2019 році. Ринок розвитку привів Україну до 99 місця в рейтингу (90 у 2019 р.) (за кредитами — 86 місце, валовий обсяг мікрофінансових кредитів у

% ВВП — 79, інвестиції — 121, рівень торгівлі та конкуренції — 45).

За індексом інноваційного розвитку агентства Bloomberg у 2020 році Україна посіла 56 місце серед 60 досліджуваних країн, порівняно з 46 у 2018 році та 53 місцем у 2019 році (табл. 4). У 2020 році рейтинг очолили Німеччина, Південна Корея та Сінгапур. Падіння рейтингу порівняно з 2019 роком пов'язане з ослабленням позицій України в 4 із семи компонентів цього індексу: інтенсивність досліджень і розробок (57 місце проти 54 у 2019 році); концентрація дослідників (49 місце проти 46 у 2019 році); ефективність вищої освіти (48 місце проти 28 у 2019 році); патентна активність (36 місце проти 35 у 2019 році). Позиції України в оцінці продуктивності (57 місце проти 60 у 2019 році), частки інноваційних компаній у загальній кількості підприємств (35 місце проти 37 у 2019 році) та частки доданої вартості виробництва у % ВВП (57 проти 58 у 2018 р.) дещо зміцнилися. Однак цього недостатньо, щоб повернутися хоча б на 46 місце, яке країна займала у 2018 році.

Таблиця 2

Заходи державного стимулювання інновацій в країнах світу

№	Заходи підтримки та стимулу	Країни в яких реалізовані вказані заходи
1	Право державних науково-дослідних інститутів бути учасниками (акціонерами, засновниками) комерційних інноваційних компаній	Данія, Іспанія, Норвегія, Франція, Швеція
2	Стимулювання створення спільних підприємств науковими інститутами та бізнесовими колами	Великобританія, Німеччина, Данія, Ірландія, КНР, США, Франція, Швеція
3	Стимулювання застосування інноваційних технологій на рівні малих і середніх підприємств	Великобританія, КНР, США, Франція
4	Стимулювання діяльності організацій-посередників між бізнесом і творцями інноваційних технологій	Німеччина, Великобританія, ЄС, КНР, США, Швеція
5	Підтримка технопарків і технологічних інкубаторів	Німеччина, Данія, Індія, КНР, Швеція
6	Пряме фінансування інноваційних підприємств (гранти, позики на пільгових умовах, інші програми фінансування)	Великобританія, Німеччина, Данія, ЄС, Індія, КНР, Норвегія, США, Франція, Швеція
7	Фінансова підтримка венчурних підприємств в інноваційних сферах	Німеччина, Греція, ЄС, Індія, Норвегія, Швеція
8	Стимулювання патентування	Німеччина, США, Франція, Швеція
9	Підтримка авторів-розробників за допомогою додаткових виплат працівникам при комерційному використанні їхніх винаходів	Греція, Данія, КНР Норвегія, Франція
10	Дозвіл державним службовцям — співробітникам державних науководослідних інститутів — брати участь у комерційній діяльності по впровадженню наукових розробок (працювати за сумісництвом, володіти акціями, брати участь в управлінні компаніями)	Великобританія, Греція, Данія, КНР, Франція
11	Податкові пільги інноваційним підприємствам	Великобританія, Німеччина, Греція, Індія, Ірландія, Іспанія, КНР, Норвегія, Польща, США, Франція
12	Віднесення інноваційної політики до компетенції спеціально створених державних органів	Великобританія, Данія, ЄС, Ірландія, Франція, Швеція, Норвегія
13	Інформаційна та методична підтримка учасників інноваційної діяльності (створення інформаційних ресурсів, які роз'яснюють порядок отримання грантів, створення спеціальних банків даних запатентованих винаходів і т.п.)	Великобританія, Німеччина, ЄС, КНР, США, Швеція

Джерело: складено автором на основі [3; 4]

Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (ГІКТ) — це щорічний звіт, у якому ранжуються 132 країни на основі їх здатності розвивати та залучати таланти за 6 компонентами (70 показниками). Лідерами за ГІКТ — 2020 є Швейцарія, США, Сінгапур, Швеція та Данія. Україна на 66 місці — відбулося погіршення позицій порівняно з 2018 та 2019 роками. Спостерігається покращення позицій України у 2020 році порівняно з 2019 роком лише у двох із шести компонентів індексу

ГІКТ. За критерієм «ринкові та нормативні можливості» Україна піднялася на 2 позиції, а за критерієм «індекс привабливання талантів» — на 12. Водночас погіршилися значення таких показників: індекс утримання талантів; — 73 місце проти 66 у 2019 році, виробнича кваліфікація працівників — 56 місце проти 45 у 2019 році (табл. 5).

Рейтинг компонента «глобальні знання» має нестабільну динаміку — протягом 2018–2020 років він поступово покращився на 15 позицій:

Таблиця 3

Топ-3 інноваційні економіки у групах країн за рівнем середньодушового доходу [4]

Високодохідна група	Дохід вище середнього	Дохід нижче середнього	Низькодохідна група
1. Швейцарія	1. Китай	1. В'єтнам	1. Танзанія
2. Швеція	2. Малайзія	2. Україна	2. Руанда
3. США	3. Болгарія	3. Індія	3. Непал

Джерело: [4]

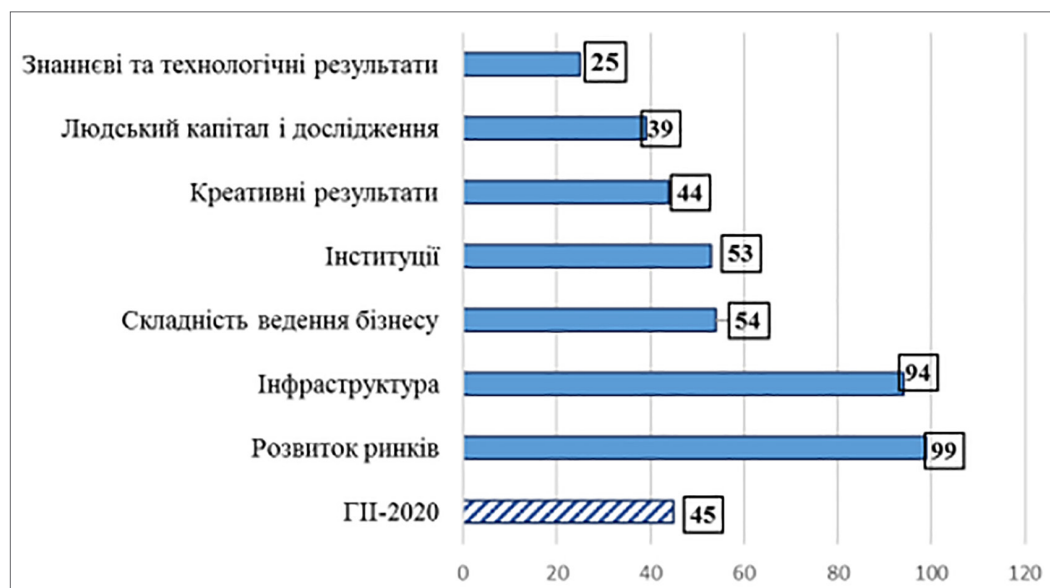

Рис. 1. Рейтинги України за складовими GPI у 2020 р. [4]

Таблиця 4

Місце України за складовими Інноваційного індексу Bloomberg, 2018–2020 рр.

Показники	2018	2019	2020
Загальний Інноваційний індекс	46	53	56
Інтенсивність досліджень і розробок (витрати на ДіР, % до ВВП)	47	54	57
Продуктивність	50	60	57
Проникнення високих технологій (частка інноваційних компаній у загальній кількості підприємств)	32	37	35
Концентрація дослідників (кількість науковців на 1 млн. жителів)	46	46	49
Виробництво з доданою вартістю (ДВ виробництва, % до ВВП)	48	58	57
Ефективність вищої освіти (частка випускників ЗВО в загальній кількості випускників освітніх установ)	21	28	48
Патентна активність	27	35	36

Джерело: [5]

Таблиця 5

Значення основних критеріїв ГІКТ для України у 2018–2020 рр.

Критерій	Рейтинг 2018	Рейтинг 2019	Рейтинг 2020
Ринкові та нормативні можливості на ринку праці	99	96	94
Індекс привабливості талантів	98	105	93
Шанси для кар'єрного зростання	66	68	68
Індекс утримання талантів або здатність утримувати кваліфікований персонал	58	66	73
Виробничі навички співробітників	44	45	56
Глобальні знання	42	37	46
Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів	61	63	66

Джерело: [5]

з 61-го місця у 2016 році до 46-го у 2020 році, але в останній рік 2020 року втратив 9 позицій. На це вплинули такі чинники: погіршення спроможності експортувати товари з високою доданою вартістю, зменшення кількості вчених та інженерів і, відповідно, статей у наукових журналах.

Щоб оцінити здатність країн впроваджувати та використовувати сучасні передові/проривні (передові) технології, у звіті ЮНКТАД про технології та інновації 2021 під назвою «Вскочити на технологічну хвилю: інновації зі справедливостю» представлено «Індекс готовності» формується з п'яти

компонентів: ІКТ впровадження, персонал (навички), дослідження та розробки (ДіР), використання в промисловості та доступ до фінансд (табл. 6).

Україна має досить високий рейтинг за такими складовими, як рівень освіти (кваліфікація) населення та наукова активність (кількість патентів і публікацій), частка високих технологій у промисловому виробництві, водночас — низький рейтинг за рівень ІКТ-інфраструктури та доступність кредитів для приватних компаній.

Отже, проаналізувавши стан та тенденції розвитку інноваційної сфери в країнах ЄС, можна окреслити певні кроки у напрямку покращення стану інноваційної діяльності та інноваційної безпеки в Україні, а саме:

- збільшення співпраці між університетами та підприємствами у сфері досліджень і розробок шляхом створення центрів співпраці університетів і виробництва, міждисциплінарних центрів, інноваційних центрів трансферу технологій для малого та середнього бізнесу;
- створення системи співробітництва у сфері інноваційної діяльності між вищими навчальними закладами та підприємствами, якої на сьогодні в Україні не існує;
- створення цільових програм підтримки інноваційної діяльності;

- надання фінансової підтримки розвитку довгострокових та ризикоорієнтованих досліджень у ключових сферах науково-технічної та виробничо-господарської діяльності;
- збільшення пільг, що стимулюють науково-технічний прогрес та інноваційну діяльність;
- зміна та вдосконалення системи управління наукою (в першу чергу рішення МОН та НАН України) куди відносимо: запровадження критеріїв для визначення базового рівня фінансування (врахування потреб економіки); надання онлайн-доступу до анотованих звітів про НДР з описом результатів робіт (покращує доступ бізнес та громад до результатів НДР); моніторинг результатів НДР в т.ч. співставлення цих результатів з світовими тенденціями розвитку досліджень та відповідності потребам соціально-економічного розвитку України;
- збільшення конкурсного фінансування прикладних розробок (МОН, Мінцифра, МЕРТ та інші ЦОВВ): формування критеріїв оцінки прикладних робіт з врахуванням інноваційної складової прикладної НДР; залучення коштів галузевих ЦОВВ та бізнесу для фінансування прикладних НДР; формування системи вибору пріоритетів прикладних НДР у відповідності до планів і стратегій розвитку окремих секторів українсько-

Таблиця 6

Рейтинги України та окремих країн світу за Індексом готовності до передових (frontier) технологій у 2020 р.

Країна	Знач. Індексу	Заг. рейтинг зі 158 країн	Рейтинг країни за складовими:				
			ІКТ	кадри (навички)	ДіР	промисловий розвиток	фінанси
Країни з високим рівнем готовності до передових технологій							
Чехія	0,75	26	30	23	32	18	72
Польща	0,73	28	32	30	30	32	70
Естонія	0,72	29	15	20	59	31	61
Португалія	0,71	32	35	33	31	49	27
Словенія	0,69	33	28	15	62	29	84
Словаччина	0,69	36	21	47	44	23	59
Угорщина	0,67	37	27	43	48	16	99
Литва	0,65	39	25	24	54	48	88
Країни з рівнем готовності до передових технологій вище середнього							
Бразилія	0,65	41	73	53	17	42	60
Румунія	0,60	45	44	70	34	38	115
Сербія	0,59	47	38	52	55	46	86
Болгарія	0,57	51	53	48	65	41	73
Україна	0,56	53	66	40	47	58	97
Туреччина	0,55	55	75	63	27	78	49
Білорусь	0,53	59	45	35	91	63	109

Джерело: [5]

го економіки з врахуванням пропозицій бізнес спільнот, кластерів, смарт спеціалізації і т.п.;

- розвиток інноваційної інфраструктури: виділення найбільш типових моделей та сервісів діяльності інноваційних структур, які створюються ЗВО, НДІ, місцевими органами влади та бізнесом; забезпечення фінансових інструментів підтримки діяльності об'єктів інноваційної інфраструктури;
- гранти для малого і середнього бізнесу, підтримка стартапів: гранти мають бути направлені на посилення конкурентних позицій малого інноваційного бізнесу України на європейських та світових ринках; запровадження системи ваучерної підтримки на підготовку проектних заявок на конкурси європейських фондів; проведення публічного обговорення процедур діяльності та результатів українського фонду стартапів.
- інновації для промисловості, агросектору та інших галузей економіки і суспільного життя: підтримка стратегії розвитку індустрії 4.0 та реалізацію дорожніх карт впровадження технологій у різних секторах; підтримання розробки і поширення цифрових сервісів, які надаються громадянам та бізнесу; в галузевих міністерствах вдосконалення діяльності управлінських структур, які відповідають за впровадження нових технологій; створення комітетів з інноваційної діяльності у галузевих бізнес-асоціаціях; підтримка формування партнерських мереж, коаліцій, кластерів і т.п., діяльність яких скерована на розвиток інновацій в окремих секторах економіки.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, підкреслимо, що за допомогою інноваційних змін можна буде вирішити проблеми економічного розвитку та структурної перебудови виробничої сфе-

ри, а це призведе до появи нових видів виробництва та підвищення їх конкурентоспроможності. Національні товаровиробники в нових економічних умовах повинні брати активну участь у міжнародній конкуренції за залучення фінансових коштів, а це вимагає створення сприятливих умов для виробництва, впровадження новітніх інноваційних технологічних процесів і технологій, забезпечення висококваліфікованою робочою силою.

Отже, вивчення практики стимулювання, заохочення та підтримки інноваційної діяльності в економічно розвинутих країнах дає змогу стверджувати, що кожна країна-член ЄС використовує свої інструменти для просування інновацій: від забезпечення належної якості освіти до створення технополісів. Високий рівень інноваційності потребує стратегічного бачення, скоординованої діяльності уряду та суб'єктів господарювання. Країни, які прагнуть стати членами ЄС, повинні використовувати досвід економічно розвинутих країн у напрямку реалізації інноваційної політики та бути експортерами, а не імпортерами інновацій.

Світовий досвід підтверджує ефективність інноваційної політики країн-лідерів інноваційного розвитку, яка базується на принципах системності та не лише передбачає спеціальні стимули для інноваційної діяльності, але й створює сприятливі умови для ведення бізнесу в країні, інституційне середовище, а також розвиває чинники інноваційного виробництва. Перспективою подальших досліджень є розробка механізмів та інструментів адаптації світового досвіду до реалій української економіки в інтересах забезпечення її інноваційної безпеки.

Література

1. Варналій З.С., Савіна Н.Б., Нікітенко Д.В. Інвестиційна позиція України в системі глобального інвестиційного простору. *New Economics: матеріали Міжнародного наукового форуму «New Economics-2019»* (м. Київ, 14–15 листопада 2019 р.): в 2-х томах. Т. 1; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 368 с. С. 272–277.
2. Єрмакова О.А. Світовий досвід інноваційного розвитку в інтересах інноваційної безпеки України. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Випуск 5(05). С. 16–21. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/5_05_uk/5.pdf.
3. Кваша О.С. Інноваційний розвиток економіки України: світовий досвід та рекомендації для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6(1). С. 150–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6%281%29_37
4. Писаренко Т.В., Куранда Т.К., Кваша Т.К., Мусіна Л.А., Кочеткова О.П., Паладченко О.Ф., Молчанова І.В., Гаврис Т.В., Осадча А.Б. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2021/06/23/AZ.nauka.innovatsiyi.2020-29.06.2021.pdf>.
5. Bruno Lanvin Felipe Monteiro. *The Global Talent Competitiveness Index 2020: Global Talent in the Age of Artificial Intelligence*, Fontainebleau, France. URL: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2020-report.pdf>.

6. Cheberyako O., Nikytenko D., Varnalii Z., Kolesnyk V., Borysenko O. Innovative Blockchain Technology as a Factor of Economic Development. *Globalization and Business*, 11:11–15. 2021. doi: <https://doi.org/10.35945/gb.2021.11.001>

7. Mykytiuk O., Varnalii Z., Nikytenko D., Gędek S., Pashnyuk L. Investment determinants of economic growth: world experience and Ukraine. *Intellectual economics*. 2020. No. 15(1). P. 106–123.

8. Нікитенко Д. В. Стан інвестиційного забезпечення інноваційної безпеки України. Управління інноваційною складовою економічної безпеки: монографія у 4-х томах / за ред. д. е. н., професора Прокопенко О. В. (гол. ред.), к. е. н., доцента Школи В. Ю., к. е. н. Щербаченко В. О. Суми: ТОВ «Триторія», 2017. Т. III. Управління інноваційним базисом фінансової та інвестиційної складової економічної безпеки. С. 204–217.

9. Варналій З., Нікитенко Д. В., Калетник О. Роль альтернативних інвестиційних механізмів у забезпеченні інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. *Impatto dell'innovazione sulla scienza: aspetti fondamentali e applicati: Raccolta di articoli scientifici «ΛΟΓΟΣ» con gli atti della Conferenza scientifica e pratica internazionale (T. 1), 26 giugno 2020. Verona, Italia: Piattaforma scientifica europea*. 2020. P. 37–39. doi: 10.36074/26.06.2020.v1.13

References

1. Varnaliy, Z. S., Savina, N. B., Nikytenko, D. V. (2019), «Investytsiyna pozytsiya Ukrayiny v systemi hlobal'noho investytsiynoho prostoru [Investment position of Ukraine in the system of the global investment space]». *New Economics: materials of the International Scientific Forum «New Economics-2019»*, Kyiv, November 14–15, 2019; in 2 volumes. T. 1; NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics. Kyiv, pp. 272–277.

2. Yermakova, O.A. (2017), «Svitovyi dosvid innovatsiynoho rozvytku v interesakh innovatsiynoi bezpeky Ukrainy [World experience of innovative development in the interests of innovative security of Ukraine]», *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk — Pryazovsky Economic Bulletin*, vol. 5(05), pp.16–21.

3. Kvasha, O. S. (2016), «Innovatsiyni rozvytok ekonomiky Ukrainy: svitovyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy [Innovative development of the economy of Ukraine: world experience and recommendations for Ukraine]», *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo — Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and world economy*, vol. 6(1), pp. 150–154.

4. Pysarenko, T.V. et al. (2021), «Stan naukovo-innovatsiynoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi: naukovu-analitychna zapyska [The state of scientific and innovative activity in Ukraine in 2020: a scientific and analytical note]», available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2021/06/23/AZ.nauka.innovatsiyni.2020-29.06.2021.pdf> (Accessed 10 August 2022).

5. Bruno Lanvin Felipe Monteiro (2020), «The Global Talent Competitiveness Index 2020: Global Talent in the Age of Artificial Intelligence, Fontainebleau, France», available at: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2020-report.pdf> (Accessed 10 August 2022).

6. Cheberyako, O., Nikytenko, D., Varnalii Z., Kolesnyk V., Borysenko O., (2021), «Innovative Blockchain Technology as a Factor of Economic Development», *Globalization and Business*, available at: <https://doi.org/10.35945/gb.2021.11.001> (Accessed 12 August 2022).

7. Mykytiuk, O., Varnalii, Z., Nikytenko, D., Gędek, S., Pashnyuk, L. (2020), «Investment determinants of economic growth: world experience and Ukraine», *Intellectual economics*, No. 15 (1), pp. 106–123.

8. Nikytenko, D. V. (2017), «Stan investytsiynoho zabezpechennia innovatsiynoi bezpeky Ukrainy. Upravlinnia innovatsiynoiu skladovoiu ekonomichnoi bezpeky [The state of investment support for innovative security of Ukraine. Management of the innovative component of economic security]», *TOV «Trytoriia»*, Sumy, Ukraine.

9. Varnalii, Z., Nikytenko, D. V., Kaletnyk, O. (2020), «Rol' al'ternatyvnykh investytsiynykh mekhanizmv u zabezpechenni innovatsiynoho rozvytku sub'iektiv hospodariuvannia [The role of alternative investment mechanisms in ensuring innovative development of business entities]», *Impatto dell'innovazione sulla scienza: aspetti fondamentali e applicati: Raccolta di articoli scientifici «ΛΟΓΟΣ» con gli atti della Conferenza scientifica e pratica internazionale (T. 1), 26 giugno 2020. Verona, Italia: Piattaforma scientifica europea*. pp. 37–39. doi: 10.36074/26.06.2020.v1.13

Литвиненко Ольга Леонідівна

старший викладач

кафедри підприємництва та економіки підприємства

Університет митної справи та фінансів

Lytvynenko Olha

Senior Lecturer of the

Department of Entrepreneurship and Enterprise Economics

University of Customs and Finance

ORCID: 0000-0002-0124-6243

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8217

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗРІЗ

ANALYSIS OF THE INNOVATIVE ECOSYSTEM OF UKRAINE AT THE REGIONAL LEVEL

Анотація. Відновлення економічної системи України на засадах інноваційності є головним стратегічним завданням сьогодення. Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 року реалізується через низку заходів. Результатами реалізації стратегії буде збільшення частки інноваційної продукції в ВВП країни. Активізація процесів інноваційного розвитку в рамках національної інноваційної системи допоможе досягти поставленої мети.

Базисом інноваційних перетворень виступає розвиток інноваційної екосистеми як на державному так і на регіональному рівні. Аналіз та розробка рекомендацій щодо оптимізації функціонування регіональних інноваційних екосистем є важливими завданнями сьогодення.

Дана стаття присвячена аналізу стану розвитку інноваційної екосистеми України на регіональному рівні.

В статті проаналізоване поняття інноваційної екосистеми. Інноваційна екосистема – це синергія держави, підприємницького та дослідницького середовища з використанням організаційних, нормативних, навчально-методичних та фінансових ресурсів і запровадження механізму передачі знань з метою трансформації в інноваційні продукти.

В статті обґрунтовані методологічні засади виділення кластерів за рівнем розвитку регіональних інноваційних екосистем.

Проведено процедуру кластерного аналізу регіонів України. Процедура аналізу включає виділення 9 аналітичних блоків, як складових регіональних інноваційних екосистем.

Результатом застосування авторської методології стало утворення 6 кластерів регіональних інноваційних екосистем у відповідності до показників рівня інноваційної активності.

Виокремлені регіони-лідери та регіони з низьким рівнем розвитку інноваційної екосистеми. Регіоном лідером за рівнем розвитку інноваційної екосистеми став м. Київ. Регіоном з низьким рівнем розвитку регіональної інноваційної екосистеми – Волинь.

Ключові слова: інноваційна екосистема, кластерний аналіз, інноваційна активність, регіон, інноваційна екосистема регіону.

Summary. Recovery of the economic system of Ukraine on the basics of innovation – the main strategic tasks of today. The strategy of innovative development of Ukraine for the period up to 2030 will be implemented through low entry. The results of the implementation of the strategy will be an increase in the share of innovative products in the GDP of the country. Activation of the processes of innovation development within the framework of the national innovation system will help reach the goal.

The basis of innovative transformations is the development of an innovative ecosystem on the national and regional level. Analysis and development of recommendations for optimizing the functioning of regional innovation ecosystems are important tasks for today.

This article is dedicated to the analysis of the development of the innovative ecosystem of Ukraine on the regional level.

The article analyzes the understanding of the innovation ecosystem. The innovation ecosystem is a combination of the state, business and research environment, organizational, regulatory, educational, methodological and financial resources and the introduction of a knowledge transfer mechanism for transformation into innovative products.

The methodological basis for the selection of clusters according to the level of development of regional innovative ecosystems is substantiated in the article.

The procedure of cluster analysis of the regions of Ukraine was carried out. The analysis procedure includes the observation of 9 analytical blocks, like warehouse regional innovative ecosystems.

As a result of the development of the author's methodology, 6 clusters of regional innovation ecosystems have been established from the standpoint to the level of innovation activity.

Leader regions and regions with a low level of innovation ecosystem development are identified. The city of Kiev has become a leader in the development of an innovative ecosystem of the region. A region with a low level of development of a regional innovative ecosystem is Volyn.

Key words: innovative ecosystem, cluster analysis, innovative activity, region, innovative ecosystem to the region.

Постановка проблеми. Відновлення економічної системи України на засадах інноваційності є головним стратегічним завданням сьогодення. Курс запроваджений в рамках «Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року» повинен бути реалізований. Очікуваними результатами реалізації документа повинно бути збільшення кількості фізичних осіб та суб'єктів господарювання, що займаються винахідництвом, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками, насамперед — за межами державного сектору; збільшення кількості суб'єктів господарювання, що надають послуги із комерціалізації технологічних рішень; збільшення надходжень від продажу та використання (насамперед, експорту) об'єктів інтелектуальної власності, наукоємної продукції; зростання частки підприємств, що займаються інноваціями, збільшення сектору малого інноваційного підприємництва [10]. Досягти поставленої мети видається можливим за умов активізації процесів інноваційного розвитку в рамках національної інноваційної системи. При цьому базисом інноваційних перетворень виступає розвиток інноваційної екосистеми як на загальнодержавному так і на регіональному рівні. Тому питання аналізу та розробки рекомендації щодо оптимізації функціонування регіональних інноваційних екосистем набуває важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями теоретичних та практичних положень формування й особливостей розвитку регіональних інноваційних екосистем протягом останніх років займалися багато зарубіжних та вітчизняних науковців: Г. Ванг, Л. Лідесдорф, Ф. Кук, К. Сейбл, З. С. Варналій, Коберник А. О. [1], Коваль З. О. [2], Підричєва І. Ю. [8], Л. В. Фе-дулова, тощо.

Не дивлячись на значний внесок учених дослідників у розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо аналізу та характеристики регіональних інноваційних екосистем, особливості та принципи формування середовища розвитку інноваційної екосистеми України в регіональному розрізі недостатньо обґрунтовані і потребують подальшого дослідження. Необхідною є розробка економіко-математичної моделі аналізу стану регіональних інноваційних екосистем.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз стану розвитку інноваційної екосистеми України. Проведення процедури кластерного аналізу регіонів за системою показників інноваційного розвитку. Обґрунтування економіко-математичної моделі виділення кластерів за рівнем розвитку регіональних інноваційних екосистем. Виокремлення регіонів-лідерів та регіонів з низьким рівнем розвитку інноваційної екосистеми у відповідності до результатів економіко-математичного моделювання кластерів.

Виклад основного матеріалу. Поняття інноваційних екосистем не так давно увійшло до сфери наукового дискурсу. Варто зазначити, що під екосистемою розуміли завжди певну біологічну сутність — сукупність біосуб'єктів, які взаємодіють між собою і з фізичним середовищем, створюючи чітко визначену структуру, видове різноманіття і кругообіг речовин усередині системи. Закордонні економісти під екосистемою розуміють сукупність інституцій, які ефективно взаємодіють в економічній системі. Першим із дослідників, який застосував термін «екосистема» в економічному контексті, став американський економіст Майкл Ротшильд [4].

В сучасному розумінні, інноваційна екосистема — це синергія держави, підприємницького та дослідницького середовища з використанням орга-

Таблиця 1

П'ять ключових складових інноваційної екосистеми

№ з/п	Складові інноваційної екосистеми	Характеристика складових
1	Освіта, наука, інженерно-технічні співтовариства	Відіграють роль основних постачальників інноваційних ідей для комерціалізації
2	Індустрія венчурних інвестицій	Забезпечує залучення в екосистему фінансових ресурсів і бізнес-компетенції, необхідної для становлення інноваційних компаній і перетворення їх у повноцінні бізнес-структури
3	Інфраструктура: може бути як матеріальною (технопарки, бізнес-інкубатори, інститути розвитку тощо), так і нематеріальною (різноманітні сервіси, спеціально пристосовані до потреб і специфіки інноваційних компаній, такі як послуги із захисту інтелектуальної власності, щодо виведення і просування інноваційної продукції на закордонні ринки)	Забезпечує функціонування інноваційних компаній
4	Стійкий попит на високотехнологічну продукцію, технології і стартапи	Представлений попитом великого бізнесу та інших компаній реального сектору на високотехнологічну продукцію, на технології, а також інноваційні компанії разом з усіма їхніми розробками та інтелектуальною власністю (як перспективні об'єкти для придбання)
5	Законодавче правове поле	Забезпечує комфортні умови для інноваторів

Джерело: складено автором на основі [2]

нізаційних, нормативних, навчально-методичних та фінансових ресурсів і запровадження механізму передачі знань з метою трансформації в інноваційні продукти [4].

У своєму дослідженні сутності інноваційних екосистем І. Ю. Підоричева виділяє чотири підходи до розуміння їх змісту [8]:

- екосистеми централізованого типу — їх фокусом виступає одна інноваційно-орієнтована фірма;
- екосистеми фокусного типу — формуються довкола багатокомпонентної центральної інноваційної ідеї;
- екосистеми як середовище — формуються одразу на всіх рівнях — від локального до глобального;
- екосистеми як платформа — інновації виступають тим фундаментом, довкола якого організовується діяльність зацікавлених сторін.

За думкою автора, регіональні інноваційні екосистеми необхідно розглядати з точки зору середовищного підходу. Регіональна інноваційна екосистема передбачає створення необхідних умов для активізації інноваційного процесу. В рамках проведеного дослідження розроблена методологія аналізу рівні розвитку регіональних інноваційних екосистем. Дана методологія дозволяє оцінити регіони України за дев'ятьма блоками, які агрегують показники рівня інноваційної активності підприємств на регіональному рівні.

Виокремлення груп регіонів за рівнем розвитку інноваційної екосистеми запропоновано проводити

з використанням методу багатовимірної математичного аналізу, кластерного аналізу.

Кластерний аналіз є методом багатовимірної статистичного дослідження, до якого належать збір даних, що містять інформацію про вибіркові об'єкти, та упорядкування їх в порівняно однорідні, схожі між собою групи. Отже, сутність кластерного аналізу полягає у здійсненні класифікації об'єктів дослідження за допомогою численних обчислювальних процедур. В результаті цього утворюються «кластери» або групи дуже схожих об'єктів. На відміну від інших методів, цей вид аналізу дає можливість класифікувати об'єкти не за однією ознакою, а за декількома одночасно. Мета кластерного аналізу полягає в пошуку наявних структур, що виражається в утворенні груп схожих між собою об'єктів — кластерів. Водночас його дія полягає й у привнесенні структури в досліджувані об'єкти [3].

Групування регіонів України за рівнем розвитку інноваційної екосистеми а рамках дослідження проводилось за допомогою інструментального пакету стандартизованої програми STATISTICA 7.

Сутність кластерного аналізу полягає у реалізації послідовності кроків:

- 1) формування емпіричних даних;
- 2) побудова та аналізу таблиці і графіку середніх для кожного кластера за допомогою методу к-середніх;
- 3) визначенні складу та описової статистики виділених груп областей України.

- 4) побудова та описання графіку середніх для кожного кластеру;
- 5) графічне представлення результатів групування за допомогою дендрограми;
- 6) проведення двокрокової процедури (two-way joining) одночасної кластеризації за спостереженнями (областями) та змінними (показниками) [6].

Базою формування емпіричних даних є дані статистики України в галузі інноваційної активності регіонів за період 2020 року.

Автором запропоновано проведення процедури кластерного аналізу регіонів України за дев'ятьма блоками характеристик (змінних) розвитку інноваційної екосистеми регіону.

Апостеріорні набори вихідних статистичних показників для проведення кластерного аналізу відібрані за результатами попереднього аналізу показників рівня інноваційної активності підприємств регіонів України.

Перший аналітичний блок «Освіта» характеризує першу ланку інноваційної екосистеми регіону систему освіти, бо саме вона закладає базис розвитку інноваційного розвитку та інноваційних перетворень.

Другий аналітичний блок «Науково-дослідна діяльність» показує рівень розвитку науково-дослідної складової регіону за кількісними та якісними показниками. Важливими показниками є кількість дослідників в віці до 25 років, який вказує на наявність наукового потенціалу регіону та показник кількості дослідників в віці 65 років і старше, який вказує на наявність науково-дослідного базису та наукових шкіл. Показник розміру витрат на НДР вказує на розмір державних та недержавних вкладень в НДР регіону.

Третій аналітичний блок «Підприємницьке середовище» слугує для кількісного та якісного аналізу підприємницького середовища, яке є базисом для розгортання інноваційних процесів. Інноваційна діяльність за різними стратегіями є основою розвитку усіх видів підприємницької діяльності. Звичайно основним драйвером таких процесів є малий бізнес, який найбільш мобільний та здатний до швидкого впровадження у виробництво інноваційних розробок. Важливу роль відіграють середні підприємства, які мають стратегію інноваційного розвитку і запроваджують інноваційні ціннісні пропозиції у виробництво на постійній основі. Великий бізнес має значний інвестиційний ресурс і цим створює надійний базис для інноваційного розвитку регіону в цілому.

Четвертий аналітичний блок «Інноваційна діяльність витрати/результати» є блоком, який

демонструє рівень ефективності функціонування інноваційної екосистеми регіону у співвідношенні витрати/результати. Для цього використовуються показники загальної кількості інноваційно-активних підприємств регіону, кількості підприємств за впровадженням інновацій та кількості впровадженої інноваційної продукції.

П'ятий аналітичний блок «Інноваційно активні підприємства за стратегією виконання НДР та інноваційної діяльності» здійснює аналіз інноваційно-активних підприємств регіону з точки зору проведення НДР власними силами або залучення НДР від інших підприємств. Так, підприємства поділяються на ті, які ведуть НДР, які залучають НДР від інших підприємств та ті, які займаються лише інноваційною діяльністю.

Шостий аналітичний блок «Інноваційно-активні підприємства за типом стратегії розробки інноваційної вартості (стратегія створення інновацій)» репрезентує поведінку підприємств з точки зору стратегії створення інноваційної вартості. При цьому під інноваційною вартістю розуміємо вартісну пропозицію, яка створюється шляхом реалізації стратегій: 1. Самостійна розробка; 2. Модифікація; 3. Розробка разом з іншими підприємствами; 4. Залучення інноваційних розробок інших підприємств.

Сьомий аналітичний блок «Інноваційно-активні підприємства за типом стратегії співробітництва» вказує на наявність співробітництва в галузі НДР або інноваційної діяльності. І є показовим щодо активності співробітництва підприємств регіону та за його межами. Інноваційне співробітництво є драйвером інноваційного розвитку та безумовною умовою ефективного функціонування інноваційної екосистеми регіону. За даними статистики підприємства обирають шлях співробітництва тільки в НДР, тільки в інноваційній діяльності або в обох фазах інноваційного циклу одночасно.

Восьмий аналітичний блок «Інноваційно-активні підприємства за типом стратегії співробітництва» розкриває галузі інноваційного співробітництва підприємств регіону. Так, для українських підприємств стратегіями взаємодії є співробітництво з:

1. Консультантами, комерційними лабораторіями або приватними науково-дослідними інститутами;
2. Постачальниками обладнання, матеріалів, програмного забезпечення тощо;
3. Клієнтами або замовниками підприємства;
4. Конкурентами підприємства;
5. Іншими підприємствами.

При цьому взаємодія відбувається за усіма складовими ланцюга створення вартості.

Дев'ятий аналітичний блок «Витрати інноваційно активних підприємств за типами стратегій (Вартість НДР та інноваційної діяльності)» характеризує витратну складову забезпечення НДР та інноваційної діяльності. Так, за даними цієї частини аналізу інноваційної екосистеми регіонів України витрати інноваційно-активних підприємств поділяються на:

1. Витрати на інновації промислових підприємств за напрямками НДР, виконані власними силами (Стратегія інноваційних витрат 1);
2. Витрати на інновації промислових підприємств за напрямками НДР, виконані іншими підприємствами. (Стратегія інноваційних витрат 2);
3. Витрати на інноваційну діяльність промислових підприємств (за виключенням НДР) на персонал, який працює над інноваціями (Стратегія інноваційних витрат 3);
4. Витрати на інноваційну діяльність промислових підприємств (за виключенням НДР) на придбання послуг, матеріалів для інновацій (Стратегія інноваційних витрат 4);
5. Витрати на інноваційну діяльність промислових підприємств (за виключенням НДР) на капітальні витрати на інновації (Стратегія інноваційних витрат 5).

Зазначимо, що розроблена система відкрита для внесення будь-яких логічних змін та доповнень, пов'язаних зі змінами соціально-економічної ситуації у регіоні або країні або змінами у методології статистичних спостережень.

Необхідною процедурою вимірювання рівня розвитку інноваційної екосистеми регіонів є попередня уніфікація відібраних вихідних показників, тобто застосування до них такого перетворення, в результаті якого усі вони вимірюватимуться у N -бальній шкалі. При цьому нульове (або від'ємне) значення перетвореного показника відповідатиме найнижчому рівню розвитку інноваційної екосистеми, а максимальне значення N — найвищому. Така уніфікація забезпечує порівнянність та зіставленість сформованої інформаційної бази [5].

Одним із поширених способів для неоднорідних сукупностей є стандартизація показників шляхом відношення відхилення x_{ij} — до одиниці стандартизації q . У цьому випадку одиницею стандартизації буде фактичний варіаційний розмах $x_i^{\max} - x_i^{\min}$.

При цьому, як показано у наукових працях учених-економістів таких як Рядно, для

показників-стимуляторів використовується розрахункова формула:

$$\widetilde{x}_{ij} = \frac{x_{ij} - x_i^{\min}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}} \times N, \quad (1)$$

Для показників-дестимуляторів:

$$\widetilde{x}_{ij} = \frac{x_i^{\min} - x_{ij}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}} \times N, \quad (2)$$

де $\widetilde{x}_{ij}$ — стандартизоване значення i -го показника для j -ї одиниці сукупності, $i = \overline{1, n}$, $j = \overline{1, m}$;

x_{ij} — вхідне значення i -го показника для j -ї одиниці сукупності, $N = 10$ [5].

Застосування методології стандартизації даних утворює масив для проведення кластерного аналізу регіонів України за рівнем розвитку інноваційної екосистеми.

Ієрархічна процедура кластерного аналізу регіонів України в розрізі 9 блоків показників, які характеризують рівень розвитку інноваційної екосистеми представлена у вигляді дерева об'єднання із відповідними відстанями між об'єктами (рис. 1).

Представлена на рис. 1 дендрограма є лише візуалізацією процесу кластеризації об'єктів дослідження і не дозволяє чітко визначити приналежність кожної області до певного кластеру.

В такому випадку необхідним є проведення групування регіонів за допомогою застосування методу k -середніх, результати процедури представлені на рисунку 2.

За результатами моделювання було отримано 6 кластерів за рівнем спорідненості за 9 аналітичними блоками, які відображають рівень організації інноваційного процесу та інноваційної активності в рамках інноваційних екосистем регіонів.

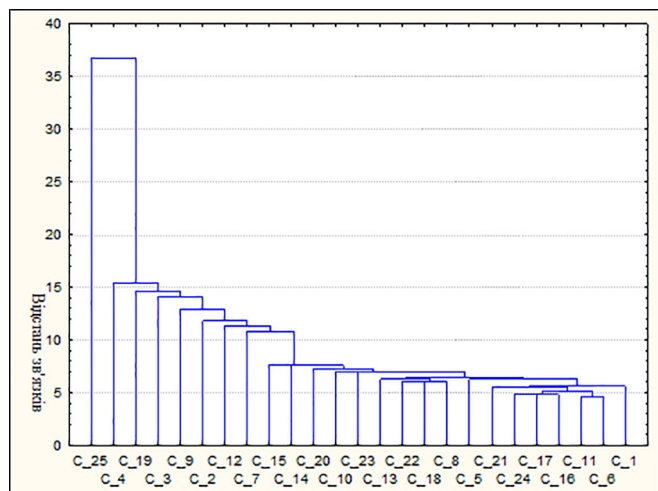

Рис. 1. Деревоподібна кластеризація регіонів України за рівнем розвитку інноваційних екосистем

Джерело: розробка автора

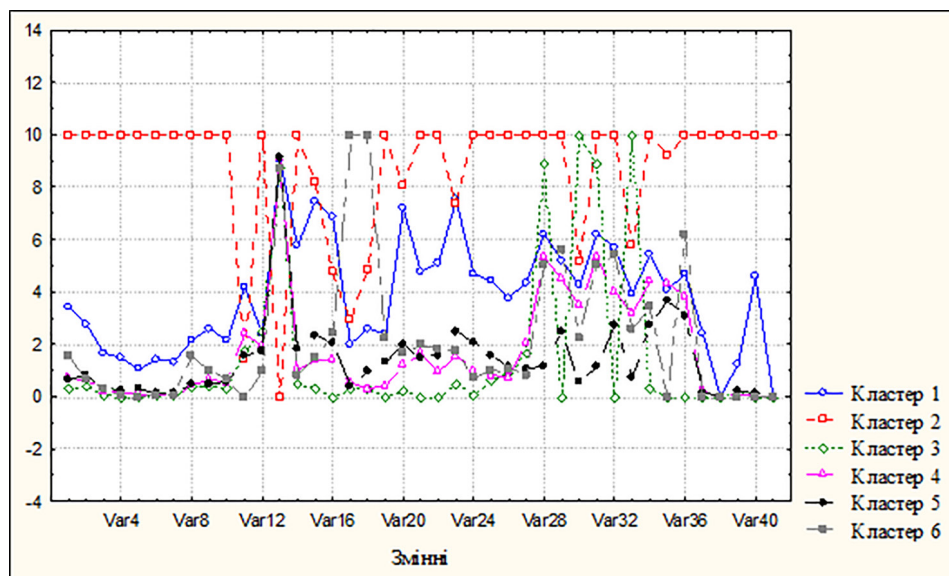

Рис. 2. Лінійний графік середніх значень рівнів розвитку інноваційних екосистем регіонів України в розрізі 6 кластерів

Джерело: розробка автора

У нашому випадку кількість класів була визначена шляхом підбору. Для встановлення оптимальної кількості відокремлюваних класів було виконано розрахунки для декількох варіантів, а потім порівнянні результати аналізу. Такий аналіз надав можливість виокремити оптимальну кількість кластерів — 6.

На рисунку 2 представлений лінійний графік середніх значень рівнів розвитку інноваційних екосис-

тем регіонів України в розрізі 6 кластерів. Від вказує на наявність кластеру лідеру за рівнем розвитку інноваційної екосистеми та кластерів з низьким рівнем показників розвитку інноваційних екосистем.

Для наочного відображення отриманих кластерів за допомогою двокрокової процедури (two-way joining) одночасної кластеризації за спостереженнями (регіонами) та змінними (показниками) побудуємо діаграму (рис. 3).

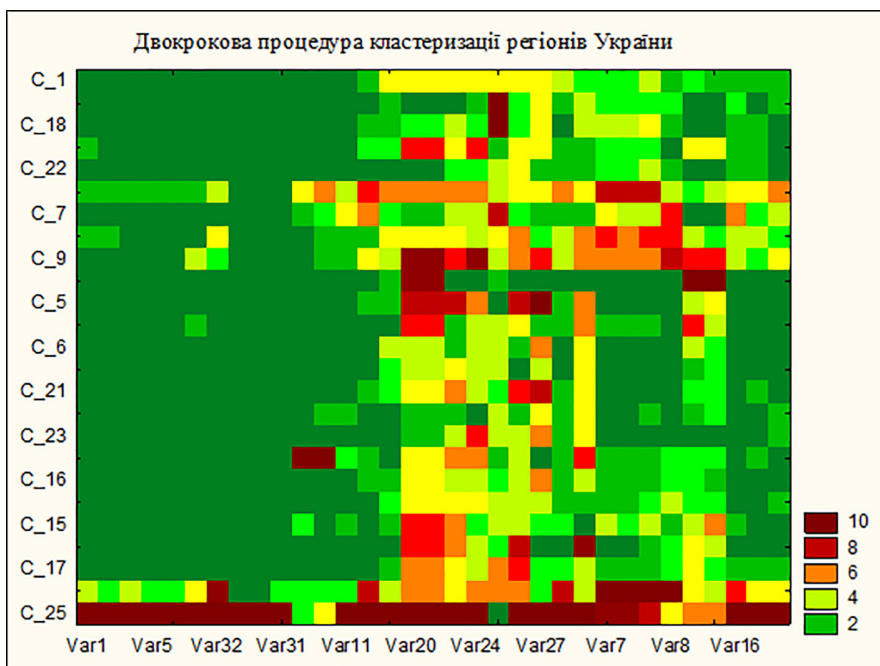

Рис. 3. Графічне представлення реалізації двокрокової процедури кластеризації рівнів розвитку інноваційних екосистем регіонів України в розрізі 6 кластерів

Джерело: розробка автора

Виходячи з даних, представлених на рис. 3, можна стверджувати про значні коливання в межах Var11 — чистого прибутку (збиток) підприємств по великих підприємствах, грн.; Var7 — витратам на НДР за регіонами, Var8 — кількості великих підприємств, од.; Var20 — кількості інноваційно-активних промислових підприємств за напрямками, Var24 — кількості інноваційно-активних підприємств за розробниками інновацій виконаних самостійно, Var27 — кількості інноваційно-активних підприємств за розробниками інновацій іншими підприємствами; Var31 — кількості інноваційно-активних підприємств, залучених до інноваційного співробітництва% до загальної кількості інноваційно-активних підприємств. Цей факт вказує на можливість виокремлення більшої кількості кластерів, аніж чотири. Дані показники виявляють диспропорції у регіональному розвитку інноваційних екосистем.

Проведемо детальний опис кожного кластеру інноваційних екосистем регіонів України.

До кластеру № 1 входять 4 промислових регіони (області): Дніпропетровська, Київська, Львівська, Харківська. Для цих регіонів характерний високий рівень розвитку таких галузей як чорна та кольорова металургія, машинобудування. Представлені регіони є лідерами промислової галузі України. Кластер № 2 представлений м. Києвом — розвиненим промисловим центром машинобудування та інших галузей промисловості. Кластер № 3 представлений Волинською областю — регіоном з низьким рівнем розвитку промисловості. Кластеру № 4 є найбільш чисельним за кількістю областей. До нього входять 12 регіонів (областей): Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська. Для цих регіонів характерним є середній рівень розвитку та результативності таких галузей промисловості як: машинобудування, чорна металургія, харчова промисловість та легка промисловість. Для регіонів західної України притаманний розвиток деревообробної промисловості. До кластеру № 5 входять 6 регіонів України (областей): Запорізька, Івано-Франківська, Миколаївська, Тернопільська, Черкаська, Чернівецька. Найбільш розвиненим промисловим регіоном є Запорізький регіон. Кластер № 6 утворений одним регіоном України — Донецькою областю — одним з лідерів за обсягами реалізації промислової продукції.

В таблиці 2 представлені середні значення показників за 9 аналітичними блоками, які відобра-

жають рівень інноваційної активності в рамках інноваційних екосистем регіонів України.

Для характеристики кластерів за рівнем розвитку інноваційної екосистеми введемо номінальну шкалу, де середні значення показників від 0–2 будуть відповідати низькому рівню розвитку інноваційної екосистеми за даними показниками; від 2–4 — нижче середнього рівня; від 4–6 — середньому рівню; від 6–8 — вище середнього рівня; від 8–10 — високий рівень.

Кластер № 1 відповідає середньому та нижче середнього рівня розвитку за 9 аналітичними блоками показників рівня розвитку інноваційної екосистеми регіону.

За показниками першого аналітичного блоку «Освіта» відповідає рівню нижче середнього і складає за кількістю ЗВО 3,42, що на 65% менше від максимального рівня та 2,78 за кількістю студентів, що на 72% менше від максимального рівня.

За показниками другого аналітичного блоку «Науково-дослідна діяльність» кластер відповідає низькому рівню розвитку. Показник кількості наукових організацій, що виконували НДР складає 1,68. Низьким є рівень кількості дослідників, що виконували НДР. В рамках регіонів кластеру переважає наукові кадри віком від 65 років і вище, однак присутній і молодий науковий потенціал. Низьким є рівень забезпечення витрат на наукову діяльність і складає лише 13,5% від максимального рівня.

За показниками третього аналітичного блоку «Підприємницьке середовище» кластер № 1 вирізняється високим рівнем прибутковості малого бізнесу — показник — 9,07 та середнім рівнем прибутковості великого бізнесу. Прибутковість середнього бізнесу — на рівні вище середнього і складає — 2,4.

За показниками четвертого аналітичного блоку «Інноваційна діяльність витрати/результати» регіони представники даного кластеру є лідерами серед інших регіонів України по кількості інноваційно-активних підприємств (показник 5,73); кількості підприємств що впроваджували інновації (показник 7,47) та кількості упровадженої інноваційної продукції (показник 6,85). Співвідношення обсягів реалізації інноваційної продукції до витрат на інновації складає 1,09.

За показниками п'ятого аналітичного блоку «Інноваційно активні підприємства за стратегією виконання НДР та інноваційної діяльності» регіони першого кластеру вирізняються середнім рівнем реалізації стратегії самостійного виконання

Таблиця 2

Середні значення показників рівнів розвитку інноваційних екосистем регіонів України
в розрізі 6 кластерів

Змінні	Кластер № 1	Кластер № 2	Кластер № 3	Кластер № 4	Кластер № 5	Кластер № 6
X1	3,42	10,00	0,33	0,69	0,65	1,56
X2	2,78	10,00	0,37	0,62	0,82	0,64
X3	1,65	10,00	0,03	0,23	0,28	0,31
X4	1,48	10,00	0,00	0,11	0,19	0,05
X5	1,03	10,00	0,00	0,09	0,33	0,00
X6	1,43	10,00	0,01	0,07	0,12	0,07
X7	1,35	10,00	0,01	0,08	0,11	0,02
X8	2,14	10,00	0,41	0,45	0,48	1,54
X9	2,60	10,00	0,39	0,63	0,50	0,94
X10	2,12	10,00	0,27	0,55	0,57	0,61
X11	4,17	1,40	1,75	2,38	1,55	0,00
X12	2,40	10,00	2,51	1,91	1,73	0,95
X13	9,07	0,00	8,75	9,11	9,14	8,69
X14	5,73	10,00	0,45	1,02	1,83	0,80
X15	7,47	8,24	0,27	1,35	2,32	1,49
X16	6,85	4,72	0,00	1,42	2,05	2,39
X17	2,00	2,90	0,29	0,53	0,36	10,00
X18	2,59	4,83	0,33	0,31	0,95	10,00
X19	2,38	10,00	0,00	0,41	1,30	2,25
X20	7,18	8,02	0,23	1,20	2,00	1,63
X21	4,76	10,00	0,00	1,61	1,50	1,95
X22	5,11	10,00	0,00	0,95	1,59	1,82
X23	7,50	7,38	0,46	1,54	2,51	1,69
X24	4,69	10,00	0,06	0,95	2,05	0,68
X25	4,40	10,00	0,60	0,82	1,60	1,00
X26	3,77	10,00	0,90	0,73	1,12	1,04
X27	4,38	10,00	1,67	2,08	1,04	0,83
X28	6,21	10,00	8,86	5,32	1,16	4,97
X29	5,21	10,00	0,00	4,48	2,51	5,62
X30	4,21	5,17	10,00	3,52	0,58	2,21
X31	6,21	10,00	8,86	5,32	1,16	4,97
X32	5,70	10,00	0,00	4,03	2,71	5,44
X33	3,92	5,76	10,00	3,16	0,74	2,60
X34	5,41	10,00	0,29	4,38	2,70	3,41
X35	4,08	9,18	0,00	4,35	3,65	0,00
X36	4,67	10,00	0,00	3,82	3,07	6,22
X37	2,43	10,00	0,00	0,21	0,09	0,00
X38	0,00	10,00	0,00	0,00	0,00	0,00
X39	1,21	10,00	0,10	0,06	0,22	0,00
X40	4,55	10,00	0,00	0,03	0,12	0,00
X41	0,00	10,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Джерело: розробка автора

НДР (показник 4,76) та стратегії виконання НДР разом з іншими підприємствами (показник 5,11).

За показниками шостого аналітичного блоку «Інноваційно-активні підприємства за типом стратегії розробки інноваційної вартості (strate-

гії створення інновацій)» регіони вирізняються середнім рівнем запровадження стратегії створення інноваційної продукції самостійно (показник 4,69), також досить розповсюдженою практикою є використання стратегії модифікації (показник 4,40).

Таблиця 3

Номінальна шкала рівнів розвитку інноваційних екосистем регіонів України

Низький рівень	Ниже середнього рівня	Середній рівень	Вище середнього рівня	Високий рівень
0–2	2–4	4–6	6–8	8–10

Джерело: розробка автора

Практикується розробка інновацій разом з іншими підприємствами (показник 3,77).

Показники сьомого аналітичного блоку «Інноваційно-активні підприємства за типом стратегії співробітництва» та восьмого аналітичного блоку «Інноваційно-активні підприємства за типом стратегії співробітництва» кластер 1 вирізняється рівнем вище середнього та середнім рівнем показників співробітництва в галузі інноваційного розвитку. Це свідчить про високий рівень дифузії інновацій в рамках ланцюгів створення інноваційної вартості в рамках інноваційних екосистем регіонів кластеру.

За показниками дев'ятого аналітичного блоку «Витрати інноваційно-активних підприємств за типами стратегій (Вартість НДР та інноваційної діяльності)» кластер 1 характеризується середнім рівнем вкладання фінансових ресурсів на придбання послуг, матеріалів для інновацій.

В цілому кластер 1 можна охарактеризувати як другий за рівнем розвитку за всіма показниками аналізу інноваційної екосистеми регіону. Кластер вирізняється високим рівнем кількості підприємств, що впроваджують інновації та кількістю упровадженої інноваційної продукції. Регіони кластеру використовують переважно стратегію самостійної розробки інновацій. На рівні з цим використовується стратегія модифікації. Для регіонів кластеру 1 характерний вище середнього рівень співробітництва в галузі створення інновацій, що є драйвером розвитку інноваційної екосистеми регіону. Кластер № 1 є другим за рівнем розвитку інноваційної екосистеми.

Кластер 2 є лідером за розвитком інноваційної екосистеми. В даному кластері зосереджена найбільша кількість ЗВО та студентів, в порівнянні з іншими регіонами. Кластер вирізняється високим рівнем за кількістю інноваційно-активних підприємств. Підприємницьке середовище кластеру характеризується високою прибутковістю середнього бізнесу та збитковістю малого підприємства. Попре високий рівень розвитку кількісних показників інноваційної активності в регіоні кластеру маємо переважання витрат на інноваційну діяльність над обсягами реалізації інноваційної продукції у співвідношенні 2/1.

Для кластеру 2 характерним є використання стратегій самостійної розробки інновацій, стратегії модифікації та стратегії розробки інновацій іншими підприємствами. Високим є рівень співробітництва в інноваційній галузі. Показники, які характеризують співробітництво в інноваційній галузі знаходяться на рівні від 5,76 до 10,0.

Високим є рівень витрат на НДР та інноваційну діяльність і складає 10, 0 за всіма видами витрат.

Кластер № 2 є першим за рівнем розвитку інноваційної екосистеми.

Кластер № 3 є кластером з низьким рівнем розвитку інноваційної екосистеми за всіма 9 аналітичними блоками. Для кластеру характерний низький рівень розвитку «Освіти» як складової інноваційної екосистеми. За даними аналізу підприємницького середовища маємо переважання прибутковості малого бізнесу. В регіоні кластеру № 3 найменший рівень витрат на інноваційну діяльність. Відповідно, і рівень реалізації інноваційної є низьким і складає лише 0,33. Регіон майже не створює і, відповідно, не впроваджує у виробництво інноваційної продукції. В регіоні наявне співробітництво в галузі закупівель інноваційного обладнання, матеріалів та програмного забезпечення. Регіон не витрачає коштів на НДР та розробку інноваційної продукції.

Кластер № 3 є шостим за рівнем розвитку інноваційної екосистеми.

До кластеру № 4 належать 12 регіонів України. За 9 блоками показників рівня розвитку інноваційної екосистеми регіони кластеру демонструють низький рівень розвитку. Регіони кластеру вирізняються дещо більшим рівнем розвитку освіти та підприємницького середовища. В регіонах кластеру переважає за прибутковістю малий бізнес. Прибутковість великого і середнього бізнесу є на рівні 2,38 та 1,91 відповідно. Регіони представлені малою кількістю науково-дослідних організацій та малою кількістю дослідників за всіма віковими групами. Що до розробок інноваційної продукції, то переважає запровадження стратегії виконання НДР на інноваційно-активних підприємствах власними силами. Також в регіонах використовується стратегія розробки інноваційної продукції

без власних НДР. Для регіонів кластеру характерний високий рівень співробітництва в галузі проведеної НДР та розробок інноваційної продукції.

Регіони кластеру майже не витрачають фінансові ресурси на інноваційну діяльність. Як результат ефективність інноваційної екосистеми є досить низькою і становить показник 0,31 — обсяг реалізації інноваційної продукції. В регіонах 4 кластеру переважає реалізація інноваційної промислової продукції: показник складає — 0,51.

Кластер № 4 є четвертим за рівнем розвитку інноваційної екосистеми.

До кластеру № 5 входять регіони з низьким рівнем розвитку освітнього та наукового потенціалу. Інтересним фактом є переважання молодих науковців над старою науковою школою: показники — 0,33 та 0,12 відповідно. Високою, як і для інших кластерів є прибутковість малого бізнесу. Результативність інноваційної екосистеми є низькою. Переважають витрати на інноваційну діяльність над обсягами реалізації інноваційної продукції: співвідношення 0,95/1,30.

Характерним є низький рівень співробітництва в інноваційній галузі. А також низьким є рівень витрат на інноваційну діяльність. Кластер № 5 є п'ятим за рівнем розвитку інноваційної екосистеми.

Кластер № 6 представлений Донецьким регіоном. В довоєнному періоді — один з лідерів інноваційного розвитку, зараз вирізняється найбільшими обсягами реалізації інноваційної продукції — показник 10,0. Співвідношення обсяги реалізації інноваційної продукції до витрат

на інновації складає 5/1. В регіоні продовжують розробки інноваційних продуктів самостійно та в співробітництві з іншими підприємствами. Для регіону характерним є середній на рівні 5 і вище рівень показника співробітництва в галузі НДР та інноваційних розробок. Кластер № 6 є третім за рівнем розвитку інноваційної екосистеми.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами запропонованого науково-методичного підходу до визначення рівня розвитку регіональних інноваційних екосистем можна зробити наступні висновки: стан розвитку інноваційної екосистеми України на регіональному рівні не є задовільним. Так наявним є регіон-лідер — Кластер № 2 з високими показниками рівня розвитку інноваційної екосистеми. Регіони, що входять до складу Кластеру № 1, другого за рівнем розвитку регіональної інноваційної екосистеми мають значне відставання за всіма показниками інноваційної активності. Інші регіони, які утворюють Кластери № 4, 5 вирізняються низьким рівнем показників інноваційної активності. Таким чином, більшість регіонів України мають несприятливі умови, з точки зору розвитку інноваційних екосистем, для реалізації «Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року». Окремим проблемним регіоном є Волинь, який утворює Кластер № 3. За даними дослідження встановлено надзвичайно низький рівень розвитку інноваційної екосистеми. Особливої уваги заслуговує Донецький регіон, як такий, що втрачає свої позиції щодо рівня розвитку регіональної інноваційної екосистеми.

Література

1. Коберник А. О. Регіональні інноваційні екосистеми в Україні // Бізнесінформ. 2021. № 7. URL: https://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-7_0-pages-56_61.pdf
2. Коваль З. О. Оцінювання ефективності вартісно-орієнтованого управління підприємством в екосистемі інновацій // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2011. № 714. С. 348–357.
3. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу: навчальний посібник / Г. І. Купалова. К.: Знання, 2008. 639 с. URL: https://pidru4niki.com/11800912/ekonomika/klasterniy_analiz
4. Лановська Г. І. Інноваційна екосистема: сутність та принципи // Економіка і суспільство. 2017. Вип. № 11. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/43.pdf
5. Математичні моделі у фінансах: навчальний посібник / О. А. Рядно, О. В. Піскунова, Л. В. Рибальченко, Я. В. Хрущ. Дніпропетровськ, ДДФА, 2011. 188 с.
6. Олефіренко О. М. Сегментація ринку інноваційно-активних підприємств: теоретичні засади та практичні розрахунки // Науковий вісник Херсонського державного університету Випуск 12. Частина 2. 2015. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_12/78.pdf
7. Пересунько З. М. Теоретичні аспекти розвитку інноваційної теорії. Ефективна економіка. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_39

8. Підричєва І. Ю. Інноваційна екосистема в сучасних економічних дослідженнях // Економіка промисловості. 2020. № 2. С. 54–92. doi: doi.org/10.15407/econindustry2020.02.054
9. Сайт Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
10. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

References

1. Kobernyk A.O. Rehionalni innovatsiini ekosystemy v Ukraini // Biznesinform. 2021. № 7. URL: https://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-7_0-pages-56_61.pdf
2. Koval Z. O. Otsiniuvannia efektyvnosti vartisno-orientovanoho upravlinnia pidpriemstvom v ekosystemi innovatsii // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriya: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. 2011. № 714. S. 348–357.
3. Kupalova H. I. Teoriia ekonomichnoho analizu: navchalnyi posibnyk / H. I. Kupalova. K.: Znannia, 2008. 639 s. URL: https://pidru4niki.com/11800912/ekonomika/klasterniy_analiz
4. Lanovska H. I. Innovatsiina ekosistema: sutnist ta pryntsypy // Ekonomika i suspilstvo. 2017. Vyp. № 11. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/43.pdf
5. Matematychni modeli u finansakh: navchalnyi posibnyk / O. A. Riadno, O. V. Piskunova, L. V. Rybalchenko, Ya. V. Khrushch. Dnipropetrovsk, DDFA, 2011. 188 s.
6. Olefirenko O. M. Sehmentatsiia rynku innovatsiino-aktyvnykh pidpriemstv: teoretychni zasady ta praktychni rozrakhunky // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu Vypusk 12. Chastyna 2. 2015. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_12/78.pdf
7. Peresunko Z. M. Teoretychni aspekty rozvytku innovatsiinoi teorii. Efektyvna ekonomika. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_39
8. Pidorycheva I. Yu. Innovatsiina ekosistema v suchasnykh ekonomichnykh doslidzhenniakh // Ekonomika promyslovosti. 2020. № 2. S. 54–92. doi: doi.org/10.15407/econindustry2020.02.054
9. Sait Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
10. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

УДК 339.9: 338.439.02]: 338/24 (477)

Скриньковський Руслан Миколайович

*кандидат економічних наук, професор, професор кафедри
Львівський університет бізнесу та права*

Skrynkovskyy Ruslan

*PhD in Economics, Professor, Professor of the Department
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0002-2180-8055

Горбонос Федір Володимирович

*доктор економічних наук, професор, ректор
Львівський університет бізнесу та права*

Horbonos Fedir

*D. Sc. (Economics), Professor, Rector
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0002-6563-9847

Цюх Святослав Ігорович

аспірант

Львівського університету бізнесу та права

Tsyuh Svyatoslav

*Postgraduate Student of the
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0003-0179-1193

Хмиз Мар'яна Василівна

доктор філософії в галузі права

Львівський національний університет імені Івана Франка

Khmyz Mariana

PhD in Law

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: 0000-0003-3553-8022

Процевят Оксана Семенівна

провідний інженер відділу

*Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України»*

Protseviat Oksana

*Leading Engineer of the Department
State Institution «M.I. Dolishniy Institute of Regional Research
of the NAS of Ukraine»*

ORCID: 0000-0002-6713-2820

Князь Святослав Володимирович

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
Національний університет «Львівська політехніка»*

Kniaz Sviatoslav

*D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department
Lviv Polytechnic National University*

ORCID: 0000-0002-7236-1759

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8196

ТЕНДЕНЦІЇ І ПИТАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ TRENDS AND ISSUES OF FOOD SECURITY OF UKRAINE IN THE WAR CONDITIONS

Анотація. В умовах війни Росії проти України питання продовольчої безпеки постало досить гостро не тільки перед Україною, а й перед цілим світом. Російська Федерація є державою-терористом, яка здійснює продовольчий тероризм з метою руйнації світової (глобальної) системи продовольчої безпеки та впливу у такий спосіб на весь вільний світ. Дії і воєнні злочини Російської Федерації під час війни в Україні негативно вплинули на світову економіку, глобальну продовольчу безпеку, а також на бюджети окремих країн, які значною мірою залежали від українського експорту сільськогосподарської продукції. З огляду на викладене вище, метою статті є дослідження тенденцій і питань (деяких аспектів) продовольчої безпеки України в умовах війни. На основі аналітичного огляду і аналізу зазначено, що від поставок зерна з України залежать понад 400 млн. людей у світі, а загальна сума втрат і збитків, завданих українській сільськогосподарській галузі внаслідок війни Росії проти України, станом на 14 червня 2022 року, вже склала 4,29 млрд. дол. США. Також зазначено, що неможливо навіть у найближчі 3–5 років знайти альтернативних постачальників у світі (серед країн) і замінити такі обсяги сільськогосподарської продукції з України. В контексті цього представлено план заходів із забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 327-р. Встановлено, що для захисту і підтримки українського аграрного виробництва та забезпечення стійкості продовольчої безпеки України в умовах війни (воєнного стану), а також для мінімізації будь-яких проявів глобальної продовольчої кризи необхідно використовувати всі наявні інструменти і можливості впливу України на глобальну продовольчу політику, виходячи з досвіду і реальних досягнень провідних позицій у світовій економіці сільського господарства, які здобула Україна, а також активізувати і посилити співпрацю з державами-партнерами, міжнародними та міжурядовими організаціями, зокрема з FAO (Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН), щодо трансформації продовольчих систем. Сформульовано висновок про те, що Російська Федерація є одночасно як державою-терористом, так і державою-спонсором тероризму.

Ключові слова: продовольча безпека, сільськогосподарська продукція, економіка України, економіка сільського господарства, війна Росії проти України.

Summary. In the context of the Russia's war against Ukraine, the issue of food security has become quite acute not only for Ukraine, but for the whole world. The Russian Federation is a terrorist state carrying out food terrorism with the aim of destroying the world (global) food security system and thus influencing the entire free world. The actions and war crimes of the Russian Federation during the war in Ukraine negatively affected the world economy, global food security, as well as the budgets of individual countries that were largely dependent on Ukrainian export of agricultural products. Considering the above, the purpose of the article is to study trends and issues (some aspects) of food security of Ukraine in the war conditions. Based on an analytical review and analysis, it was noted that more than 400 million people in the world depend on grain supplies from Ukraine, and the total amount of losses to the Ukrainian agricultural industry as a result of the Russia's war against Ukraine, as of June 14, 2022, is already amounted to \$4.29 billion. It is also stated that it is impossible even in the next 3–5 years to find alternative suppliers in the world (among the countries) and replace such volumes of agricultural products from Ukraine. In the context of this, is presented a plan of measures to ensure food security in the conditions of martial law, approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 327-p dated April 29, 2022. It has been established that in order to protect and support Ukrainian agricultural production and ensure the sustainability of Ukraine's food security in a war (martial law), as well as to minimize any manifestations of the global food crisis, it is necessary to use all the tools and opportunities for Ukraine to influence global food policy, based on experience and real achievements of the leading positions in the global agricultural economy received by Ukraine, as well as to intensify and strengthen cooperation with partner countries, international and intergovernmental organizations, in particular with the FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations), on the transformation of food systems. The conclusion formulated that the Russian Federation is both a terrorist state and a state sponsor of terrorism.

Key words: food security, agricultural products, economy of Ukraine, agricultural economics, Russia's war against Ukraine.

Постановка проблеми. Як відомо, «Російська Федерація є державою-терористом, однією з цілей політичного режиму якої є геноцид Українського народу, фізичне знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах» (п. 1 ст. 2 Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22.05.2022 р. № 2265-IX) [1]. Водночас немає сумніву у тому, що Росія є також державою-спонсором тероризму, зокрема, через її дії в Україні, Грузії, Сирії та Чечні [2–5]. Тут варто зазначити, що «...поняття «держави-терорист» не треба плутати з поняттям «держави-спонсор тероризму», яке закріплене в праві США. ... У найбільш широкому плані різниця між державою-терористом і державою-спонсором тероризму полягає в тому, що держава-терорист сама вчиняє акти державного тероризму, тоді як держава-спонсор тероризму підтримує та/або фінансує недержавні терористичні угруповання...» (О. Мережко) [6].

При цьому важливо також наголосити, що Російська Федерація, яка одночасно є державою-терористом і державою-спонсором тероризму, у ході повномасштабної війни проти України, навмисно створила дефіцит продовольства й використовує блокаду експорту зерна з України як зброю (для досягнення своїх цілей), що прирівнюється до воєнного злочину [7], і це є новим актом міжнародного тероризму з боку Росії. За оцінками експертів, блокування морських портів і перешкоджання експорту зерна з України посилює ризики голоду для сотень мільйонів людей по всьому світу, обумовлює подальшу міграційну кризу тощо. Ці питання (деякі аспекти) потребують додаткового ґрунтового дослідження й аналізу.

Наразі, станом на початок серпня 2022 року, загальна ситуація в Україні та світі є досить складною, і для її об'єктивної оцінки необхідно врахувати безліч причинно-наслідкових зв'язків і факторів.

Так, згідно аналізу інформаційних джерел, зокрема [8–10], Україна є однією із лідерів з постачання пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшникової олії, насіння ріпаку тощо. Так, частка експорту з України лише зернових у глобальному експорті

склала 10% у 2020 р. і 14% у 2021 р. Основними світовими імпортерами української пшениці і кукурудзи за 2020 р. (за даними Світової продовольчої програми ООН [10]) були Єгипет, Індонезія, Бангладеш, Пакистан, Туреччина, Туніс, Марокко та інші країни. Кількість населення лише у перших 5-и країнах (з перелічених вище країн) сягає близько 700 млн. людей [8; 10]. Звідси очевидно, що Україна відіграє важливу роль на світовому аграрному ринку, і не тільки [2–4; 8–10].

Сьогодні війна Росії проти України спричинила скорочення поставки зерна і вплинула на зростання ціни на зерно в усьому світі у кілька разів, крім цього, зростають також ціни на енергоносії тощо. Така ситуація негативно вплинула на світову економіку, глобальну продовольчу безпеку, на бюджети окремих країн, які значною мірою залежали від українського експорту сільськогосподарської продукції тощо.

Через дефіцит зернових, іншої агропродукції на світовому ринку та інфляцію кожна країна у світі вже «платить свою ціну» за повномасштабну війну Росії проти України. Стрімке зростання цін на продукти харчування вже відчули громадяни всіх країн світу, у т.ч. й розвинених. В контексті цього з'ясовано, що подорожчання і дефіцит основних харчів спричинено зростанням світових цін на пшеницю і кукурудзу, які вже зросли більш як на 20%, і це, на жаль, далеко не межа [11]. Це досить важливий аспект, і над цим треба задуматись світовим лідерам. А також задати їм питання: «Що і як Ви зробили для України?», особливо — лідерам Німеччини і Франції на тлі війни Російської Федерації проти України та проти всієї вільної Європи, яка почалась ще з окупації Криму і Севастополя Росією 20 лютого 2014 року.

Водночас нагадаємо, що «...війна в Україні, спричиненої збройною агресією Російської Федерації і за сприяння Республіки Білорусь проти України, призвела до виникнення труднощів і проблем у всіх сферах національної економіки України...» [12]. Тут варто також підтримати думку міністра закордонних справ України Д. Кулеби про те, що «...це війна Росії, а не тільки Путіна. Не Путін, а справжні російські солдати приїжджають із Росії, щоб вбивати, мучити і руйнувати. Росіяни переважною більшістю підтримують війну, вітають ракетні удари по українських містах та вбивства українців...» [13].

Враховуючи наведене вище, очевидно, що дослідження тенденцій і питань продовольчої безпеки України в умовах війни є досить актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукової літератури, огляд і аналіз останніх досліджень дозволяє стверджувати, що в умовах війни Росії проти України питання продовольчої безпеки постало досить гостро не тільки перед Україною, а й перед цілим світом. Для кращого розуміння цього поняття доцільно згадати наукові праці, інтерв'ю вчених і практиків, огляди наукових праць, проаналізувати хроніки війни, промови і звернення Президента України В. Зеленського, публічні виступи політиків тощо. Ця інформація є відкритою і загальнодоступною у мережі Інтернет. Водночас, враховуючи результати досліджень таких науковців, як С. Винограденко, І. Височин, В. Данкевич, Г. Гудзь, А. Дергач, М. Диха, О. Зоріна, А. Іванько, В. Наумчук, Н. Родінова, Т. Степаненко та ін., а також огляд і аналіз публікацій провідних іноземних видань (The New York Times, Politico Europe, The Economist, Associated Press, The Guardian, The Wall Street Journal, The Washington Post, Bloomberg та Foreign Affairs), в яких представлено різні аспекти війни в Україні, з'ясовано, що важливим завданням є дослідження тенденцій і питань продовольчої безпеки України в умовах війни, з врахуванням точки зору різних підходів і практики.

Мета статті. Метою статті є дослідження тенденцій і питань (деяких аспектів) продовольчої безпеки України в умовах війни.

Для довідки: дослідження здійснено на основі аналізу інформації, представленої у засобах масової інформації (ЗМІ), станом на початок серпня 2022 року, в інтересах національної безпеки України. Огляд і аналіз досліджень враховує аспекти і особливості протидії дезінформації, оскільки умисне систематичне розповсюдження дезінформації є елементом російської гібридної війни проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. До повномасштабної російсько-української війни (до 24 лютого 2022 року) Україна забезпечувала 46% світового експорту соняшникової олії, 9% експорту пшениці, 17% ячменю, а також 12% кукурудзи на світових ринках (за даними Міністерства сільського господарства США) [14]. В останні місяці війни, виходячи із хронік подій (станом на початок серпня 2022 року), цей потік продовольства був суттєво порушений, і достеменно невідомо, що очікується в найближчому майбутньому у світі, в сфері аграрної політики, сільського господарства та продовольства України через війну, і які будуть наслідки воєнних дій Російської Федерації на території України.

Так, за оцінкою експертів, від поставок зерна з України залежать понад 400 млн. людей у світі. Існує реальна небезпека того, що через війну в Україні світ може постати перед глобальною нестачею їжі, масовою міграцією і навіть голодом. Експерти підкреслюють, що неможливо навіть у найближчі 3–5 років знайти альтернативних постачальників у світі (серед країн) і замінити такі обсяги сільськогосподарської продукції з України. Звідси очевидно, що війна в Україні — це пряма загроза глобальній продовольчій безпеці, яка сьогодні є особливо гострою в деяких країнах і регіонах по всьому світу. Нездатність забезпечити виконання (реалізації) програм поставки сільськогосподарської продукції з України на світовий ринок викликає ланцюгову реакцію: розвинуті країни накопичують запаси, багато країн вводять обмеження на торгівлю в умовах невизначеності (зокрема, реалізуються заходи щодо скорочення і/або заборони експорту пшениці), що призводить до підвищення цін, а також до зростання ризику голоду в бідніших країнах [15].

З огляду на такий розвиток подій доцільно також зазначити, що українська економіка, через повномасштабну війну з боку Росії за умов сприяння авторитарного режиму Республіки Білорусь (шляхом надання своєї території для російських військ) проти України, за прогнозами Світового Банку, скоротиться на 45% [16]. Поряд з тим, станом на 14 червня 2022 року, загальна сума втрат і збитків, завданих українській сільськогосподарській галузі внаслідок війни Росії проти України, вже склала 4,29 млрд. дол. США. При цьому блокування морських портів України, ракетні удари по порту Одеси, цілеспрямоване знищення української сільськогосподарської інфраструктури, а також крадіжка українського зерна з метою отримання прибутку та розкрадання сільськогосподарської техніки стала частиною дій і воєнних злочинів Російської Федерації під час війни в Україні [15–18]. Звідси очевидно, що Російська Федерація є державою-терористом, яка здійснює продовольчий тероризм і злочини, причому абсолютно свідомо та цілеспрямовано, з метою руйнації світової (глобальної) системи продовольчої безпеки та впливу у такий спосіб на весь вільний світ. В контексті цього, заслуговує на увагу думка експерта Центру досліджень продовольства та землекористування KSE Institute (аналітичного центру при Київській школі економіки) Р. Нейтера про те, що «... пошкодження земель, інфраструктури, сільськогосподарської техніки безпосередньо впливають на виробництво

аграрної продукції в Україні. Без відновлення втрачених активів Україна не зможе повернутись на своє місце у глобальній продовольчій безпеці. Оцінка пошкоджень є першим елементом для оцінки потреб у відновленні...» [16].

Водночас тут доцільно зауважити, що спроби вирішити продовольчу кризу і забезпечити експорт українського зерна з морських портів України, які перебувають під тимчасовою і злочинною російською блокадою, привернули міжнародну увагу світової спільноти, зокрема і особливо — країн Близького Сходу, Азії і Африки, які найбільше можуть постраждати від голоду [18]. Також нагадаємо, що ключовим питанням і пріоритетом для України залишається національна та регіональна безпека [2–4; 15], і у цьому напрямі здійснюється досить активна і позитивна робота на державному рівні з іноземними державами-партнерами України, завдячуючи, зокрема — щоденним зусиллям Президента України В. Зеленського, сильній позиції Збройних Сил України, Українському народу, а також усім небайдужим за допомогу і підтримку України та вільного світу. А що стосується Російської Федерації, то це держава-терорист і держава-спонсор тероризму, в якій, на думку експертів, по суті, ніколи не було економіки, є нафта й газ, корупція, а через війну в Україні буде повний крах Росії, впаде також авторитарний режим у Республіці Білорусь, встановленого за підтримки Росії, і можливо розпочнеться процес розпаду Російської Федерації як країни на незалежні держави.

З метою створення належних умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни 24 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [19]. Завдяки прийняттю цього Закону близько 20 тис. га земель комунальної власності, відведених для передачі в оренду (користування) на земельних торгах, буде передано для ведення сільськогосподарського виробництва. Також цим Законом України [19] передбачено створити передумови для ведення сільськогосподарського виробництва на землях державної власності загальною площею 300–400 тис. га. З'ясовано, що зараз ця земля перебуває у користуванні державних підприємств, установ та організацій Міністерства аграрної політики та продовольства України, Національної академії аграрних наук України та деяких закладів освіти. За результатами аналізу і прогнозами

експертів, на цих землях (комунальної власності, державної власності) можна одержати близько 1,4 млн. тонн урожаю зернових [20; 21].

Поряд з тим, експертне середовище, органи державної влади і органи місцевого самоврядування в Україні сьогодні вже активно обговорюють і вирішують питання продовольчої безпеки і перспективи України у цьому напрямі. Це є досить позитивним аспектом. Зокрема те, що влада України на державному рівні спростила процедуру набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в умовах війни (воєнного стану). Це сприяє і тягне за собою невідкладне використання всіх наявних і доступних сільськогосподарських угідь для проведення посівної кампанії [21].

Так, в умовах воєнного стану передбачаються такі зміни [21]: 1) договори оренди (орендні правовідносини) мають бути продовжені на рік без внесення інформації до відповідного реєстру; 2) районні військові адміністрації можуть передавати в оренду земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності для ведення сільськогосподарського виробництва на строк до одного року; 3) договори оренди такої землі повинні укладатися в електронному вигляді лише на один рік без проведення торгів; 4) право оренди земельних ділянок, що перебувають в оренді, переданої від військової адміністрації, державній реєстрації не підлягає; 5) будь-яка передача земель (земельних ділянок) сільськогосподарського призначення, які перебувають у постійному користуванні державних і комунальних підприємств, установ та організацій, і на якій не вирощуються сільськогосподарські культури і/або відсутні посіви, здійснюється за письмовою згодою керівника відповідного державного, комунального підприємства, установи, організації, і таке право користування земельною ділянкою не припиняється.

Водночас під заборonoю на час воєнного стану є [21]: 1) безоплатна передача земель державної та комунальної власності у приватну власність; 2) будь-яке формування земельних ділянок (крім тих, що перебувають в оренді, отриманої (переданої) від військових адміністрацій); 3) земельні торги щодо прав оренди, прав власності, а також оформлення суперфіції на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної або комунальної власності.

Тут варто погодитися з такою думкою і висновками юриста адвокатського об'єднання «Юнімайнс» М. Бутіни (в контексті прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законо-

давчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2145-IX [19]), а саме: «...даний закон спрямований на швидке залучення сільськогосподарських земель країни у виробництво сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. В основу Закону покладений пріоритет суспільних (державних) інтересів над інтересами приватних осіб в умовах війни. Це означає, що Законом призупиняється дія деяких правових механізмів, які захищають приватні інтереси, що цілком зрозуміло в умовах російської агресії. ...Війна вимагає швидких дій реагування, що супроводжуються меті — відсічі збройної агресії та підтримки економіки. ... Тому вирішення багатьох завдань функціонування економіки України у воєнний період, в тому числі ведення сільського господарства, прямо залежать від швидкості прийняття управлінських рішень щодо надання земельних ділянок відповідного цільового призначення, проведення землеустрою та реєстрації прав на землю...» (М. Бутіна) [21].

Поряд з тим, доцільно також зазначити, що від війни Російської Федерації проти України, яка вже досить негативно вплинула на функціонування продовольчих систем, очікуються, зокрема, такі наслідки, виходячи з аналітичного огляду і аналізу матеріалів Національного інституту стратегічних досліджень [22], а саме:

1. Порушення інтегрованого (цілісного) ланцюга постачання продукції сільського господарства і харчових продуктів (від первинного виробництва до продажу продукції споживачам) та створення доданої вартості в аграрному секторі, пов'язаної з виробництвом харчової продукції, її переробкою, розподілом, споживанням й утилізацією.

2. Зрив посівної кампанії, що є особливо загрозливим з огляду на високі світові ціни на газ, мінеральні добрива тощо. Наразі активні бойові дії відбуваються в областях України, де вирощується найбільше пшениці. Загалом це призведе до суттєвого зменшення врожайності зернових, їх збору та експорту.

3. Ускладнений експорт української продукції на зовнішні ринки через блокаду морських портів України російською державою-терористом є новим викликом (оскільки 60% української сільськогосподарської продукції експортується морем), що постав перед аграріями через війну, який необхідно врахувати в майбутньому — після перемоги України. Це, своєю чергою, впливатиме на країни, які безпосередньо залежать, насамперед, від імпорту харчової продукції.

Враховуючи наведене вище, очевидно, що наслідки призведуть до серйозних загроз глобальній продовольчій безпеці [11; 22; 23]:

- подальшого зростання світових цін на продукти харчування. Це підтверджується прогнозом FAO (Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН) від 11 березня 2022 року: через війну Росії проти України світові ціни на продукти харчування і корми можуть зрости на 20% і це, на жаль, далеко не межа;
- глобального сплеску інфляції. У першу чергу це стосується країн на Близькому Сході та у Північній Африці, які мають малорозвинену нестабільну економіку.

З огляду на те, Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 29.04.2022 р. № 327-р затвердив план заходів із забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, який стосується [24]: сфери адміністрування системи продовольчої безпеки держави; сфери забезпечення населення територіальних громад продовольчими товарами; сфери регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Так, виходячи із сутності за ознакою стану системи і проблем продовольчої безпеки у всіх її проявах, система забезпечення продовольчої безпеки України повинна охоплювати такі основні заходи в умовах війни (воєнного стану) [24]:

- проведення моніторингу стану продовольчої безпеки, зокрема: аналіз прогнозованого балансу попиту та пропозиції на основні види сільськогосподарської продукції; визначення переліку соціально важливих основних товарів, зокрема продуктів харчування, моніторинг цін на які здійснюється Державною службою статистики України; регулювання граничних рівнів цін (тарифів), торгових надбавок, нормативів виручки на окремі види продукції, товарів і послуг, що мають значуще суспільне значення;
- забезпечення безперервного виробництва сільськогосподарської та харчової продукції, зокрема: формування переліку підприємств, установ і організацій, економічна потужність яких відіграє важливу і особливу роль у функціонуванні всього агропромислового комплексу; підготовка пропозицій (практичних рекомендацій) щодо фінансування розширення, реконструкції або будівництва підприємств, з метою покращення вирощування, виробництва або переробки сільськогосподарської продукції та їх економічного становища в цілому; забезпечення наявності і використання інструментів фінансування чи кредитування для розширення виробництва або реконструкції (відновлення) та будівництва

- підприємств, які здійснюють діяльність і спеціалізуються на вирощуванні, виробництві і/або переробці сільськогосподарської продукції;
- задоволення нагальних потреб держави щодо забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання, особливо в тих регіонах України, де тривають активні бойові дії, зокрема: подання до Міністерства економіки України заявок із зазначенням переліку, кількості і місця поставки харчових продуктів тривалого зберігання та відповідних пакувальних товарів для їх фасування, з урахуванням кількості населення, яке необхідно забезпечити такими продуктами і товарами; формування обсягів закупівлі продовольчих товарів (харчових продуктів) тривалого зберігання та відповідних пакувальних товарів для їх фасування;
 - формування розгалуженої мережі зберігання запасів (резервів) сировини та продовольства (продовольчих ресурсів) для забезпечення стратегічних потреб держави, зокрема: забезпечення (у разі потреби) переробки зерна на борошно і крупи, а також зберігання зерна за рахунок коштів державного бюджету; компенсація державою витрат переробникам за послуги; закупівля за рахунок коштів державного бюджету необхідних продовольчих товарів, пакувальних товарів для забезпечення невідкладних потреб з виконання функцій держави; за рахунок коштів державного бюджету забезпечити здійснення аналізу стану закупівель продовольчих товарів (харчових продуктів) тривалого зберігання, а також пакувальних товарів для їх фасування;
 - створення відповідних і належних можливостей продовольчого самозабезпечення для територіальних громад і домогосподарств (розробка та реалізація регіональної (місцевої) програми для самозабезпечення харчовими продуктами і товарами територіальних громад);
 - забезпечення повноцінного функціонування підприємств, установ і організацій агропромислового комплексу, зокрема шляхом задоволення потреби в імпортних компонентах (для забезпечення безперервного функціонування підприємств агропромислового комплексу), створення і затвердження списків населення, переліку товарів критичного

імпорту з метою задоволення потреб людей у харчових продуктах;

- регулювання наповнення внутрішнього ринку продукцією власного виробництва, а також належне забезпечення експортного попиту, зокрема: регулювання обсягів експорту сільськогосподарської продукції; стимулювання експорту, а також збільшення експортних квот у разі постійного збільшення запасів товарних груп тощо [24].

Водночас світова практика показує, що для захисту і підтримки українського аграрного виробництва в умовах війни (воєнного стану), а також для мінімізації будь-яких проявів глобальної продовольчої кризи необхідно використовувати всі наявні інструменти і можливості впливу України на глобальну продовольчу політику, виходячи з досвіду і реальних досягнень провідних позицій у світовій економіці сільського господарства, які здобула Україна, а також активізувати і посилити співпрацю з державами-партнерами, міжнародними та міжурядовими організаціями, зокрема з FAO, щодо трансформації продовольчих систем [22; 23]. Поряд з тим, досить позитивним і важливим аспектом у вирішенні глобальної продовольчої кризи є те, що 18 травня 2022 року Україна приєдналась до підписання Дорожньої карти з забезпечення глобальної продовольчої безпеки, за результатами зустрічі голів профільних аграрних міністерств в ООН, що відбулася в Нью-Йорку [25].

Також важливим і доцільним є те, що в Україні на базі Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів створено Національну платформу продовольчої безпеки (<https://dpss.creatio.com/>), яка дозволяє об'єднати зусилля усіх військових адміністрацій, виробників продуктів харчування, торговельних мереж та окремих міжнародних організацій для: а) стимулювання розвитку економіки України не тільки у мирний час, а й у в умовах війни; б) забезпечення продуктами харчування і товарів першої необхідності жителів громад, а також військовослужбовців Збройних Сил України і територіальної оборони [26]. Цінність цієї платформи полягає у тому, що вона забезпечує [26]: 1) доступ до актуальної інформації (відомостей, даних) про актуальні потреби та пропозиції щодо конкретних продуктів і товарів, що покращує можливості пошуку ринку збуту для продукції; 2) можливість миттєвої і ефективної комунікації на результат з покупцями або постачальниками без будь-яких посередників; 3) вибір і замовлення транспортних послуг.

Все це, певною мірою, сприяє: забезпеченню населення України продовольством; підвищенню економічної і фізичної доступності харчових продуктів першої необхідності і/або тривалого зберігання та пакувальних товарів для їх фасування; недопущенню зривів договорів поставки сільськогосподарської продукції тощо.

Отож, світ потерпає від війни Росії проти України, яка вплинула на економіки багатьох країнах світу, існують реальні загрози глобальній продовольчій безпеці. Водночас з'ясовано (за інформацією у ЗМІ), що в Україні є значні запаси продовольства минулорічного врожаю, і це дозволяє не тільки задовольнити в необхідній кількості потреби українців продуктами харчування, а й забезпечити стійкість продовольчої безпеки України в умовах війни і, при певних умовах [2–5; 13] і обставинах, здійснити ряд заходів для запобігання продовольчої кризи в 2022 та 2023 роках у світі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі виконаного дослідження встановлено, що в умовах війни Росії проти України питання продовольчої безпеки постало досить гостро не тільки перед Україною, а й перед цілим світом. Російська Федерація є державою-терористом, яка здійснює продовольчий тероризм і злочини, причому абсолютно свідомо та цілеспрямовано, з метою руйнації світової (глобальної) системи продовольчої безпеки та впливу у такий спосіб на весь вільний світ. Дії і воєнні злочини Російської Федерації під час війни в Україні негативно вплинули на світову економіку, глобальну продовольчу безпеку, а також на бюджети окремих країн, які значною мірою залежали від українського експорту сільськогосподарської продукції. Враховуючи це, з метою створення належних умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни

24 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Також Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 29.04.2022 р. № 327-р затвердив план заходів із забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Для захисту і підтримки українського аграрного виробництва та забезпечення стійкості продовольчої безпеки України в умовах війни (воєнного стану), а також для мінімізації будь-яких проявів глобальної продовольчої кризи необхідно використовувати всі наявні інструменти і можливості впливу України на глобальну продовольчу політику, виходячи з досвіду і реальних досягнень провідних позицій у світовій економіці сільського господарства, які здобула Україна, а також активізувати і посилити співпрацю з державами-партнерами, міжнародними та міжурядовими організаціями, зокрема з FAO (Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН), щодо трансформації продовольчих систем.

Поряд з тим, враховуючи погрози Росії щодо застосування тактичної ядерної зброї проти України, країн Європейського Союзу, а також акти ядерного тероризму, який здійснює Російська Федерація в Україні (на Запорізькій атомній електростанції у місті Енергодар Запорізької області), подальші дослідження доцільно проводити в напрямі пошуку практичних шляхів забезпечення безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля в Україні, у воєнний та післявоєнний час. Все це, враховуючи результати досліджень, приведених вище і у науковій праці [12], ще раз доводить, що Російська Федерація — це держава-терорист, а також держава-спонсор тероризму.

Література

1. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22.05.2022 р. № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата доступу: 11.08.2022).
2. Місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського / упорядник О. В. Красовицький; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2022. 383 с.
3. Другий місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського / упорядник О. В. Красовицький; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2022. 412 с.
4. Третій місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського / упорядник О. В. Красовицький; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2022. 377 с.
5. Балачук І. Сенат США схвалив резолюцію з закликом оголосити Росію спонсором тероризму // Матеріали інтернет-видання «Українська правда». 28.07.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/28/7360662/> (дата доступу: 11.08.2022).

6. Мережко О. Росія як держава-терорист // Юридична Газета online. 27.07.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/rosiya-yak-derzhavaterorist.html> (дата доступу: 11.08.2022).
7. Боднарюк Ю. Штати в ООН звинуватили Росію у навмисному використанні голоду як зброї // Матеріали Інформаційної агенції «Дивись.info». 19.05.2022. URL: <https://dyvys.info/2022/05/19/shtaty-v-oon-zvynuvatyly-rosiyu-u-navmysnomu-vykorystanni-golodu-yak-zbroyi/> (дата доступу: 11.08.2022).
8. Дячук М., Амосов М. Народження голоду з вогню. Як зміниться продовольча безпека у світі через війну в Україні? // Матеріали інтернет-видання «Економічна правда». 12.04.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/12/685609/> (дата доступу: 11.08.2022).
9. The coming food catastrophe // The Economist. 19.05.2022. URL: <https://www.economist.com/leaders/2022/05/19/the-coming-food-catastrophe> (дата доступу: 11.08.2022).
10. Food security implications of the Ukraine conflict // The World Food Programme (WFP). 11.03.2022. URL: <https://www.wfp.org/publications/food-security-implications-ukraine-conflict> (дата доступу: 11.08.2022).
11. Через війну на карту буде поставлено долю трьох урожаїв — український міністр в ООН // Матеріали ТСН (Телевізійної служби новин). 19.05.2022. URL: <https://tsn.ua/politika/cherez-viynu-na-kartu-bude-postavleno-dolyu-troh-urozhayiv-ukrayinskiy-ministr-v-oon-2065504.html> (дата доступу: 11.08.2022).
12. Скриньковський Р. М., Цюх С. І., Процевят О. С., Тиркало Ю. Є., Горбонос Ф. В. Тенденції і проблеми у сфері будівництва України в умовах війни // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 7. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
13. Кулеба відповів Шольцу на «війну Путіна»: Вбивати їдуть солдати РФ, більшість росіян — за // Матеріали Інформаційного агентства «ЛІГАБізнесІнформ» (ресурс порталу ЛІГА.net). 11.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/kuleba-otvetil-sholtzu-na-voynu-putina-ubivat-edut-soldaty-rf-bolshinstvo-rossiyan-za> (дата доступу: 11.08.2022).
14. Measuring War's Effect on a Global Breadbasket // Earth Observatory. 2022. URL: <https://earthobservatory.nasa.gov/images/150025/measuring-wars-effect-on-a-global-breadbasket> (дата доступу: 11.08.2022).
15. Ukraine: Russia's war, real threat to global food security — Enifome // Vanguard Media Limited. 17.07.2022. URL: <https://www.vanguardngr.com/2022/07/ukraine-russias-war-real-threat-to-global-food-security-enifome/> (дата доступу: 11.08.2022).
16. Огляд збитків та втрат в АПК // Матеріали Київської школи економіки. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk/> (дата доступу: 11.08.2022).
17. Росія краде українське зерно, щоб продати та отримати прибуток — Блінкен // Матеріали Інформаційного агентства «ЛІГАБізнесІнформ» (ресурс порталу ЛІГА.net). 07.06.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/rossiya-voruet-ukrainskoe-zerno-chtoby-prodat-i-poluchit-pribyl-blinken> (дата доступу: 11.08.2022).
18. Harvest of war: How Russia destroys Ukrainian agriculture and food security // Ukraine Crisis Media Center. 24.07.2022. URL: <https://uacrisis.org/en/ukraine-in-flames-136> (дата доступу: 11.08.2022).
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата доступу: 11.08.2022).
20. Через війну ВРУ змінила правила користування сільгоспземлею // Матеріали українського фінансово-бухгалтерського порталу «Дебет-Кредит». 25.03.2022. URL: <https://news.dtkt.ua/state/other/75515-cerez-viinu-vru-zminila-pravila-koristuvannya-silgospzemleu> (дата доступу: 11.08.2022).
21. Бутіна М. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: що передбачено законом? // Матеріали Інформаційного агентства «ЛІГА: ЗАКОН». 05.04.2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210373_zabezpechennya-prodovolcho-bezpeki-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-peredbacheno-zakonom (дата доступу: 11.08.2022).
22. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни // Матеріали Національного інституту стратегічних досліджень. 14.03.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viynu> (дата доступу: 11.08.2022).
23. Колюбакин В. Україна й надалі залишається житницею світу // Матеріали газети «Урядовий кур'єр». 15.02.2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-j-nadali-zalishayetsya-zhitniceyu-svitu/> (дата доступу: 11.08.2022).
24. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 327-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text> (дата доступу: 11.08.2022).
25. Україна приєдналася до підписання Дорожньої карти з забезпечення глобальної продовольчої безпеки // Матеріали Урядового порталу (Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади України). 19.05.2022. URL: <https://>

www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-pidpisannya-dorozhnoyi-karti-z-zabezpechennya-globalnoyi-prodovolchoyi-bezpeki (дата доступу: 11.08.2022).

26. В Україні створено Національну платформу продовольчої безпеки // Матеріали Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. 20.03.2022. URL: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayini-stvoreno-nacionalnu-platformu-prodovolchoyi-bezpeki> (дата доступу: 11.08.2022).

References

1. Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsystskoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symboliky voiennoho vtorhnennia rosiiskoho natsystskoho totalitarnoho rezhymu v Ukrainu: Zakon Ukrainy vid 22.05.2022 r. № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата доступу: 11.08.2022).
2. Misiats viiny. Khronika podii. Promovy ta zvernennia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho / uporiadnyk O. V. Krasovytskyi; khudozh.-oformliuvach O. A. Huhalo-Mieshkova. Kharkiv: Folio, 2022. 383 s.
3. Druhyy misiats viiny. Khronika podii. Promovy ta zvernennia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho / uporiadnyk O. V. Krasovytskyi; khudozh.-oformliuvach O. A. Huhalo-Mieshkova. Kharkiv: Folio, 2022. 412 s.
4. Tretii misiats viiny. Khronika podii. Promovy ta zvernennia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho / uporiadnyk O. V. Krasovytskyi; khudozh.-oformliuvach O. A. Huhalo-Mieshkova. Kharkiv: Folio, 2022. 377 s.
5. Balachuk I. Senat SSHA skhvalyv rezoliutsiiu z zaklykom oholosyty Rosiiu sponsorom teroryzmu // Materialy internet-vydannia «Ukrainska pravda». 28.07.2022. URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2022/07/28/7360662/> (дата доступу: 11.08.2022).
6. Merezhko O. Rosiia yak derzhava-teroryst // Yurydychna Hazeta online. 27.07.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/rosiya-yak-derzhavateroryst.html> (дата доступу: 11.08.2022).
7. Bodnariuk Yu. Shtaty v OON zvyuvaty Rosiiu u navmysnomu vykorystanni holodu yak zbroi // Materialy Informatsiinoi ahentsii «Dyvys.info». 19.05.2022. URL: <https://dyvys.info/2022/05/19/shtaty-v-on-zvynuvatyly-rosiyu-u-navmysnomu-vykorystanni-golodu-yak-zbroi/> (дата доступу: 11.08.2022).
8. Diachuk M., Amosov M. Narodzhennia holodu z vohniu. Yak zminytsia prodovolcha bezpeka u sviti cherez viinu v Ukraini? // Materialy internet-vydannia «Ekonomichna pravda». 12.04.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/12/685609/> (дата доступу: 11.08.2022).
9. The coming food catastrophe // The Economist. 19.05.2022. URL: <https://www.economist.com/leaders/2022/05/19/the-coming-food-catastrophe> (дата доступу: 11.08.2022).
10. Food security implications of the Ukraine conflict // The World Food Programme (WFP). 11.03.2022. URL: <https://www.wfp.org/publications/food-security-implications-ukraine-conflict> (дата доступу: 11.08.2022).
11. Cherez viinu na kartu bude postavleno doliu trokh urozhaiu — ukrainskyi ministr v OON // Materialy TSN (Televizii noi sluzhby novyn). 19.05.2022. URL: <https://tsn.ua/politika/cherez-viynu-na-kartu-bude-postavleno-doliu-troh-urozhayiv-ukrayinskiy-ministr-v-on-2065504.html> (дата доступу: 11.08.2022).
12. Skrynkovskyy R. M., Tsyuh S. I., Protseviat O. S., Tyrkalo Yu. Ye., Horbonos F. V. Tendentsii i problemy u sferi budivnytstva Ukrainy v umovakh viiny // Mizhnarodnyi naukovi zhurnal «Internauka». Seriya: «Ekonomichni nauky». 2022. № 7. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
13. Kuleba vidpoviv Sholtzu na «viinu Putina»: Vbyvaty yidut soldaty RF, bilshist rosiian — za // Materialy Informat-siinoho ahentstva «LIHABiznesInform» (resurs portalu LIHA.net). 11.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/kuleba-otvetil-sholtzu-na-voynu-putina-ubivat-edut-soldaty-rf-bolshinstvo-rossiyan-za> (дата доступу: 11.08.2022).
14. Measuring War's Effect on a Global Breadbasket // Earth Observatory. 2022. URL: <https://earthobservatory.nasa.gov/images/150025/measuring-wars-effect-on-a-global-breadbasket> (дата доступу: 11.08.2022).
15. Ukraine: Russia's war, real threat to global food security — Enifome // Vanguard Media Limited. 17.07.2022. URL: <https://www.vanguardngr.com/2022/07/ukraine-russias-war-real-threat-to-global-food-security-enifome/> (дата доступу: 11.08.2022).
16. Ohliad zbytkiv ta vtrat v APK // Materialy Kyivskoi shkoly ekonomiky. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk/> (дата доступу: 11.08.2022).
17. Rosiia krade ukrainske zerno, shchob prodaty ta otrymaty prybutok — Blinken // Materialy Informatsiino-ho ahentstva «LIGABiznesInform» (resurs portalu LIGA.net). 07.06.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/rossiya-voruet-ukrainskoe-zerno-chtoby-prodat-i-poluchit-pribyl-blinken> (дата доступу: 11.08.2022).
18. Harvest of war: How Russia destroys Ukrainian agriculture and food security // Ukraine Crisis Media Center. 24.07.2022. URL: <https://uacrisis.org/en/ukraine-in-flames-136> (дата доступу: 11.08.2022).

19. Pro vnesennia zmin do deiakikh zakonodavchikh aktiv Ukrainy shchodo stvorennia umov dla zabezpechennia prodovolchoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 24.03.2022 r. № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (data dostupu: 11.08.2022).

20. Cherez viinu VRU zminyla pravyla korystuvannia silhospzemleiu // Materialy ukrainskoho finansovo-bukhhalterskoho portalu «Debet-Kredyt». 25.03.2022. URL: <https://news.dtkk.ua/state/other/75515-cerez-viinu-vru-zminila-pravila-koristuvannya-silhospzemleyu> (data dostupu: 11.08.2022).

21. Butina M. Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu: shcho peredbacheno zakonom? // Materialy Informatsiinoho ahenstva «LIGA: ZAKON». 05.04.2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210373_zabezpechennya-prodovolcho-bezpeki-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-peredbacheno-zakonom (data dostupu: 11.08.2022).

22. Ukraina ta hlobalna prodovolcha bezpeka v umovakh viiny // Materialy Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen. 14.03.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viiny> (data dostupu: 11.08.2022).

23. Koliubakin V. Ukraina y nadali zalyshaietsia zhytnytseiu svitu // Materialy hazety «Uriadovyi kurier». 15.02.2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-j-nadali-zalishayetsya-zhitniceyu-svitu/> (data dostupu: 11.08.2022).

24. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv zabezpechennia prodovolchoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.04.2022 r. № 327-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text> (data dostupu: 11.08.2022).

25. Ukraina pryiednalasia do pidpysannia Dorozhnoi karty z zabezpechennia hlobalnoi prodovolchoi bezpeky // Materialy Uriadovoho portalu (Iedynoho veb-portalu orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy). 19.05.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-pidpisannya-dorozhnoyi-karti-z-zabezpechennya-globalnoyi-prodovolchoyi-bezpeki> (data dostupu: 11.08.2022).

26. V Ukraini stvoreno Natsionalnu platformu prodovolchoi bezpeky // Materialy Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan bezpechnosti kharchovykh produktiv ta zakhystu spozhyvachiv. 20.03.2022. URL: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayini-stvoreno-nacionalnu-platformu-prodovolchoyi-bezpeki> (data dostupu: 11.08.2022).

УДК 378.4-045.73:335.01+005.332.4(477)(4)

Тарасенко Ірина Олексіївна

доктор економічних наук, професор

Київський національний університет технологій та дизайну

Тарасенко Ирина Алексеевна

доктор экономических наук, профессор

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Tarasenko Iryna

Doctor of Economics, Professor

Kyiv National University of Technologies and Design

Тарасенко Олексій Сергійович

кандидат економічних наук

Київський національний університет технологій та дизайну

Тарасенко Алексей Сергеевич

кандидат экономических наук

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Tarasenko Oleksiy

PhD in Economics

Kyiv National University of Technologies and Design

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8218

КОНВЕРГЕНЦІЯ З ЄВРОПЕЙСЬКОЮ ОСВІТНЬОЮ СИСТЕМОЮ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ В ПОВОЄННОМУ ПЕРІОДІ

CONVERGENCE WITH THE EUROPEAN EDUCATION SYSTEM WITHIN THE CONTEXT OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN UNIVERSITIES IN THE POST-WAR PERIOD

Анотація. Обґрунтовано актуальність проблематики забезпечення конкурентоспроможності закладів вищої освіти України в умовах військової агресії та післявоєнному періоді. Встановлено, що в умовах глобальних викликів і особливо військової агресії з боку РФ, потребується зміна вектору розвитку системи вищої освіти задля збереження конкурентоспроможності українських закладів вищої освіти.

Метою статті є дослідження наслідків військової агресії з боку РФ для розвитку системи вищої освіти України в умовах війни; оцінка переваг і ризиків конвергенції університетів України з європейською освітньою системою через призму конкурентоспроможності та національної безпеки. Надано аналіз тенденцій, які склалися в українській системі вищої освіти, та проблем, які особливо загострилися під впливом війни. Крім руйнувань внаслідок військових дій РФ на території України, однією з найбільших загроз стала міграція молоді та втрата українськими університетами значної кількості абітурієнтів, студентів та викладачів, які є найбільш перспективною складовою людського капіталу країни. Втрата людського капіталу набуває характеристик загроз для національної безпеки та потребує від держави розробки відповідної політики. Зроблено висновок, що реформування системи вищої освіти України повинно відбуватися з урахуванням нових для закладів вищої освіти реалій функціонування в умовах військової агресії та глобальних потрясінь. Обґрунтовано, що в умовах європейської інтеграції конвергенція університетів України з європейською освітньою системою є одним із способів подолання наслідків військової агресії РФ з урахуванням цілей забезпечення конкурентоспроможності ЗВО України та їх післявоєнного відновлення і розвитку.

Ключові слова: освітня конвергенція, євроінтеграція, національна безпека, система вищої освіти, конкурентоспроможність, військова агресія.

Summary. The relevance of ensuring the competitiveness of institutions of higher education in Ukraine in the conditions of military aggression and in the post-war period has been substantiated. It has been established that in the conditions of global challenges and especially military aggression by the Russian Federation, a change in the vector of development of the higher education system is needed in order to preserve the competitiveness of Ukrainian institutions of higher education.

The purpose of the article is to study the consequences of military aggression on the part of the Russian Federation for the development of the higher education system of Ukraine in the conditions of war; assessment of the benefits and risks of convergence of Ukrainian universities with the European educational system through the prism of competitiveness and national security. The article presents an analysis of the trends that have developed in the Ukrainian system of higher education and the problems that have become particularly acute under the influence of the war. In addition to the destruction caused by the military actions of the Russian Federation on the territory of Ukraine, one of the biggest threats was the migration of young people and the loss by Ukrainian universities of a significant number of applicants, students and teachers, who are the most promising component of the country's human capital. The loss of human capital takes on the characteristics of threats to national security and requires the state to develop an appropriate policy. It has been concluded that the reform of the higher education system in Ukraine should take place considering the new realities of functioning in the conditions of military aggression and global upheavals for institutions of higher education. It has been substantiated that in the context of European integration, the convergence of Ukrainian universities with the European educational system is one of the ways to overcome the consequences of the military aggression on the part of the Russian Federation, considering the goals of ensuring the competitiveness of Ukrainian institutions of higher education and their post-war restoration and development.

Key words: educational convergence, European integration, national security, higher education system, competitiveness, military aggression.

Постановка проблеми. Враховуючи обраний Україною курс на євроінтеграцію та проблеми, які постали перед закладами вищої освіти (ЗВО) України в умовах військової агресії, найважливішими завданнями слід вважати — забезпечення конкурентоспроможності системи вищої освіти (СВО), збереження її потенціалу в умовах викликів глобалізації та євроінтеграційних процесів, одночасно враховуючи цілі та завдання післявоєнного відновлення і розвитку. Протягом останніх років кардинально змінилися умови функціонування ЗВО України, що стало наслідком поглиблення глобальних та національних проблем, серед яких — пандемія COVID 19 та, особливо, військова агресія з боку РФ.

В концепціях управління вищою освітою до недавнього часу не враховувався вплив на умови функціонування закладів вищої освіти військових дій та зумовлених ними гуманітарних, демографічних та інших наслідків. Процес конвергенції в освітній сфері розглядався з позицій конвергентності освітніх процесів, а не можливої взаємодії між університетами європейських країн та України, яка зазнала впливу повномасштабної військової агресії з боку РФ. Це зумовлює необхідність визначення вектору розвитку СВО з урахуванням можливостей конвергенції українських та європейських університетів в умовах інтеграції до ЄОП при одночасному вирішенні завдань щодо забезпечення конкурентоспроможності, збереження можливості функціонування національної СВО в умовах військової агресії та її розвитку в період

післявоєнного відновлення. Зазначене визначає актуальність дослідження, обумовлює необхідність визначення пріоритетів розвитку СВО та розробки комплексу антикризових заходів з урахуванням цілей національної безпеки України в умовах військової агресії та у післявоєнному періоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виклики сучасного етапу розвитку України, зокрема військова агресія з боку РФ, а перед цим — пандемія COVID 19, вимагають значних змін в технологіях та організації функціонування освітніх систем на усіх рівнях: локальному, регіональному, національному та глобальному. Одним із способів вирішення зумовлених цими викликами завдань вважаємо пошук способів реалізації принципів конвергенції університетів України з європейською освітньою системою при збереженні конкурентоспроможності та потенціалу СВО України в умовах успішної інтеграції в європейський освітній простір (ЄОП).

В [1–3] надано визначення стратегічних пріоритетів розвитку освіти із врахуванням досвіду країн Європейського Союзу та обґрунтовано основні напрями підвищення економічного потенціалу ЗВО, серед яких: інноваційний розвиток та імплементація маркетингових технологій в систему управління університетами, застосування освітніх стандартів Європейського союзу з урахуванням євроінтеграційних та глобалізаційних процесів в цілому. Питання інтеграції України до Європейського освітнього та дослідницького

простору, можливості, загрози та небезпеки, які є результатом інтеграційних та глобалізаційних процесів, пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку вищої освіти та забезпечення її конкурентоспроможності, стратегічні завдання щодо реформування вищої освіти в Україні, розкрито в [4]. В [5] проаналізовано напрями європейської освітньої інтеграції, спільність та відмінності в розвитку педагогічних систем різних Європейських країн (Франції, Німеччини, Іспанії, Великобританії), відзначено переваги цього процесу для розвитку європейського освітнього простору. В [6] конвергентність освітніх процесів визначено як стабілізаційний чинник сприяння відбору оптимальних компонентів, перевірених у процесі тривалої освітньої практики. Відзначено, що конвергенція освітньої політики є похідною від економічної та соціальної політики; описано особливості інноваційних методологічних досліджень конвергентності освітніх процесів.

Метою статті є дослідження наслідків військової агресії з боку РФ для розвитку системи вищої освіти України; оцінка переваг і ризиків конвергенції університетів України з європейською освітньою системою через призму конкурентоспроможності та національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. В умовах посилення глобалізаційних процесів, в тому числі пандемії COVID 19 та нового для України виклику — військової агресії з боку РФ, перспективи розвитку системи вищої освіти залежать не лише від рівня економічного потенціалу країни, але й можливостей та переваг євроінтеграційного курсу, одним із проявів якого можна вважати взаємодію українських ЗВО з європейськими університетами з метою досягнення спільних цілей. Зважаючи на переваги, які надає інтеграція українській СВО в європейський освітній простір, в той же час слід враховувати і ризики такої взаємодії, серед яких: «відтік мізків» — молоді та науково-педагогічних працівників та, як наслідок, втрата людського капіталу країни [7, с. 10]. В умовах війни ці ризики ще більше загострилися і набули характеру реальних загроз. Одним із індикаторів цього є значне скорочення вступників до українських ЗВО у 2022 році [8]. Отже, на сучасному етапі важливим завданням для української СВО є збереження конкурентоспроможності ЗВО, враховуючи особливості функціонування в умовах військової агресії та цілі післявоєнного відновлення України.

В процесі попередніх досліджень встановлено, що на конкурентоспроможність та економічну безпеку (ЕБ) ЗВО України в довоєнному періоді

впливали такі основні умови та чинники: рівень матеріально-технічного забезпечення; фінансовий та кадровий потенціал; ефективність управління ЗВО; рівень впровадження в освітній процес цифрових технологій та рівень використання інформаційних технологій і ресурсів; науково-технічні розробки та інноваційна активність ЗВО, інші чинники [9–11].

Слід зазначити, що ситуація в українській вищій освіті, що в останні роки перебувала у стані реформування, ускладнилася глобальними викликами, зокрема пандемією COVID-19, а у 2022 році — військовою агресією з боку РФ, яка докорінно змінила умови функціонування усіх галузей і сфер національної економіки та суспільства. За таких умов процес реформування СВО повинен відбуватися з урахуванням нових для освітніх закладів України реалій функціонування в умовах військової агресії та глобальних потрясінь. Наслідком військової агресії стала втрата економічного потенціалу ЗВО через завдані руйнування, відтік студентів та науково-педагогічних працівників за кордон, в більшості — не за програмами академічної мобільності. Так, дані, наведені в [12; 13], свідчать, що від бомбардувань та обстрілів постраждало 1748 закладів освіти, при цьому 144 з них зруйновано повністю; змінили місце свого розташування 34 заклади вищої освіти, 42 заклади фахової передвищої освіти (коледжі) і 65 відокремлених структурних підрозділів. Щотижня кількість ЗВО, які зазнали руйнувань та втрат внаслідок військових дій неупинно зростає. Це неминуче позначилося на ефективності функціонування СВО та рівні національної безпеки країни через загрозу національним інтересам щодо збереження та примноження людського капіталу як чинника прогресивного демократичного розвитку країни (стаття 1, пп. 9 та 10 Закону України «Про національну безпеку України» [14]). Зазначене свідчить про необхідність розробки державної політики у сфері вищої освіти щодо вирішення проблем, які наразі особливо загострилися, через призму національних інтересів та національної безпеки.

Зумовлена військовою агресією з боку РФ міграція молоді різного віку спричинила відтік абітурієнтів і студентів та призвела до втрат контингенту українськими університетами, частину якого відновити не вдасться. За статистичними даними, які наведено в [15], зазначається: «За офіційними даними на 20 червня держкордон на виїзд з України перетнуло 5,4 млн. осіб, з них 4,8 млн. — наші співвітчизники. Серед них за деякими даними вивезено з під бомбувань 2 млн. українських дітей».

Інше джерело надає такі дані про виїзд за кордон українців внаслідок військової агресії: «За даними ООН, якщо в березні 2022 року було 3,2 мільйона людино-перетинів кордону за межі України і 0,4 мільйона перетинів в Україну, то в червні за кордон було здійснено вже тільки 1,5 мільйона людино-перетинів, а в Україну — 0,8 мільйона перетинів» [16]. Щодо наслідків військової агресії з боку РФ на ситуацію у сфері освіти наводяться дані [17–19]: «... з усього дитячого населення України більше ніж половина — 4,3 млн. дітей з 7,5 млн. загалом — вимушені були покинути свої домівки. На початок травня, за даними було встановлено, що за кордон виїхало більш ніж 23 тис. педагогічних працівників і понад 600 тис. учнів». І хоча ці дані не є точними, зазначене дозволяє дійти розуміння, що відтік молоді і ризик її неповернення в Україну свідчить про втрату людського капіталу. Отже, дану тенденцію слід розглядати через призму національної безпеки.

Необхідно зазначити, що освітня міграція молоді існувала і в мирний час, але у зв'язку з розв'язаною Російською Федерацією у 2022 році військовою агресією до переліку чинників освітньої міграції слід додати велику кількість біженців, які виїхали з України, тікаючи від війни.

До причин, які спонукають молодь виїжджати за кордон і які існували в довоєнному періоді, також слід віднести проблеми із працевлаштуванням за фахом, що стало наслідком відсутності балансу між попитом і пропозицією на окремі спеціальності на ринку праці. В [17] зазначається, що негативною стороною масовості вищої освіти, яка характерна для України, стало «знецінення отримуваних кваліфікацій». Така ситуація, яка особливо загострилася в умовах скорочення ринку праці під впливом військових дій на території України, потребує розробки відповідних заходів як з боку держави, так і МОН України. Так, до важливих завдань сьогодення слід віднести розробку державної міграційної політики, спрямованої на повернення українських мігрантів з-за кордону після завершення військових дій, а з боку МОН України відповідних програм, орієнтованих мотивувати молодих людей до продовження освіти в українських ЗВО. Останнє стає можливим завдяки використанню новітніх цифрових платформ та технологій дистанційного навчання для тих студентів, які виїхали з країни або переїхали в інші регіони, надаючи в такий спосіб можливість продовження навчання, з наступним їх поверненням до своїх ЗВО після завершення військових дій на території України.

З огляду на це, актуальності набуває завдання адаптації системи управління вищою освітою до функціонування в умовах військової агресії та інших глобальних викликів. Можливою формою існування та збереження потенціалу української системи вищої освіти вважаємо взаємодію українських і європейських університетів задля досягнення спільних цілей та з урахуванням інтересів усіх сторін. Передумовою для цього є обраний Україною курс на євроінтеграцію, зроблені у цьому напрямі кроки і здійснювані реформи, а також надання Україні статусу кандидата в члени ЄС, що відкриває нові можливості для відновлення в післявоєнному періоді та розвитку усіх галузей економіки.

В Законі України «Про вищу освіту» закладено основи державної політики щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти [21]: так, в статті 74 визначено, що «держава з метою гармонізації законодавчих та інших нормативно-правових актів України у сфері вищої освіти та імплементації найважливіших положень міжнародних документів підтверджує пріоритетність норм міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». В статті 75 визначено основні напрями міжнародного співробітництва у сфері освіти, які відповідно до положень цієї статті повинні здійснюватися за договорами про співробітництво шляхом встановлення прямих зв'язків «... з закладами вищої освіти, науковими установами та підприємствами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо» [21]. При цьому має місце ситуація, коли надаючи допомогу українським біженцям, які виїхали з України внаслідок військових дій з боку РФ, приймаючи країни надавали допомогу поза існуючими договорами про таке співробітництво на досить привабливих для українських студентів умовах. Наслідком цього стало скорочення контингенту українських ЗВО у зв'язку з переведенням студентів для продовження навчання в зарубіжних університетах. Крім того, відчутними стали втрати ЗВО України через вимушений відтік іноземних студентів, які навчалися в Україні на основі договорів з іноземними юридичними та фізичними особами.

Важливим принципом як міжнародного співробітництва ЗВО, так і зовнішньоекономічної діяльності є дотримання нормативно-правових актів України та договірна основа такої співпраці [21]. В умовах війни ці питання набули частково стихійного характеру, що викликано значним потоком вимушених мігрантів, які виїхали за межі України в пошуках більш безпечних умов.

Оскільки СВО та ЗВО як її елементи належать до соціально-економічних систем, то для них характерні всі переваги і ризики реалізації конвергентних процесів у транскордонному просторі між Україною та Європейським Союзом, зокрема безпекові виклики європейської інтеграції, про які зазначається в [22, с. 1].

Встановлено, що в умовах військової агресії конвергенція українських ЗВО з європейською освітньою системою (ЄОС) забезпечить можливість функціонування СВО та її розвиток в періоді післявоєнного відновлення. Для вироблення адекватної стратегії, яка дозволить знизити можливі ризики та віднайти оптимальні шляхи подальшого розвитку СВО України, необхідно здійснити аналіз можливостей і загроз конвергенції ЗВО України з європейськими університетами за умови забезпечення КС національних ЗВО і збереження їх потенціалу. При цьому слід зазначити, що глибина освітньої конвергенції залежить від множини чинників, які по різному проявляються в умовах військової агресії, враховуючи існуючі виклики європейської інтеграції, а також відмінності та схожості у побудові освітніх систем України та окремих європейських країн.

Досліджуючи поняття дивергенції та конвергенції Ахновська І.О. зазначає, що «... в процесі євроінтеграції педагогічних систем в єдиний освітнянський простір важливим є конвергентний аналіз цих систем» [23, с. 16]. При цьому науковець підкреслює необхідність визначення спільного, враховуючи наявні відмінності [23, с. 16–17]. До таких спільних рис освітніх систем різних країн світу в праці [23, с. 17] запропоновано віднести: освітні цінності, моделі управління освітою та концепції в освіті (безперервної та інтегрованої освіти); сприйняття освіти з позицій інвестицій у майбутнє; структурні зміни в освіті як інструмент об'єднання країн; з позицій існування різних типів дидактичної диференціації. Слід зазначити, що підґрунтям для конвергенції українських університетів з європейськими в умовах військової агресії стали «... процеси глобалізації, європейської інтеграції та інформаційної революції, які зумовили трансформаційні зрушення в національній системі освіти, наближення до Болонського процесу» [6, с. 47].

В процесі дослідження в освіті σ -конвергенції вчені використовують апарат статистичних показників (варіації, концентрації, ентропії), β -конвергенції з використанням апарату економетрії [23; 24]. Проте, для аналізу різних аспектів освітньої конвергенції потребується розробка

системи кількісних і якісних показників задля забезпечення комплексності оцінювання якості взаємодії університетів України з ЄОС, враховуючи вплив військової агресії та процес освітньої інтеграції з ЄС. Прикладом такої взаємодії ЗВО України з іноземними університетами є взаємодія за напрямками: академічні обміни, академічна мобільність, фахова практика та стажування за кордоном, міжнародні наукові та освітні проекти, які відкривають додаткові можливості у сфері освіти і науки на засадах посилення співпраці з міжнародними партнерами. Важливим завданням при реалізації окремих форм такої взаємодії є збереження конкурентоспроможності та потенціалу ЗВО, що потребує розробки відповідних заходів як на рівні окремих закладів вищої освіти, так і МОН України.

Ахновською І.О. зазначає, що на тлі прагнення до універсальності та стандартизації в освіті, які, в тому числі, закладено принципами Болонського процесу, «... універсальність можлива тоді, коли будуть знайдені деякі інваріанти в освіті» [23, с. 15]. Необхідно погодитись, що наявність цих інваріантів є основою конкурентних переваг ЗВО, які і дозволяють забезпечити конкурентоспроможність в умовах євроінтеграції, процес якої прискорився через вплив військової агресії з боку РФ, що спричинило вимушену міграцію молоді до більш безпечних країн.

На рис. 1 узагальнено чинники та визначено передумови для конвергенції українських та європейських університетів з урахуванням наслідків військової агресії з боку РФ України. Так, зокрема визначено чинники, які зумовлюють необхідність та визначають можливість конвергенції українських та зарубіжних університетів з виокремленням:

- 1) передумов та спільних ознак освітніх систем, які визначають потенційну можливість для конвергенції університетів різних країн;
- 2) соціально-економічних та політичних умов функціонування ЗВО України в умовах військової агресії та в післявоєнному періоді.

Крім передумов для конвергенції ЗВО України з зарубіжними університетами визначено елементи забезпечення конкурентоспроможності та безпеки СВО України як складової національної безпеки, основними з яких є: удосконалення державної політики з орієнтацією на збереження СВО як пріоритетної сфери, підтримку її конкурентоспроможності в умовах військової агресії та створення умов для відновлення в післявоєнному періоді; інваріантність освітніх програм як основа

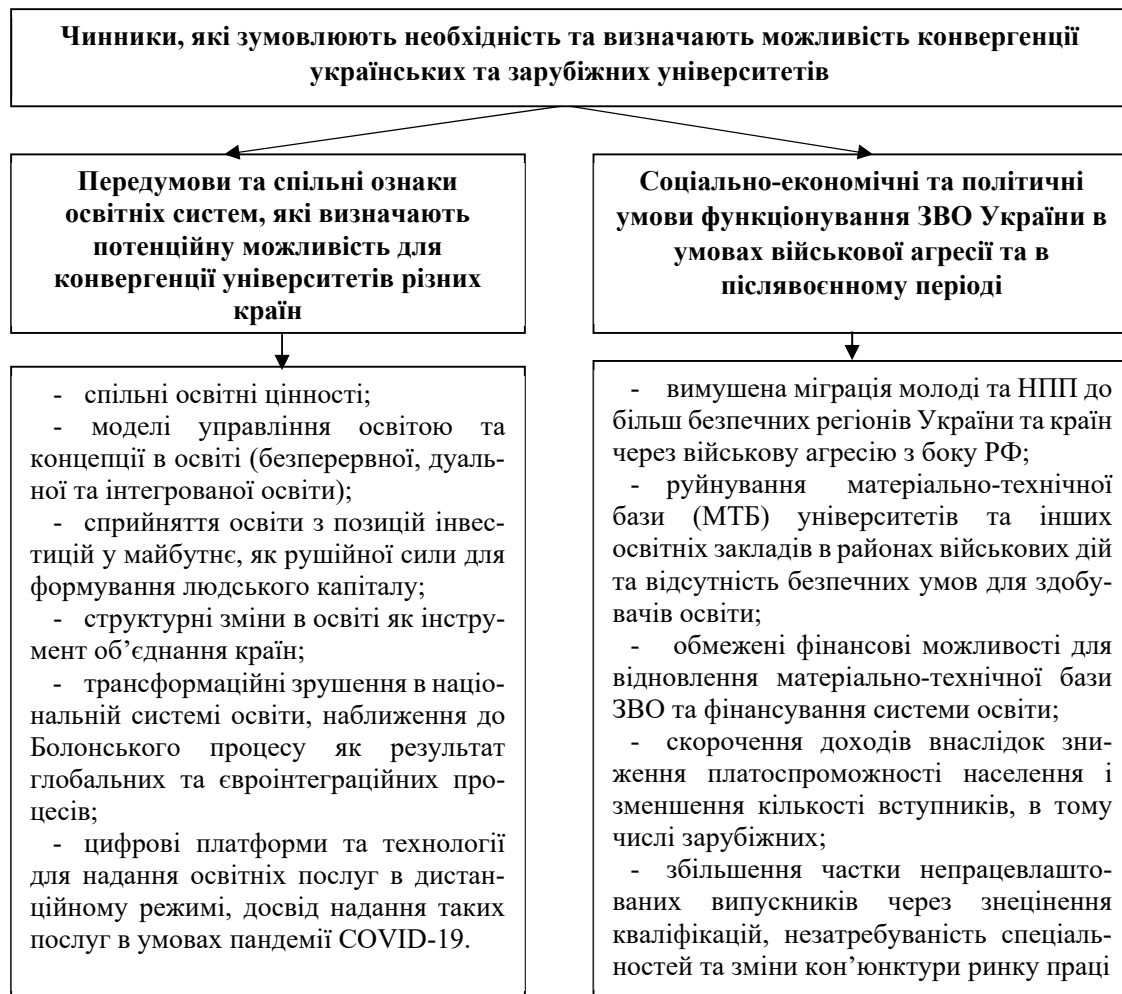

Рис. 1. Передумови для конвергенції українських та зарубіжних університетів в координатах військової агресії з боку РФ та реалізації цілей післявоєнного відновлення

Джерело: розроблено авторами на основі опрацювання [9–11; 17; 20; 21; 23–24]

конкурентних переваг українських ЗВО; розвиток в країні демократичних інститутів з урахуванням потреб різних категорій громадян, в тому числі вимушених переселенців та мігрантів з метою стримування зовнішньої міграції; розробка державної міграційної політики, спрямованої на повернення українських мігрантів з-за кордону після завершення військових дій; розробка МОН України комплексу заходів, спрямованих мотивувати молодь до продовження освіти та повернення на навчання до українських ЗВО після завершення військових дій; соціальні гарантії громадянам, які змушені мігрувати до більш безпечних регіонів, забезпечення можливості для продовження освіти; інтернаціоналізація освіти та її інтеграція в європейський і світовий освітній простір, співпраця у освітній сфері на міжнародному рівні; запровадження сучасних технологій та мето-

дів навчання, впровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження встановлено, що задля досягнення цілей післявоєнного відновлення з урахуванням особливостей процесу інтеграції до ЄОП, при розробці комплексу заходів щодо розвитку СВО доцільно враховувати можливості нових форм взаємодії між університетами України та ЄС за умови забезпечення конкурентоспроможності національних ЗВО. Основними напрямками посилення конкурентоспроможності національних ЗВО слід вважати: підвищення рівня їх наукової та інноваційної діяльності, якості освітніх послуг та престижності освіти, удосконалення системи менеджменту, імплементацію в систему управління ЗВО підсистем управління конкурентоспроможністю та ризик менеджменту.

Література

1. Joel I. Klein, Condoleezza Rice, Julia C. Levy. U.S. Education Reform and National Security. New York: Council on Foreign Relations Press. March 2012. 120 p.
2. Duřová Spiřáková E., Gontkoviřová B., & Hajduová Z. Education from the Perspective of the Europe 2020 Strategy: the Case of Southern Countries of the European Union. *Economics & Sociology*. 2016. 9, 2. P. 266–278.
3. Bartosik-Purgat M., Filimon N., & Kiygi-Calli M. Social media and higher education — an international perspective. *Economics & Sociology*. 2017. 10, 1. P. 181–191.
4. Bagmet M., & Liakhovets O. Towards the European Union's Education Standards: Expectations of the Ukrainians. *Economics & Sociology*. 2017. 10, 2. P. 191–206.
5. Левченко Т. І. Європейська освіта: конвергенція та дивергенція (Монографія). Вінниця: «Нова книга», 2007. 656 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=250RCgAAQBAJ&pg=PA3&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 31.08.2022).
6. Масляк Т. Р. Конвергентність освітніх процесів європейської інтеграції як основа успішної інтеграції просторово-економічних систем. *Механізми публічного управління*. 2020. Випуск 19. С. 46–52.
7. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф. Г. Ващука. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16). Ужгород: ЗакДУ, 2011. 560 с.
8. «Вступ.ОСВІТА.UA» (osvita.ua). URL: <https://vstup.osvita.ua/r27/> (дата звернення: 31.08.2022).
9. Тарасенко О. С. Чинники конкурентоспроможності вищої освіти України. Глобальні виміри захисту економічної конкуренції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Центру комплексних досліджень з питань антимонопольної політики (м. Київ, 27 жовтня 2017 р.). Київ: ТОВ «Тенар», 2017. С. 87–90.
10. Tarasenko I. O., Tsibalenko N. V., Tarasenko O. S. Strategic priorities for the development of higher education in Ukraine. *Науковий Вісник Полісся*. 2018. № 1 (13). Частина 1. С. 42–46.
11. Тарасенко І. О., Цимбаленко Н. В., Тарасенко О. С. Скорочення контингенту студентів як чинник загроз економічній безпеці ЗВО. *Фінансова система України: тенденції та перспективи розвитку: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (Острог, 11–12 жовтня 2018 р.). Острог: «Острозька академія», 2018. С. 361–364.
12. URL: <https://saveschools.in.ua> (дата звернення: 26.08.2022).
13. URL: <https://cutt.ly/hJaDTKH> (дата звернення: 24.08.2022).
14. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Редакція від 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.08.2022).
15. Вагнер В. Майбутнє української нації: програмуємо післявоєнне відродження вже сьогодні. URL: nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-chomu-na-ukrajinu-chekaye-demografichna-kriza-bizhenci-novini-ukrajini-50255841.html (дата звернення: 20.08.2022).
16. Україна після війни — якщо українські біженці не повернуться, то хто відновлюватиме країну (zn.ua). URL: <https://zn.ua/ukr/internal/andrij-hajdutskij-30-tikh-khto-vijikhav-v-polshchu-pislja-24-ljutoho-vzhe-pratsujut-tam.html> (дата звернення: 29.08.2022).
17. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voennoyi-ahresiyi-rf-problemy-u> (дата звернення: 28.08.2022).
18. URL: <https://cutt.ly/OJaSmuT> (дата звернення: 20.08.2022).
19. URL: <https://cutt.ly/AJaS5D7> (дата звернення: 21.08.2022).
20. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання // Громадський Простір. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya> (дата звернення: 25.08.2022).
21. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Редакція від 09.08.2019. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 05.08.2022).
22. Куцаб-Бонк К. Конвергенція у соціально-економічному просторі транскордонного регіону в умовах європейської інтеграції: автореф. дис. докт. екон. наук. Львів 2017. 40 с. URL: https://ird.gov.ua/irdd/ar20170529_a805_KucabBakK3.pdf (дата звернення: 15.08.2022).
23. Ахновська І. О. Управління рівнем дивергенції та конвергенції в освіті. *Економіка і організація управління*. 2018. № 2 (30). С. 14–21.
24. Сторонянська І. З. Процеси конвергенції / дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів України: підходи до оцінки. *Регіональна економіка*. 2008. № 2. С. 73–83.

References

1. Joel I. Klein, Condoleezza Rice, Julia C. Levy. (2012). U.S. Education Reform and National Security. New York: Council on Foreign Relations Press. March 2012, 120 p.
2. Duřová Spiřáková E., Gontkovičová B., & Hajduová Z. (2016). Education from the Perspective of the Europe 2020 Strategy: the Case of Southern Countries of the European Union. *Economics & Sociology*, 9, 2. pp. 266–278.
3. Bartosik-Purgat M., Filimon N., & Kiygi-Calli M. (2017). Social media and higher education — an international perspective. *Economics & Sociology*, 10, 1, pp. 181–191.
4. Bagmet M., & Liakhovets O. (2017). Towards the European Union's Education Standards: Expectations of the Ukrainians. *Economics & Sociology*, 10, 2, pp. 191–206.
5. Levchenko T. I. Yevropeiska osvita: konverhentsiia ta dyverhentsiia (Monohrafiia). Vinnytsia: "Nova knyha", 2007. 656 s. Available at: https://books.google.com.ua/books?id=250RCgAAQBAJ&pg=PA3&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (Accessed 31.08.2022).
6. Masliak T. R. (2020). Konverhentnist osvithnikh protsesiv yevropeiskoi intehratsii yak osnova uspishnoi intehratsii prostorovo-ekonomichnykh system. *Mekhanizmy publichnogo upravlinnia*, Vypusk 19, pp. 46–52.
7. Intehratsiia v yevropeyskyi osvithnii prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy: Monohrafiia (2011) / Za zah. red. F. H. Vashchuka. (Seriiia "Ievrointehratsiia: ukrainskyi vymir"; Vyp. 16). Uzhhorod: ZakDU, 560 s.
8. "Vstup.OSVITA.UA" (osvita.ua). Available at: <https://vstup.osvita.ua/r27/> (Accessed 31.08.2022).
9. Tarasenko O. S. (2017). Chynnyky konkurentospromozhnosti vyshchoi osvity Ukrainy. Hlobalni vymiry zakhystu ekonomichnoi konkurentsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Tsentru kompleksnykh doslidzhen z pytan antymonopolnoi polityky (m. Kyiv, 27 zhovtnia 2017 r.). Kyiv: TOV "Tenar", pp. 87–90.
10. Tarasenko I. O., Tsubalenko N. V., Tarasenko O. S. (2018). Strategic priorities for the development of higher education in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Polissia*, № 1 (13), Chastyna 1, pp. 42–46.
11. Tarasenko I. O., Tsubalenko N. V., Tarasenko O. S. (2018). Skorochnnia kontynhentu studentiv yak chynnyk zahroz ekonomichnii bezpetsi ZVO. Finansova systema Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy rozvytku: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Ostroh, 11–12 zhovtnia 2018 r.). Ostroh: "Ostrozka akademiia", pp. 361–364.
12. Available at: <https://saveschools.in.ua> (Accessed 26.08.2022).
13. Available at: <https://cutt.ly/hJaDTKH> (Accessed 24.08.2022).
14. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII. Redaktsiia vid 15.06.2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed 05.08.2022).
15. Vahnier V. Maibutnie ukrainskoi natsii: prohramuimo pisliavoiienne vidrozhennia vzhe sohodni. Available at: nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-chomu-na-ukrajinu-chekaye-demografichna-kriza-bizhenci-novini-ukrajini-50255841.html (Accessed 20.08.2022).
16. Ukraina pislia viiny — yakshcho ukrainski bizhentsi ne povernutsia, to khto vidnovliuvatyme krainu (zn.ua). Available at: <https://zn.ua/ukr/internal/andrij-hajdutskiy-30-tikh-khto-vijikhav-v-polshchu-pislja-24-ljutoho-vzhe-pratsjujut-tam.html> (Accessed 29.08.2022).
17. Ukrainska systema vyshchoi osvity v umovakh voiennoi ahresii RF: problemy y perspektyvy rozvytku // Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (niss.gov.ua). Available at: <https://niss.gov.ua/news/statyi/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresi-yi-rf-problemy-y> (Accessed 28.08.2022).
18. Available at: <https://cutt.ly/OJaSmuT> (Accessed 20.08.2022).
19. Available at: <https://cutt.ly/AJaS5D7> (Accessed 21.08.2022).
20. Ekonomika viiny ta povoiennyi ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: problemy, priorytety, zavdannia // Hromadskyi Prostir (prostir.ua). Available at: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-viiny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannia> (Accessed 25.08.2022).
21. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII. Redaktsiia vid 09.08.2019. Available at: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Accessed 05.08.2022).
22. Kutsab-Bonk K. (2017). Konverhentsiia u sotsialno-ekonomichnomu prostori transkordonnoho rehionu v umovakh yevropeiskoi intehratsii: avtoref. dys. dokt. ekon. nauk. Lviv, 40 s. Available at: https://ird.gov.ua/irdd/ar20170529_a805_KucabBakK3.pdf (Accessed 15.08.2022).
23. Akhnovska I. O. (2018). Upravlinnia rivnem dyverhentsii ta konverhentsii v osviti. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, № 2 (30), pp. 14–21.
24. Storonianska I. Z. (2008). Protsey konverhentsii / dyverhentsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: pidkhydy do otsinky. *Rehionalna ekonomika*, № 2, pp. 73–83.

УДК 339.1:658.8

Макушок Ольга Василівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу*

Уманський національний університет садівництва

Makushok Olga

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Marketing*

Uman National University of Horticulture

ORCID: 0000-0003-4584-4074

Цимбалюк Юрій Анатолійович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу*

Уманський національний університет садівництва

Tsybalyuk Yuriy

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Marketing*

Uman National University of Horticulture

ORCID: 0000-0002-5792-0866

Андрусак Василь Миколайович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу*

Уманський національний університет садівництва

Andrusiak Vasyl

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Marketing*

Uman National University of Horticulture

ORCID: 0000-0003-3477-7515

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8198

УПРОВАДЖЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЦИФРОВИХ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

INTRODUCTION AND REALIZATION OF DIGITAL MARKETING TECHNOLOGIES INTO ECONOMIC ACTIVITY OF ENTREPRENEURIAL ENTITIES

Анотація. У статті проведено аналіз ключових шляхів упровадження та реалізації цифрових маркетингових технологій в економічну діяльність суб'єктів підприємництва.

Актуальність дослідження обумовлюється тим, що в сучасному світі цифрові технології є одним із вирішальних факторів успішного просування практично у будь-якій сфері економіки, підприємництва та бізнесу. Встановлено, що маркетинг у сфері підприємницької діяльності зазнає найбільших трансформаційних перетворень під впливом процесів цифровізації. Указано, що наразі, розвиток новітніх технологій спричинив появу інноваційного виду маркетингової діяльності – цифрового маркетингу. Зазначено, що цифрові технології трансформують функції маркетингової діяльності суб'єктів

підприємництва, надаючи нові можливості персоналізації та індивідуального налаштування маркетингових програм. Виокремлено основні передумови, що визначають можливість та необхідність технологічного розвитку маркетингової політики підприємницьких структур у цифровому середовищі. Визначено ключові напрямки економічної діяльності суб'єктів підприємництва, які потребують упровадження цифрових маркетингових технологій: Встановлено фактори розвитку маркетингових цифрових технологій. Указано інструменти маркетингової політики та технологічні рішення, використання яких, покращить маркетингову діяльність суб'єктів підприємництва.

Окреслено переваги використання цифрових маркетингових технологій суб'єктами підприємництва. Зазначено, що цифрові маркетингові технології застосовуються з метою координації зусиль суб'єкта підприємницької діяльності для досягнення стратегічних та оперативних орієнтирів. Використання цифрових маркетингових технологій передбачає урахування ринкових вимог та забезпечення взаємодії з клієнтами та бізнес-партнерами за допомогою передачі інформації про товари та послуги, а також отримання, обробки та аналізу маркетингової інформації.

Резюмовано, що застосування маркетингових цифрових технологій в економічній діяльності суб'єктів підприємництва забезпечить їм зростання обсягів продажу продукції та послуг усередині країни і сприятиме виходу на міжнародні ринки.

Ключові слова: маркетинг, цифрові технології, інновації, підприємницька діяльність, економіка, товар, послуга.

Summary. The article analyzes key factors of introduction and realization of digital marketing technologies into economic activity of business entities.

The relevance of research is determined by the fact that in the modern world digital technologies are one of the decisive factors of successful promotion in practically any sphere of economy, entrepreneurship and business. It has been established that marketing in the field of entrepreneurial activity will experience the greatest transformation under the influence of processes of digitalization. It is pointed out that at present time, the development of the latest technologies has led to the emergence of an innovative type of marketing activity – digital marketing. It is noted that digital technologies transform the functions of marketing activity of entrepreneurial entities, providing new possibilities of personalization and individual configuration of marketing programs. The basic prerequisites that determine the possibility and necessity of technological development of marketing policy of entrepreneurial structures in the digital environment have been identified. Key trends of economic activity of entrepreneurial entities that needs to introduce digital marketing technologies are identified. Factors of development of marketing digital technologies have been established. The marketing policy tools and technological solutions, the exploitation of which, will improve marketing activity of entrepreneurial subjects, are specified. The advantages of using digital marketing technologies by entrepreneurial entities are outlined.

It is stated that digital marketing technologies are used for the purpose of coordination of efforts of the entrepreneurial entity to achieve strategic and operational goals. The exploitation of digital marketing technologies involves taking into account market requirements and ensuring interaction with clients and business partners through the transfer of information about goods and services, as well as receiving, processing and analysis of marketing information.

It is summarized that the application of marketing digital technologies in economic activity of the entrepreneurial entities will provide them with growth of sales of products and services inside the country and will facilitate access to international markets.

Key words: marketing, digital technologies, innovations, entrepreneurial activity, economy, product, service.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація економіки та інших сфер життя суспільства відкриває нові можливості для формування конкурентних переваг, отримання доходів, створення вартості та в цілому ефективного розвитку підприємництва. Ці резерви розвитку насамперед пов'язані з появою таких новітніх технологій як: розширена аналітика; штучний інтелект; робототехніка; оцифрування процесу й автоматизація програмного забезпечення; хмарні обчислення, інтернет речей, мобільні пристрої тощо.

Цифрові технології дозволяють суб'єктам господарювання розвивати електронний бізнес (особливо електронну торгівлю та електронну комерцію) й нові види бізнес-практик (зокрема кра-

удфандинг, краудсорсинг, краудкастинг, краудлендинг, краудінвестинг), створювати віртуальні підприємства. Інтегровані мобільні додатки, цифрова інтеграція з хмарними сервісами, прогнозна people-аналітика, доповнена реальність, штучний інтелект слугують ефективному менеджменту персоналу. Завдяки використанню онлайн-платформ, цифрових додатків та інших систем суб'єкти підприємництва можуть суттєво змінити підходи до просування та продажу продукції клієнтам, а саме зменшити особисті контакти та сформувати нові формати взаємодії. Це дозволить уникнути довгих ланцюжків посередників, прискорити перебіг угод, скоротити трансакційні витрати та час і кошти на доставку продукції [1].

Маркетингова діяльність суб'єктів підприємництва є одним із головних напрямків забезпечення економічної ефективності, безпеки, конкурентоспроможності, фінансової стабільності та стратегічного розвитку країни. Унаслідок поширення НТП та розвитку інноваційних технологій в бізнес-середовищі виникає потреба у використанні різних інформаційних, зокрема цифрових технологій та удосконаленні маркетингової політики підприємницької діяльності.

На нашу думку, маркетинг у сфері підприємницької діяльності зазнає найбільших трансформаційних перетворень під впливом процесів цифровізації. Зважаючи на вказане, наразі існує проблема щодо більш детального вивчення питання упровадження та реалізації цифрових маркетингових технологій в економічну діяльність суб'єктів підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які присвятили свої дослідження вивченню питання використання цифрових технологій у маркетинговій діяльності, варто виокремити праці авторів: Мельничук Г. [1], Шостак Л., Більо І., Микитюк Є. [2], Соколової Г. [3], Краус Н., Голобородько О. [4], Гамалій В., Мінько А., Романчук С. [5], Белікової О., Фоміченко І., Шашко В., Ніколаєвої Ю. [6], Окландера М., Романенко О. [8] та ін. Так, Шостак Л., Більо І., Микитюк Є. вважають, що «Нестабільність бізнес-середовища, останні події в світі та економіці спонукають і бізнесову еліту до прискорення цифрової трансформації моделей ведення бізнесу. Саме цифровізація бізнес-процесів дозволяє забезпечити гнучкість усієї діяльності підприємства, а також дозволяє отримати стійкі конкурентні позиції бізнесу в майбутньому» [2, с. 247].

«Створення сучасного цифрового простору та відповідної інфраструктури є вигідним для всіх: і громадян, і бізнесу, і зовнішніх інвесторів. ... Шлях до цифрової економіки та цифрового суспільства України пролягає через внутрішній ринок виробництва та головне — використання й споживання інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, формування у споживачів (громадяни, бізнес, держава) мотивацій та потреб у цифрових технологіях» указує Соколова Г. [3, с. 94].

Краус Н. та Голобородько О. зазначають, що цифрова епоха змінює підхід до ведення бізнесу, а також вимоги до використовуваних інформаційних технологій: систем управління маркетингом, продажами і сервісом; телефонії і месенджером; системам документообігу й управління персоналом; облікових систем і безлічі інших корпоративних додатків [4].

Гамалій В., Мінько А., Романчук С. зазначають, що впровадження цифрових технологій є доцільним в маркетинговій товарній політиці, а саме інноваційній політиці, при виведенні нового товару на ринок. Використання цифрових технологій значно прискорить виведення товару на ринок, зробить цей процес більш гнучким і набагато ефективнішим [5, с. 155].

Науковці Белікова О., Фоміченко І., Шашко В., Ніколаєва Ю. стверджують, що цифровий маркетинг — це новий етап еволюції маркетингу, — при цьому зазначаючи, що маркетинг відіграє ключову роль у цифровій трансформації підприємства. Робота маркетологів з даними клієнта робить маркетинг унікальним інструментом для управління цифровізацією» [6, с. 133].

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових праць з даної проблематики, постає необхідність дослідження інструментів маркетингової політики та пошуку дієвих інноваційних технологічних рішень, застосування яких, покращить маркетингову діяльність суб'єктів підприємництва.

Мета статті полягає у дослідженні ключових шляхів упровадження та реалізації цифрових маркетингових технологій в економічну діяльність суб'єктів підприємництва.

У ході дослідження використано методи наукового пізнання, зокрема: методику порівняльного аналізу й синтезу, теоретичного узагальнення, систематизації та логічного узагальнення. Інформаційною, теоретичною та методологічною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які вивчають питання, пов'язані із розвитком маркетингової діяльності підприємств в умовах цифровізації економіки.

Виклад основного матеріалу. Однією з сучасних та актуальних тенденцій соціальної реальності є зростання рівня знань і розвиток нових технологій, здатних швидше передавати інформацію, формуючи, тим самим, зростаючу частку послуг в економіці [7, с. 1007].

Цифровізація — це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційної взаємодії між ними. Цифровізація бізнесу є одним із головних факторів зростання світової економіки в найближчі роки. Крім прямого підвищення продуктивності, яке отримують компанії від цифрових технологій, є ланцюг непрямих переваг цифровізації, як-от економія часу, створення нового попиту на нові товари й послуги, нова якість та цінність тощо.

Як зазначається науковцями й дослідниками Українського інституту майбутнього «цифровізація стане головним інструментом для досягнення стратегічної цілі України — збільшення ВВП у 8 разів, до 1 трлн. дол. у 2030Е, та забезпечення добробуту, комфорту та якості життя українців на рівні, вищому за середній показник у Європі.

Цифровізація охоплює бізнес у всіх галузях економічної діяльності, тобто не тільки в секторі інформації та телекомунікацій, а й у базових галузях промисловості, в сільському господарстві, будівництві тощо.

Цифрова економіка — це тип економіки, де ключовими факторами (засобами) виробництва є цифрові дані: числові, текстові тощо. Їх використання як ресурсу дає змогу істотно підвищити ефективність, продуктивність, цінність послуг та товарів, побудувати цифрове суспільство. Споживачами цифрових технологій виступають усі — держава, бізнес, громадяни» [8].

В умовах цифровізації суб'єкти підприємництва мають змогу формувати власну особливу систему взаємодії не лише зі споживачами продукції, а й з постачальниками ресурсів, органами державної влади та іншими стейкхолдерами в режимі онлайн через цифрові канали. Для цього, наприклад, можна застосовувати соцмережі або ж створювати власні спільноти цифрових користувачів. Прикладами форматів електронної взаємодії між різними суб'єктами є: надання маркетингових та інформаційних послуг через Інтернет, електронні торги, електронні сервіси, електронні платіжні розрахунки, електронний документообіг з використанням ЕЦП, електронні транзакції, електронна реєстрація та ідентифікація, електронна звітність тощо.

Навіть в умовах карантинних обмежень, запроваджених через пандемію COVID-19, відкриваються нові бізнес-перспективи, зокрема для розробників інформаційно-комунікаційних технологій та технологій для магазинів, в яких повністю або частково відсутній персонал; для компаній, в яких співробітники працюватимуть віддалено, а також для тих, що надають доступ до дистанційної освіти та онлайн-курсів; для інтернет-сервісів з доставки продукції тощо.

Однак, практичне використання широких можливостей, які відкриває цифровізація, потребує проведення цифрових трансформацій власне в діяльності суб'єктів підприємництва. Перш за все йдеться про зміну ціннісних орієнтирів у напрямі більшої орієнтованості на потреби клієнта, а також про організацію діяльності на засадах відкритості, гнучкості, креативності організаційних процесів,

нелінійності ієрархічних ланцюгів управління. Суб'єктам підприємництва варто не тільки поступово впроваджувати в бізнес-процеси сучасні цифрові технології, обладнання або програмне забезпечення, працювати над розробкою нових цифрових або цифровізованих продуктів і сервісів, а також трансформувати систему управління, способи комунікацій та корпоративну культуру, й зрештою формувати принципово нові бізнес-моделі [1].

Удосконалення маркетингової політики суб'єктів підприємництва за допомогою використання цифрових технологій у маркетинговій діяльності зумовлена вимогою часу і викликана впливом таких факторів:

- необхідністю проведення стратегічних змін при маркетинговому просуванні бренду, продукції чи послуг суб'єкта підприємницької діяльності;
- необхідністю адаптації під цифрову трансформацію бізнесу, включаючи цифровізацію усіх бізнес-процесів та, в цілому, бізнес-моделі економічної діяльності;
- необхідністю адаптації під карантинні обмеження та зміни майданчиків реалізації продукції і послуг в умовах пандемії Covid-19, що пов'язано з тимчасовим закриттям/обмеженням традиційних каналів дистрибуції та способів продажу.

Нові цифрові методи обробки та використання інформації стають основним джерелом підвищення результативності та ефективності маркетингової діяльності. В умовах інформатизації суспільства, Інтернет та інші цифрові канали змінюють форми і методи маркетингової діяльності, стають поштовхом для появи нової форми маркетингової діяльності — цифрового маркетингу [9, с. 365].

Цифровий маркетинг є другою фазою розвитку маркетингу в умовах інформатизації суспільства. Цифрові канали забезпечують практично миттєве поширення інформації, стають основним носієм комунікативних повідомлень та механізмом взаємодії з клієнтом. Тому важливою є присутність підприємства у вказаних цифрових каналах. Він має унікальні властивості, що зумовлені гіпермедійною природою. Аудіовізуальні цифрові методи дають змогу здійснювати ефективний емоційний, когнітивний, психологічний вплив на цільову аудиторію, отримувати доступ до інформації без обмежень місцезнаходження комп'ютера (webi war-ресурси), долати територіальні бар'єри на шляху реалізації маркетингових заходів, скорочувати часові витрати на доступ до каталогів товарів, адаптивно реагувати на появу потреб та побажань клієнтів і бізнес-партнерів, управління подіями в режимі реального часу [9, с. 366].

Отже, цифрові технології трансформують функції маркетингової діяльності суб'єктів підприємництва, надаючи нові можливості персоналізації та індивідуального налаштування маркетингових програм. Тому, на нашу думку, слід виокремити основні передумови, що визначають можливість та необхідність технологічного розвитку маркетингової політики підприємницьких структур у цифровому середовищі (рис. 1).

У ході дослідження нами визначено ключові напрямки економічної діяльності суб'єктів підприємництва, які першочергово потребують упровадження цифрових маркетингових технологій:

- розвиток маркетингової аналітики. Основний напрям трансформації: прогнозування трендів ринку з використанням елементів автоматизації діяльності дає змогу передбачати поведінку споживачів та стан ринку на основі споживацьких поведінкових шаблонів;
- управління продуктом та асортиментом продукції (послуг). Основний напрям трансформації: рекомендаційні послуги враховують безліч факторів, включаючи історію покупок, геолокацію, середній чек, а також поведінкові дані. На основі цієї інформації споживачеві може надаватися пропозиція, що найбільш точно відповідає його потребам та запитам;
- використання спеціалізованих технологій (комп'ютерний зір, нейромережі, розпізнавання голосу тощо). Основний напрям трансформації: удосконалення продукції та послуги підприємства;
- побудова системи дистрибуції. Основний напрям трансформації: логістичні системи та способи доставки (аналітичні системи обробляють велику кількість транзакцій та параметрів одночасно для того, щоб спрогнозувати майбутні покупки та здійснити замовлення партії у постачальників та/або виробників; системи розпізнавання та сенсори дозволяють змінювати процес покупки в торгових точках);
- розвиток маркетингових комунікацій та програм просування продукції та послуг. Основний напрям трансформації: персоналізація контенту, а також способів і каналів комунікацій зі споживачем. Програми маркетингових комунікацій враховують контекст, в якому знаходяться споживачі, та адаптують формат та зміст комунікаційного повідомлення;
- удосконалення цінової політики згідно часових тенденцій. Основний напрям трансформації: динамічне ціноутворення як можливість пропонувати персоналізовану ціну виходячи з ситуаційних особливостей покупця, а також історії здійснення покупок. Традиційні програми лояльності трансформуються у ще більш персоналізовані рішення.

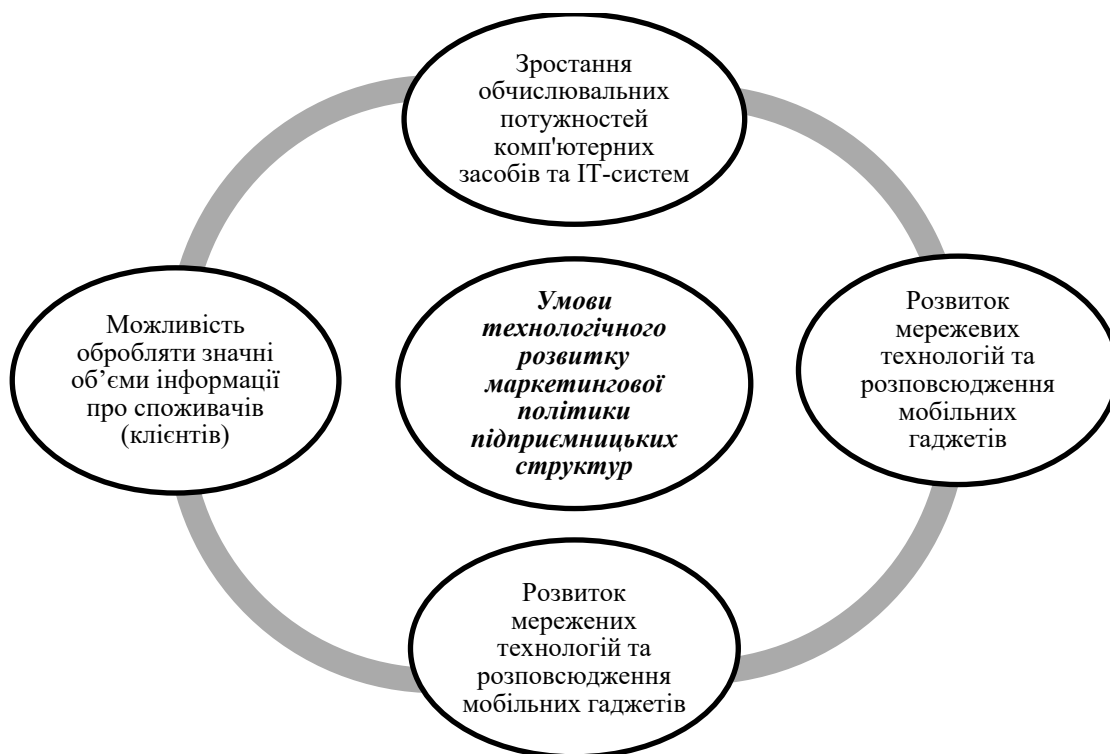

Рис. 1. Технологічні умови розвитку маркетингової політики підприємницьких структур

Джерело: побудовано автором на основі проведення дослідження

Наведений аналіз технологічних рішень удосконалення економічної діяльності суб'єктів підприємництва, показує, як можуть трансформуватися методи та інструменти маркетингової політики за допомогою упровадження та використання цифрових маркетингових технологій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах сучасності все стрімко змінюється і рівень існуючих інтернет-технологій для ведення бізнесу є недостатнім, оскільки з'являються нові цифрові канали зв'язку з широким спектром можливостей для просування продукції чи послуг. Наразі, не завжди може бути достатньо наявних знань та навичок з інтернет-маркетингу, оскільки розвиток новітніх технологій спричинив появу інноваційного виду маркетингової діяльності — цифрового маркетингу.

Маркетингові цифрові технології застосовуються з метою координації зусиль суб'єкта підприємницької діяльності для досягнення стратегічних та оперативних орієнтирів. Використання цифрових маркетингових технологій передбачає урахування ринкових вимог та забезпечення взаємодії з клієнтами та бізнес-партнерами за допомогою передачі інформації про товари та послуги, а також отримання, обробки та аналізу маркетингової інформації.

Використання інструментів цифрового маркетингу виводить таргетування на новий рівень ефективності й дає змогу уникнути взаємодії із незацікавленою аудиторією. Так, цифрові технології маркетингового просування дозволяють орієнтуватися не лише на демографічні ознаки споживача, а й на його інтереси та сферу діяльності, що у свою чергу створює можливість для персоналізації рекламних пропозицій.

Отже, використання цифрових маркетингових технологій суб'єктами підприємництва сприяє: підвищенню економічної ефективності просування продукції (послуг) на ринку шляхом персоналізації реклами; оптимізації витрат; пришвидшенню процесу таргетування та обробки інформації; максимізації можливостей клієнтського обслуговування.

Маркетинг завжди розвивається разом із споживачами, тому підприємницькі структури повинні усвідомлювати значення цифрових технологій, які наразі набули швидкого поширення і водночас стають основою появи нових способів просування бізнесу.

Застосування цифрових маркетингових технологій в економічній діяльності суб'єктів підприємництва забезпечить їм зростання обсягів продажу продукції та послуг усередині країни і сприятиме виходу на міжнародні ринки.

Література

1. Мельничук Г. Цифровізація як джерело нових можливостей для розвитку підприємництва. Forum Ekonomiczne. 09 December 2021. URL: <https://www.forum-ekonomiczne.pl>
2. Шостак Л., Білю І., Микитюк Є. Потенціал цифровізації вітчизняного бізнессередовища. Економічний аналіз. 2021. Т. 31. № 1. С. 245–251.
3. Соколова Г. Б. Деякі аспекти розвитку цифрової економіки в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 1. С. 92–96.
4. Краус Н., Голобородько О., Краус К. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. Ефективна економіка. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf
5. Гамалій В. Ф., Мінько А. Ю., Романчук С. А. облік, аналіз та аудит. Статистика. Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці. Центральнотукраїнський науковий вісник. Серія: Економічні науки. 2021. Вип. 6(39). С. 154–162.
6. Белікова О., Фоміченко І., Шашко В., Ніколаєва Ю. Вісник економічної науки України. 2020. № 2. С. 133–138.
7. Kozhukhivska R., Sakovska O., Skurtol S., Kontseba S. and Zhmudenko V. An analysis of use of internet technologies by the consumers of tourism industries in Ukraine. International Journal of Advanced Science and Technology. 2020. Vol. 29, Issue 6. P. 1007–1013.
8. Український інститут майбутнього. Україна 2030 Е-країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>
9. Окландер М. А., Романенко О. О. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2015. № 12. С. 362–371.

References

1. Melnychuk Gh. Cyfrovizacija jak dzherelo novykh mozhlyvostej dlja rozvytku pidpryjemnytva. Forum Ekonomiczne. 09 December 2021. URL: <https://www.forum-ekonomiczne.pl>
2. Shostak L., Biljo I., Mykytjuk Je. Potencial cyfrovizaciji vitchyznjanogho biznes seredovyshha. Ekonomichnyj analiz. 2021. T.31. #1. S. 245–251.
3. Sokolova Gh. B. Dejaki aspekty rozvytku cyfrovoji ekonomiky v Ukraini. Ekonomichnyj visnyk Donbasu. 2018. # 1. S. 92–96.
4. Kraus N., Gholoborodjko O., Kraus K. Cyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanghardnogho kharakteru rozvytku. Efektyvna ekonomika. 2018. # 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf
5. Ghamalij V. F., Minjko A. Ju., Romanchuk S. A. oblik, analiz ta audyt. Statystyka. Matematychni metody, modeli ta informacijni tekhnologhiji v ekonomici. Centralnoukrajinsjkyj naukovyj visnyk. Serija: Ekonomichni nauky. 2021. Vyp. 6(39). S. 154–162.
6. Bjelikova O., Fomichenko I., Shashko V., Nikolajeva Ju. Visnyk ekonomichnoji nauky Ukrainy. 2020. #2. S. 133–138.
7. Kozhukhivska R., Sakovska O., Skurtol S., Kontseba S. and Zhmudenko V. An analysis of use of internet technologies by the consumers of tourism industries in Ukraine. International Journal of Advanced Science and Technology. 2020. Vol. 29, Issue 6. P. 1007–1013.
8. Ukrajinsjkyj instytut majbutnjogho. Ukrajina 2030 E-krajina z rozvynutoju cyfrovoju ekonomikoju. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>
9. Oklander M. A., Romanenko O. O. Specyfichni vidminnosti cyfrovogho marketynghu vid Internet-mar ketynghu. Ekonomichnyj visnyk Nacionalnogho tekhnichnogho universytetu Ukrainy «Kyjivsjkyj politekhnichnyj instytut». 2015. # 12. S. 362–371.

Yuanyuan Xia*Lecturer**Henan Institute of Science and Technology (China);**PhD Student of the**Sumy National Agrarian University*

ORCID: 0000-0002-4614-4961

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8234

**PERSONNEL MANAGEMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS,
FOREIGN EXPERIENCE AND COMPARISONS
BETWEEN CHINA AND MALAYSIA****УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ,
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПОРІВНЯННЯ КИТАЮ ТА МАЛАЙЗІЇ****УПРАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЛОМ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ,
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И СРАВНЕНИЕ КИТАЯ И МАЛАЙЗИИ**

Summary. The article examines a serious problem with the implementation of the “comprehensive three-child policy” in China, the lack of personnel in educational institutions starting from the first stages of child development. The training of preschool teachers, teachers, lecturers and heads of educational institutions is of great importance to fill the gap in the lack of personnel. The study selected a local undergraduate college in China and Malaysia for comparison. The used methods of content analysis and comparison made it possible to carry out an in-depth analysis of the goals of education, the structure, nature and content of the curriculum, the number of courses of two selective colleges, thus obtaining a general situation for building a system of education on the main existing problems of these two colleges. As Malaysia and China are Asian countries, there are similarities and differences in the curricula of their education majors, especially in the number of courses.

It was determined that when drawing up a training program, it is necessary to find out the basics and principles of the training program. The curriculum must meet the requirements of national educational laws and regulations regarding basic knowledge and the quality of student talents in preschool education and take into account the characteristics of the educational facilities. At the same time, it must be formulated based on comprehensive consideration of the diverse needs of subject matter experts, early childhood educators, teacher education managers, early childhood education students (including graduates), planning experts, and other personnel. Learning objectives should meet the talent requirements determined by the subject of study and level of training, and the level of training of preschool teachers and undergraduate students should be higher than that of junior students. In addition to the training of staff teachers, it is also necessary to develop the potential management talents of preschool educational institutions.

It is proposed to integrate practice into other educational courses, mandatory internship and various forms of practice in course implementation. Teaching methods should be optimized according to the needs of students, and a certain amount of time for independent study should be provided to develop their ability to study independently.

Key words: personnel management, foreign experience, management, heads of educational institutions.

Анотація. В статті розглядається серйозна проблема із впровадженням у Китаї “всеосяжної політики трьох дітей” нестачі персоналу в закладах освіти починаючи з перших етапів розвитку дитини. Підготовка дошкільних вихователів, вчителів, викладачів та керівників навчальних закладів має велике значення для заповнення прогалини у нестачі персоналу. У дослідженні було обрано для порівняння місцевий коледжі бакалаврату Китаю та Малайзії. Використані методи контент-аналізу та порівняння дали здійснити поглиблений аналіз цілей навчання, структури, характеру та змісту навчального плану, кількості курсів двох вибіркового коледжів, отримуючи таким чином загальну ситуацію для побудови

системи навчання на основні існуючих проблем цих двох коледжів. Оскільки Малайзія та Китай є азіатськими країнами, у навчальних програмах їхніх спеціальностей освіти є подібності та відмінності, особливо в кількості курсів.

Визначено, що при складанні програми навчання необхідно з'ясувати основи та принципи програми навчання. Навчальний план повинен відповідати вимогам національних освітніх законів і нормативних актів щодо базових знань і якості студентських талантів дошкільній освіті та враховувати характеристики об'єктів навчання. Водночас він має бути сформульований на основі всебічного врахування різних потреб експертів у галузі дисципліни, педагогів раннього дитинства, менеджерів з навчання вчителів, студентів дошкільної освіти (включаючи випускників), експертів із планування та іншого персоналу. Цілі навчання повинні відповідати вимогам до талантів, які визначаються об'єктом навчання та рівнем підготовки, а рівень підготовки педагогів дошкільної освіти та студентів бакалаврату повинен бути вищим, ніж для студентів молодших курсів. Крім підготовки кадрових педагогів необхідно також розвивати потенційні управлінські таланти дошкільних навчальних закладів.

Запропоновано інтегрувати практику в інші навчальні курси, обов'язкове стажування та різні форми практики в реалізації курсу. Методи навчання слід оптимізувати відповідно до потреб студентів, слід необхідно надати певну кількість часу для самостійного навчання, щоб розвивати свою здатність до самостійного навчання.

Ключові слова: управління персоналом, зарубіжний досвід, менеджмент, керівники навчальних закладів.

Аннотация. В статье рассматривается серьезная проблема с внедрением в Китае “всеобъемлющей политики трех детей” недостатка персонала в учебных заведениях начиная с первых этапов развития ребенка. Подготовка дошкольных воспитателей, учителей, преподавателей и руководителей учебных заведений имеет большое значение для восполнения пробелы в недостатке персонала. В исследовании был выбран для сравнения местный колледж бакалавриата Китая и Малайзии. Исползованные методы контент-анализа и сравнения дали осуществить углубленный анализ целей обучения, структуры, характера и содержания учебного плана, количества курсов двух выборочных колледжей, получая таким образом общую ситуацию для построения системы обучения на основные проблемы этих двух колледжей. Поскольку Малайзия и Китай являются азиатскими странами, в учебных программах их специальностей образования есть сходства и отличия, особенно в количестве курсов.

Установлено, что при составлении программы обучения необходимо выяснить основы и принципы программы обучения. Учебный план должен отвечать требованиям национальных образовательных законов и нормативных актов по базовым знаниям и качеству студенческих талантов дошкольного образования и учитывать характеристики объектов обучения. В то же время, он должен быть сформулирован на основе всестороннего учета различных потребностей экспертов в области дисциплины, педагогов раннего детства, менеджеров по обучению учителей, студентов дошкольного образования (включая выпускников), экспертов по планированию и другого персонала. Цели обучения должны соответствовать требованиям к талантам, которые определяются объектом обучения и уровнем подготовки, а уровень подготовки педагогов дошкольного образования и студентов бакалавриата должен быть выше, чем для студентов младших курсов. Кроме подготовки кадровых педагогов, необходимо также развивать потенциальные управленческие таланты дошкольных учебных заведений.

Предложено интегрировать практику в другие учебные курсы, обязательную стажировку и различные формы практики в реализации курса. Методы обучения следует оптимизировать в соответствии с потребностями студентов, необходимо предоставить определенное количество времени для самостоятельного обучения, чтобы развивать свою способность к самостоятельному обучению.

Ключевые слова: управление персоналом, зарубежный опыт, менеджмент, руководители учебных заведений.

Formulation of the problem. In 2015, at the United Nations General Assembly, member states renewed their commitment to global development by adopting the 2030 Agenda for Sustainable Development. The fourth Sustainable Development Goal (SDG 4) is dedicated to education and aims to ‘ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities by 2030 [1]. Unlike previous global targets, such as the Millennium Development Goals, SDG 4 places a focus on the quality of education, with indicators related to

teacher training and student outcomes, alongside more traditional measures of quantity [2].

In recent years, developing countries are also committed to improving the popularity and quality of preschool education. The popularity of preschool education in China is gradually at an upper middle level among developing countries [3]. To further improve the population development strategy and maintain the country's advantages in human resources, China began to implement the ‘Comprehensive Three-child’ policy in May 2021, which

stipulates that a couple can have three children. In July 2021, Chinese government announced the 'Decision on Optimizing Fertility Policies to Promote Long-term and Balanced Population Development' to comply with the expectations of the masses and complete the supporting measures for implementing the three-child policy. To solve the childcare problems that plague people of childbearing age, the Chinese Ministry of Education has formulated and deployed the fourth phase of the preschool education action plan to further improve the universality of preschool education by taking adequate support for the implementation of the three-child policy as an essential goal. It is planned that by 2025, the three-year gross preschool enrollment rate will reach more than 90% nationwide, and the coverage of inclusive kindergartens will be further improved. At the same time, China will further expand inclusive preschool education resources, fully consider the change of birth population and the urbanization process, vigorously develop public kindergartens, and improve the construction and management mechanism of supporting kindergartens in communities [4].

China's three-child policy has posed a considerable challenge to the existing kindergarten teachers. In 2019, there are 47.1388 million children enrolled in kindergartens and 4,915,700 teachers and staff employed in kindergartens, among whom 2,763,100 were full-time teachers. The ratio of full-time teachers to children in kindergartens was 1:17.06. The average percentage of all staff to children is 1:9.6. That is, there is still a particular gap between the balance of the staff to children and the minimum allocation of 1:7 stipulated by the Ministry of Education in China [5]. The preservice training and post service training of preschool teachers are of great significance to fill this gap. Malaysia is a country along China's 'One Belt and One Road' initiative, which is also a multiethnic, multireligious, and multicultural developing country. Preschool education also faces difficulties in Malaysia, such as the multicultural and inclusive education [6].

Based on the preservice training of preschool education teachers, this study makes a comparative analysis of the preschool education talent training programs of local undergraduate universities in China and Malaysia, including the similarities and differences in the training objectives and curriculum of preschool education. We focus on optimizing the undergraduate curriculum of preschool education major, which could provide a reference for China and Malaysia, as well as other countries that need to carry out preschool education reform.

Analysis of recent research and publications.

Regarding the preservice training of preschool education teachers, Gui [7] classified the current target positioning and training types of preschool education professionals in universities into seven types based on the training programs of 36 universities in China. After the Chinese Ministry of Education issued the 'Opinions on the Implementation of Excellent Teacher Training Plan' in 2014, Liu [8], Wang [9], and other scholars then began to carry out the research on the cultivation of 'excellent' preschool teachers.

In addition, for the preservice training model of preschool education major in normal colleges, researchers are mainly concerned with the curriculum provision and reform. The research on curriculum provision appeared earlier, and there has been a significant increase since 2005. Regarding curriculum provision, the study mainly focuses on the curriculum structure of preschool education in normal universities, and the research on curriculum content is relatively more minor. For example, Sun [10] proposed reconstructing preschool education courses in higher vocational colleges from the perspective of teacher qualification certificate system reform. Jin [11] pointed out there are some problems in practice teaching of preschool education specialty in colleges and universities, such as haste, randomness, and weakness, after investigating the present situation of practical teaching of preschool education specialty in 6 colleges and universities in Jilin Province. In response to the various problems existing in the current training model of preschool education professionals in higher normal schools, researchers have researched from different perspectives and proposed some ways to optimize the training model, such as Hu and Zhao [12] who put forward to strengthen the 'school — garden' cooperation model, and Xu [13] who proposed to build a comprehensive quality training system for preschool education professionals in applied universities.

Regarding the related research on the preservice training management of preschool education in Malaysia, the Malaysian government has issued many education development plans since the beginning of the 21st century, including the 'Ministry of Education Mid-term Strategic Blueprint' (Pelan Strategik Interim, 2011-2020). The education blueprint makes the following plans for the preservice and postservice training of preschool teachers. The first is to improve the admission qualification of preschool teachers, carry out preservice training and in-service training actively, pay attention to the professional

development of preschool teachers. The second is to improve the English level of preschool teachers, carry out STEM (Science, Technology, Engineering, and Math) education-related training for preschool teachers, and pay attention to the cultivation of professional quality of preschool teachers. Finally, the promotion channels for preschool teachers are expanded. The teachers and administrators should work together to ensure that teachers can focus on teaching [14]. From a quality point of view, Malaysia has launched the 'National Preschool Standard Curriculum' to ensure that the quality of preschool education courses can meet international standards [15]. Wang [16] argued that Malaysia attached great importance to the cultivation and improvement of teachers. It not only established the teacher qualification certificate system and stipulated the necessary academic qualifications for teachers at all levels but also established the system of free teacher refresher training. Based on Malaysia's multicultural background, Phoon et al. [17] proposed that it is crucial to support teachers in developing more critical understandings of multicultural education before it is implemented. It can be done through teacher education training or programs.

To sum up, the existing studies on the preservice training of preschool teachers in China mainly focus on the positioning of preschool education training objectives and curriculum setting and reform. The comparison of preschool education among different countries mainly focuses on China and the developed countries, and there are few comparisons between Asian countries. Relevant studies on the preservice training of teachers in Malaysia primarily focus on the teacher policy and the importance of preservice training combined with the multicultural background of Malaysia. The specific curriculum system and class hours are rarely mentioned in the training process.

Methodology. This study selects one representative local undergraduate college in China and one in Malaysia (the sample college is treated anonymously and only represented by the sample college H and M), and takes its four-year undergraduate talent cultivation program of preschool education major as the research object. The methods of content analysis and comparative analysis are used to conduct an in-depth analysis of the training objectives, curriculum structure, curriculum content, curriculum nature, and the number of courses of the two sample colleges, thereby obtaining the overall situation of the curriculum system construction and the main existing problems of these two colleges for putting forward corresponding suggestions.

Highlighting unresolved parts of a common problem. Since this study only takes the undergraduate education training programs of H College in China and M College in Malaysia as the research object, it cannot represent the situation of all the undergraduate education programs of preschool education in the two countries. However, it can reflect the differences in undergraduate curriculum settings of preschool education between China and Malaysia to a certain extent.

The purpose of the article is analyzed based on the method of comparing the personnel management of Asian countries using the example of China and Malaysia, to use foreign experience in further research.

Main results of research. Both H in China and M in Malaysia set up the major of preschool education. The major of preschool education in H belongs to the Faculty of Education Science, and the same major in M belongs to the Faculty of Education and Humanities. Among them, the H college aims to train socialist builders and successors who could develop comprehensive development of morality, intelligence, physical education, art, and labor, and serve preschool education, that is, ideally, these teachers of tomorrow love preschool education, have good teacher ethics and solid basic theoretical knowledge of preschool education, possess firm parenting and education skills and sustainable development capabilities, and can be qualified as crucial teachers in teaching and management of preschool education institutions such as kindergartens.

M College in Malaysia aims to provide students with leadership, management skills, and knowledge in early childhood education. It mainly trains early childhood education teachers, team leaders, preschool management consultants, principals, and so on. The undergraduate training program of H College is more inclined to cultivate key teachers, while the undergraduate training program of M College is more inclined to cultivate management talents related to preschool education. In the training objectives of preschool education major, undergraduate institutions should be higher than those of junior colleges. In addition to including key teachers, four-year preservice training time should be fully seized to train potential managers and leaders for institutions related to preschool education.

Distinctive general education courses in curriculum provision. As Malaysia and China are both Asian countries, there are similarities and differences in the curriculum of their preschool education majors, especially in the number of courses. In

terms of the undergraduate curriculum of preschool education, H College in China mainly includes general education courses, subject basic courses, professional education courses, and practical teaching courses, as shown in Table 1.

Among them, the general education courses are required for all undergraduate majors in H College. College sports requires four semesters, and College English requires two semesters in succession. In addition to general education courses, many other courses are offered to enable students to master comprehensive knowledge and skills in preschool education, covering the traditional theoretical courses such as 'Preschool education, Preschool psychology, and Preschool child health and health care', the research course like 'Educational Science Research Methods', teaching skills training cours-

es, and other skill courses like 'Vocality, Dance, Piano, and Art'.

In terms of undergraduate courses of preschool education, M College in Malaysia mainly includes Mata Pelajaran Pengajian Umum (MPU) courses, professional courses, major courses, and Elektif courses, as shown in Table 2.

There are five MPU courses in total, all of which are compulsory courses taught in Malay. For children's language, health, social development, and other aspects, both H College and M College have taken an essential position in compulsory courses. The difference is that H College gives students more freedom in elective courses, such as family education, Chinese education history, and other 37 elective courses. H College takes preschool teachers' moral education as a compulsory course of teacher

Table 1

Curriculum provision of preschool education major in H College

Course structure	Course type	Course title
General education courses	Required general education courses	Ideological morality and rule of law, Basic principles of Marxism, Introduction to Mao Zedong thought and theoretical system of socialism with Chinese characteristics, Career planning and employment guidance, College English, College sports, etc.
Subject basic courses	Major platform courses and professional basic courses	Introduction to major, Human anatomy and physiology, General psychology, Educational scientific research methods, History of preschool education, Preschool children's health and health care, Music theory, etc.
Professional education courses	Professional core courses	Preschool children's health education, Preschool children's language education, Preschool children's social education, Preschool children's science education, Preschool children's art education.
	Teacher education courses	Introduction to education, Educational psychology, Presentation, Observation of children's behavior, etc.
	Professional elective courses	SPSS software application, Family pedagogy, Social psychology, Children's literature, Early education program design and development, Kindergarten organization and management, etc.
Practical teaching courses	Professional practical courses	Military training, Teaching skills training, Kindergarten novitiate, Education practice, etc.

Source: suggested by the author

Table 2

Curriculum provision of preschool education major in M College

Course type	Course title
MPU courses	Ethnic relation, Islam and Asia civilisation, Academic writing, Basic entrepreneurship, Co curriculum.
Professional courses	Child growth and development, Children with special needs, Teachers' ethics and professionalism, School management and leadership, etc.
Major courses	Language and literacy for young children, Children emotional and social development, Children health, Nutrition and safety, Management and quality early childhood centres, Family involvement in early childhood education, Science & technology for young children, Teaching practice, etc.
Elektif courses	Moral education in the school curriculum, Teaching methods & strategies in moral education, Assessment in moral education, Issues and trends in moral education.

Source: suggested by the author

education courses. A strong sense of professional identity and responsibility can improve students' willingness to teach and alleviate the shortage of preschool teachers in the training of teachers' ethics. M College only set up four elective courses, but they are all related to moral education. It shows that M College has also realized the importance of teacher ethics for preschool teachers. In terms of the elective courses, H College gives students more free choice space, while M College gives students less choice.

In addition, for the 'Education of special children, School management and leadership', and other courses, H College selected them as optional courses, and M College set them as required courses. Combined with the training objectives of the two undergraduate institutions mentioned above, M College attaches more importance to cultivating the management ability of preschool education undergraduates.

Different course hours and teaching forms. For front-line teachers and managers of preschool education majors, practical education courses before entry are fundamental. The practical courses in M College mainly include "Research in the classroom, Teaching practice, Pedagogical models and strategies". The Chinese practice teaching runs through the four types of courses, and practice credits account for 30.6% of the total credits, as shown in Table 3.

According to the data in Table 3, H College has over-completed the requirements of the Chinese Ministry of Education, which stipulates that the course credits of Humanities, Social and Scientific Literacy in general education courses should be no less than 10% of the full credits, and the credits of relevant courses supporting kindergarten education in all fields should not be less than 20% of the total credits [18]. The independent practical courses of H College are mainly kindergarten internships in each

academic year and kindergarten internships in the third academic year.

In terms of class hours, all the core courses in H College have 48 class hours, among which 32 class hours are face-to-face lectures and 16 class hours are unified practice classes. Other courses and the electives are 32 class hours. Among the 37 elective courses, in addition to 'Teaching aid design and production, Dance basics, Children's dance' that range from 8–32 class hours of practical teaching, the other 20 elective courses with 32 class hours are all taught in the form of lectures. In the elective courses mainly based on lecturing, how to combine other teaching forms to arouse the enthusiasm of undergraduate students' classroom learning is also the aspect that needs special attention in the course implementation.

The Total Student Learning Time (SLT) of each course in M College is 120 class hours. Among them, SLT includes Lecture, Tutorial, Practical/Lab/Project, and Others. All of the face-to-face lecture's class hours are 28, and there is no distinction between compulsory courses and elective courses. Each course is arranged with Self-Learning hours, which are around 47 hours. In this respect, it is very different from H College.

Conclusions. This study takes the undergraduate education programs of H College in China and M College in Malaysia as the research object and draws the following conclusions. From the perspective of training objectives, H College's undergraduate training program of preschool education is more inclined to cultivate key teachers, while M College's training program is more inclined to cultivate management talents related to preschool education. Excluding H College's general education courses and M College's MPU courses, H College has

Table 3

Curriculum structure and credit ratio of preschool education major in H College

Course structure	Compulsory courses		Elective courses		Total		Proportion of total credits	Credits of practical teaching	Ratio of practical credits to total credits
	Credits	Class hours	Credits	Class hours	Credits	Class hours			
General education courses	42	822	8	128	50	950	30.3%	5.5	3.3%
Subject basic courses	32	512	0	0	32	512	19.4%	5	3.1%
Professional education courses	30	480	29	464	59	944	35.8%	7	4.2%
Practical teaching courses	24	—	9	144	33	—	14.5%	33.0	20%

Source: suggested by the author

more courses in comparison, with 37 elective courses. M College only sets up four elective courses, but they are all related to moral education. The practical courses of H College mainly focus on kindergarten probation and internship, while that of M College is primarily reflected in teaching practice. In terms of class hours in the curriculum implementation, the major core courses of H College are all 48 class hours, and other courses and elective courses are 32 class hours. Among the 37 elective courses, 20 elective courses are lectured. The Total Student Learning Time (SLT) of each course in M College is 120 credit hours. Among them, each course is arranged with self-learning hours, basically around 47 hours.

Through the comparison of preschool education training programs between the two colleges, it can provide enlightenment to colleges in China, Malaysia, and other countries with the same or similar curriculum, although it cannot represent the situation of all preschool education undergraduate institutions in the two countries. First of all, when formulating a training program, it is necessary to clarify the basis and principles of the training program. For example, it should meet the requirements of national education laws and regulations on the basic knowledge and quality of undergraduate talents in preschool education and consider the characteristics of the training objects. Meanwhile, it should be formulated based on comprehensive consideration of the different needs of experts in the field of discipline, front-line early childhood

educators, teacher education managers, preschool education undergraduate normal university students (including graduates), plan making experts, and other personnel. Secondly, in the preservice training, the training objectives should meet the talent requirements determined by the training object and the training level. The level of preschool education teachers for undergraduate students should be higher than those for junior college students. In addition to training front-line backbone teachers, it is also necessary to cultivate potential management talents for preschool education institutions.

Moreover, students should be given more options in the curriculum setting except the compulsory courses required by relevant departments to arouse their learning enthusiasm. In the preservice training of preschool education teachers, teachers' ethics should be put in the first place, which is the basis for the management talents of preschool education institutions such as front-line backbone teachers and kindergarten principals. Finally, it is also necessary to integrate practice into other courses except for the novitiate, internship, and other forms of practice in the course implementation. The teaching methods should be optimized according to the needs of students, the differences of students should be respected, and various teaching methods should be flexibly used. Additionally, in the preservice training stage of the undergraduate course, students should be given a certain amount of self-study time to cultivate their independent learning ability.

Literature/References

1. UNESCO. Education for people and planet: Creating sustainable futures for all, UNESCO Publishing, Paris. 2016. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002457/245752e.pdf>
2. OECD. Education at a glance 2021: OECD indicators, OECD Publishing, Paris, 2021. doi: <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>.
3. Huo L., & Sun Q. A comparative study on the development of preschool education in China and other developing countries. *Modern Education Journal*. 2015. № 3. P. 12–18.
4. Ministry of Education of China. Support three-child birth policy implementation of the education department of the fourth phase of the preschool education action plan. 2021. URL: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/s5147/202107/t20210722_546111.html.
5. Guan P. Strengthening the construction of preschool education teacher team, *China Education Daily*. 2019. № 16. P. 6.
6. Sukumaran S., Loveridge J., & Green V. A. Inclusion in Malaysian integrated preschools. *International Journal of Inclusive Education*. 2015. № 19(8). P. 821–844. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/13603116.2014.981229>.
7. Gui L. Research on undergraduate training programs of preschool education specialty in Chinese universities — Text analysis based on 36 institutions of higher learning. Master Thesis. China, Chongqing: Southwest University. 2013.
8. Liu X. A study on the national training curriculum system for excellent teacher cultivation — Taking the preschool teacher training project of national training plan of Anyang Normal University as an example. *Education Exploration*. 2015. № 2. P. 48–51.

-
9. Wang B. Research on the cultivation system of excellent preschool teachers, China Vocational and Technical Education. 2016. № 25. P. 86–90.
 10. Sun X. The present situation and reconstruction of curriculum setting of preschool education specialty in higher vocational colleges — Based on the perspective of teacher qualification certificate system. Journal of Jiyuan Vocational and Technical College. 2016. № 1. P. 114–117.
 11. Jin L. In view of the problems existing in the talent cultivation mode of preschool education specialty in normal colleges, the author, based on the investigation of preschool education specialty in six universities in Jilin province, Journal of Baicheng Normal University. 2016. № 9. P. 31–37.
 12. Hu B., & Zhao H. The construction mode of “U-K” professional practice community, Journal of Lianyungang Normal College. 2015. № 4. P. 72–76.
 13. Xu X. Thoughts on the training mode of preschool education professionals in applied universities, Education and Career. 2019. № 6. P. 41–44.
 14. Malaysian Chinese School Teachers’ Association. Education programmes launched by the Ministry of Education since the 1990s. URL: http://web.jiaozong.org.my/index.php?option=com_content&task=view&id=1651.2020-04-18
 15. Aquino L. N., Mamat N., & Mustafa M. C. Comparing the kindergarten curriculum framework of the Philippines and Malaysia. International Journal of Early Childhood Education and Care. 2017. № 10. P. 27–40.
 16. Wang Y. Study on the general situation of Malaysian education and its educational characteristics. Journal of Guangxi Youth Leaders College. 2016. № 2. P. 22–29.
 17. Phoon H. S., Abdullah M., & Abdullah A. C. Multicultural early childhood education: practices and challenges in Malaysia. Australian Educational Researcher. 2013. № 40(5). P. 615–632. doi: <https://doi.org/10.1007/S13384-013-0120-1>
 18. Ministry of Education of China. Notice of implementation measures (Interim). 2017. URL: http://www.moe.gov.cn/srcsite/A10/s7011/201711/t20171106_318535.html.

Новікова Марина Миколаївна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту і публічного адміністрування
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова*
Novikova Maryna
Doctor of Economics, Professor
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0002-5939-0926

Боровик Марина Вікторівна

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту і публічного адміністрування
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова*
Borovyk Maryna
Doctor of Economics, Associate Professor
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0001-7362-7830

Писаревський Ілля Матвійович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова*
Pysarevskiy Illia
Doctor of Economics, Professor
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0002-3999-0860

Волкова Мілиця В'ячеславівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова*
Volkova Militsa
PhD in Economics, Associate Professor
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0002-5218-5321

Догадіна Валентина Юріївна

*PhD з менеджменту, директор,
Харківський інститут ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна академія управління персоналом»*
Dohadina Valentyna
PhD in Management
*Kharkiv Institute of PJSC «Higher Educational Institution
«Interregional Academy of Personnel Management»*
ORCID: 0000-0003-4364-8555

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8190

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

FEATURES OF THE FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL MECHANISM OF MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF LABOR POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

Анотація. В статті проведено дослідження особливостей формування організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства. Обґрунтовано, що ефективне функціонування системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства повинно здійснюватися на основі організаційного механізму, який визначає порядок взаємодії складових системи управління в процесі формування, використання та розвитку трудового потенціалу підприємства. На основі проведеного аналізу дано визначення організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства. Визначено, що формування організаційного механізму має певні особливості такі як: складність та динамічність взаємозв'язків між складовими елементами механізму, наявність людського чинника та вплив фізіологічних та психологічних особливостей індивідів на процес розробки та реалізації управлінських рішень, а також ієрархічність складових (підсистем) системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства. Обґрунтовано, що врахування виявлених особливостей дозволить сформувати дієвий організаційний механізм управління розвитком трудового потенціалу підприємства. Запропоновано основні етапи формування організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства (постановка цілей, формування системи показників, реалізація функцій та процесу управління розвитком трудового потенціалу, оцінка досягнення встановлених цілей). Визначені принципи та методи побудови організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства на кожному з розглянутих етапів. Обґрунтовано, що реалізація кожного етапу організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства передбачає використання значного обсягу ресурсів та має здійснюватися на основі відповідної технології прийняття управлінських рішень. Визначено, що формування організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства передбачає реалізацію запропонованих етапів, які органічно поєднані між собою.

Ключові слова: трудовий потенціал, управління, розвиток, підприємство, організаційний механізм

Summary. The article examines the peculiarities of the formation of the organizational mechanism for managing the development of the enterprise's labor potential. It is substantiated that the effective functioning of the management system for the development of the enterprise's labor potential should be carried out on the basis of an organizational mechanism that determines the order of interaction of the components of the management system in the process of formation, use and development of the enterprise's labor potential. On the basis of the conducted analysis, the definition of the organizational mechanism for managing the development of the labor potential of the enterprise is given. It was determined that the formation of the organizational mechanism has certain features, such as: the complexity and dynamics of relationships between the constituent elements of the mechanism, the presence of the human factor and the influence of the physiological and psychological characteristics of individuals on the process of development and implementation of management decisions, as well as the hierarchy of the components (subsystems) of the management system development of the labor potential of the enterprise. It is substantiated that taking into account the identified features will allow the formation of an effective organizational mechanism for managing the development of the enterprise's labor potential. The main stages of the formation of the organizational mechanism for managing the development of the labor potential of the enterprise are proposed (setting goals, forming a system of indicators, implementing functions and the process of managing the development of labor potential, evaluating the achievement of the established goals). The principles and methods of building an organizational mechanism for managing the development of the enterprise's labor potential at each of the considered stages are determined. It is substantiated that the implementation of each stage of the organizational mechanism for managing the development of the enterprise's labor potential involves the use of a significant amount of resources and should be carried out on the basis of the appropriate management decision-making technology. It was determined that the formation of the organizational mechanism for managing the development of the enterprise's labor potential involves the implementation of the proposed stages, which are organically connected.

Key words: labor potential, management, development, enterprise, organizational mechanism.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування вітчизняних підприємств вимагають розробки та застосування нових підходів до управління їх діяльністю за рахунок ефективного використання наявного потенціалу, зокрема трудового з метою реалізації їх потенційних можливостей. Саме це дозволить забезпечити досягнення сталого розвитку підприємств та отримати конкурентні переваги на вітчизняному та світовому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем управління розвитком трудового потенціалу суб'єктів господарювання присвячені праці вітчизняних та закордонних дослідників таких як О. Гончар [1], Г. Гребенюк [2], С. Єлецьких [4], Я. Зубрицька [3], З. Каїра [4], А. Линенко [5], Н. Михайленко [6], М. Новікова [7], Т. Руденко [1], Т. Свинаренко [4], О. Шевченко [4] та багатьох інших. Однак питання удосконалення управління розвитком трудового потенціалу підприємств залишаються актуальними. Особливої уваги заслуговує дослідження питань формування організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу та його впровадження в діяльність вітчизняних підприємств.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження особливостей формування організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства та визначення його основних етапів.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу теоретичних аспектів управління розвитком трудового потенціалу підприємства [1–7] та дослідження механізмів його формування було визначено, що організаційний механізм управління розвитком трудового потенціалу підприємства являє собою внутрішню організацію, яка визначає порядок взаємодії складових системи управління в процесі формування, використання та розвитку трудового потенціалу. При цьому організаційний механізм має забезпечувати ефективне функціонування системи управління, що передбачає прийняття оптимальних управлінських рішень, спрямованих на усунення існуючих проблем в діяльності підприємства та їх реалізацію за умовами допустимої мінімізації сукупних ресурсів підприємства та максимізації якості кінцевого результату.

Формування організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства має певні особливості серед яких перш за все слід виділити наступні:

- складність і динамічність взаємозв'язків між складовими елементами механізму, які визначаються в процесі розробки варіантів організації

функціонування системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства, а також визначення їх змісту та наповнення;

- наявність людського чиннику, що є одним з основних ресурсів функціонування організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства, якому властиві фізіологічні та психологічні особливості, та їх вплив на процес розробки та реалізації управлінських рішень;
- ієрархічність складових (підсистем) системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства.

При формуванні організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства визначені особливості потребують певного обґрунтування.

Формування організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства передбачає реалізацію певних етапів наведених на рис. 1. Розглянемо більш детально кожен з етапів більш детально.

На першому етапі організаційного механізму здійснюється постановка цілей функціонування системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства на основі побудови «дерева-цілей». При цьому треба враховувати, що цілі управління розвитком трудового потенціалу підприємства повинні бути обґрунтованими, структурованими, взаємопов'язаними та узгодженими зі стратегічними цілями розвитку всього підприємства. Для реалізації цього етапу пропонується використовувати відповідні методи, а саме: композиції (для поєднання головної мети діяльності підприємства з цілями нижчих рівнів, або з цілями розвитку трудового потенціалу підприємства) та декомпозиції (для розчленовування загальної мети розвитку трудового потенціалу підприємства на підцілі нижчого рівня); структуризації поставлених цілей (для конкретизації цілей та їх обґрунтування); експертних оцінок (для ранжирування усієї сукупності цілей розвитку трудового потенціалу підприємства) тощо.

На другому етапі організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємств пропонується здійснити формування системи показників, які характеризують розвиток трудового потенціалу підприємства. В систему показників повинні входити як кількісні так і якісні показники, які повинні бути погоджені між собою. В процесі формалізації показників розвитку трудового потенціалу підприємства обов'язковою умовою є наявність об'єктивної, достовірної, своєчасної інформації щодо поточного стану діяльності підпри-

емства. Формування сукупності показників та їх формалізацію пропонується здійснювати на основі принципів погодженості, ієрархічності, групування тощо. Також на цьому етапі може бути здійснена оцінка узагальнюючого показника управління розвитком трудового потенціалу підприємства. Реалізації цього етапу повинна здійснюватися на основі використання методів композиції та деконпозиції (для визначення частинних показників оцінки трудового потенціалу підприємства та узагальнюючого показника), експертної оцінки (для визначення певних характеристик трудового потенціалу персоналу), дисперсійний аналізу (для дослідження результатів спостережень щодо стану трудового потенціалу підприємства) тощо.

На третьому етапі організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства пропонується здійснювати реалізацію функцій управління розвитком трудового потенціалу підприємства. До зазначених функцій відносяться: аналіз трудового потенціалу підприємства та оцінка результатів цього аналізу з подальшою його інтерпретацією; розробку прогнозу розвитку трудового потенціалу підприємства; розробку поточних та оперативних планів розвитку трудового потенціалу підприємства, заснованих на попередньо здійсненому прогнозі; організацію управління розвитком

трудового потенціалу підприємства; мотивацію трудового потенціалу підприємства до розвитку; контроль ефективності управління розвитком трудового потенціалу підприємства. Реалізація третього етапу організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства передбачає використання всіх запропонованих методів і принципів, що обумовлено функціональною важливістю даного етапу для управління розвитком трудового потенціалу підприємства в традиційному розумінні його сутності та змісту.

На четвертому етапі організаційного механізму пропонується здійснювати реалізацію процесу управління розвитком трудового потенціалу підприємства яка передбачає вплив суб'єкта управління (керівництво/адміністрація підприємства) на об'єкт управління (трудовий потенціал підприємства), що здійснюється шляхом прийняття суб'єктом управління та реалізацією об'єктом ефективних управління рішень, реалізація яких забезпечить досягнення сталого розвитку трудового потенціалу підприємства. Реалізація цього етапу потребує застосування відповідних інформаційно-комунікаційних технологій за допомогою яких буде здійснено передачу необхідної управлінської інформації від суб'єкта до об'єкта управління (прямий зв'язок) та у зворотному

Рис. 1. Основні етапи організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства

Джерело: розроблено на основі [7]

напрямку (від об'єкта управління до суб'єкта). При цьому по каналу прямого зв'язку передається інформація про поточний стан об'єкта управління, а по каналу зворотного зв'язку — інформація щодо рівня виконання управлінських рішень. Реалізація цього етапу організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства передбачає використання таких принципів управління як: обґрунтованості прийнятих управлінських рішень; використання якісної, достовірної та своєчасної управлінської інформації; максимізації результату реалізації управлінських рішень при допустимій мінімізації сукупних ресурсних витрат, оптимізації та раціоналізації управління тощо. Методами реалізації цього етапу є: соціально-економічні (для забезпечення сприятливих умов реалізації управлінських рішень в процесі розвитку трудового потенціалу підприємства; алгоритмічні (для виконання певної послідовності дій в процесі розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень); організаційно-розпорядничі для організації відповідного документообігу, щодо узгодження та реалізації управлінських рішень; морально-психологічні (для здійснення впливу на персонал, який забезпечує розробку та реалізацію управлінських рішень) тощо.

П'ятий етап організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства передбачає здійснення оцінки досягнення цілей функціонування зазначеної системи управління. Реалізація цього етапу передбачає перевірку ефективності функціонування системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства на основі порівняння критеріїв досягнення поставлених цілей, та яка може бути здійснена шляхом порівняння поставлених цілей (через сукупність показників) на першому етапі з досягнутим рівнем відповідних показників, які характеризують досягнення цілей функціонування системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства, що отримані в результаті реалізації організаційного механізму. Здійснення даного етапу організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства ґрунтується на наступних принципах: забезпеченості досягнення поставлених цілей при раціональному використанні усіх видів ресурсів; узгодженості елементів системи показників оцінки управління розвитком трудового потенціалу підприємства; використання якісної, достовірної та своєчасної управлінської інформації; ієрархічності побудови системи перевірки відповідності рівня запланованих показників оцінки управління розвитком трудового по-

тенціалу підприємств рівню фактично отриманих результатів. Методами оцінки досягнення поставлених цілей функціонування системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства є: порівняльний аналіз (для визначення відхилення отриманих результатів оцінки від запланованих); експертних оцінок (для інтерпретації отриманих результатів); алгоритмічний (для формування алгоритмів послідовної реалізації дій щодо усунення відхилень, в разі їх виявлення); структурний (для структуризації отриманих результатів оцінки відповідно до структури побудованого на першому етапі «дерева-цілей»); комплексний (для узагальнення усієї сукупності методів для оцінки досягнення запланованих цілей управління розвитком трудового потенціалу підприємства).

Слід зазначити, що представлений організаційний механізм управління розвитком трудового потенціалу підприємства є замкнутим, що підтверджується переходом після отримання результатів оцінки розвитку трудового потенціалу підприємства до постановки цілей, узгодженими з досягнутими результатами. Реалізація кожного етапу організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства передбачає використання значного обсягу матеріальних, фінансових, технічних, інформаційних, часових, трудових та інших видів ресурсів та має здійснюватися на основі відповідної технології прийняття управлінських рішень.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що ефективне функціонування системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства повинно здійснюватися на основі організаційного механізму, який визначає порядок взаємодії складових системи управління в процесі формування, використання та розвитку трудового потенціалу. Формування організаційного механізму повинно враховувати його особливості серед яких особливу увагу слід приділити складності та динамічності взаємозв'язків між складовими елементами механізму, наявність людського чиннику та вплив фізіологічних та психологічних особливостей індивідів на процес розробки та реалізації управлінських рішень, а також ієрархічність складових (підсистем) системи управління розвитком трудового потенціалу підприємства. Врахування цих особливостей дозволить сформувати дієвий організаційний механізм управління розвитком трудового потенціалу підприємства. Отже, формування організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства передбачає реалізацію певних етапів, які органічно поєднані між собою, та їх

формування реалізація будується на використанні певних принципів та методів управління. Реалізація кожного етапу організаційного механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства передбачає використання значного обсягу ресурсів та має здійснюватися на основі

відповідної технології прийняття управлінських рішень. Подальші дослідження проблем управління розвитком трудового потенціалу доцільно спрямувати на розробку методичного забезпечення реалізації механізму управління розвитком трудового потенціалу підприємства.

Література

1. Гончар О.І., Руденко Т.В. Методи управління трудовим потенціалом сучасного підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 3(3). С. 91–94.
2. Гребенюк Г.М. Компетенції в управлінні розвитком трудового потенціалу підприємств залізничного транспорту. Інфраструктура ринку. 2018. № 15. С. 64–72.
3. Зубрицька Я.О. Оцінка системи управління трудовим потенціалом підприємства. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2015. № 1. С. 172–182.
4. Каїра З.С., Єлєцьких С.Я., Свинаренко Т.І. Системи управління трудовим потенціалом в логістичних операціях промислового підприємства. Вісник економічної науки України. 2018. № 2. С. 95–99.
5. Линенко А.В., Шевченко О.Л. Сутність й аналіз трудового потенціалу підприємства за показниками ефективності його використання. Держави та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2008. № 4. С. 111–116.
6. Михайленко Н.О. Особливості управління розвитком трудового потенціалу підприємства на основі багатовимірного оцінювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 18, Ч. 2. 2018. С. 90–94.
7. Новікова М.М. Організаційний механізм забезпечення функціонування системи управління трудовим потенціалом промислових підприємств. Коммунальное хозяйство городов: научно-технич. сб.: экономические науки. 2010. № 92. С. 234–239.

References

1. Ghonchar O.I., Rudenko T.V. (2014) Metody upravlinnja trudovym potencialom suchasnogho pidpryjemstva [Methods of managing the labor potential of a modern enterprise]. Visnyk Khmel'nyts'kogo nacional'nogho universytetu. Ekonomichni nauky. [Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences.] Vol. 3(3). P. 91–94. (in Ukrainian)
2. Ghrebenjuk Gh. M. (2018) Kompetenciji v upravlinni rozvytkom trudovogho potencialu pidpryjemstv zaliznychnogho transport [Competences in managing the development of the labor potential of railway transport enterprises]. Infrastruktura rynku [Market infrastructure]. Vol.15. P. 64–72. (in Ukrainian)
3. Zubrycjka Ja.O. (2015) Ocinka systemy upravlinnja trudovym potencialom pidpryjemstva [Assessment of the labor potential management system of the enterprise]. Visnyk Zaporiz'kogo nacional'nogho universytetu. Ekonomichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Economic sciences.]. Vol.1. P. 172–182. (in Ukrainian)
4. Kajira Z.S., Jelecjkykh S. Ja., Svynarenko T.I. (2018) Systemy upravlinnja trudovym potencialom v loghistychnykh operacijakh promyslovogho pidpryjemstva [Labor potential management systems in logistics operations of an industrial enterprise]. Visnyk ekonomichnoji nauky Ukrainy [Herald of economic science of Ukraine]. Vol. 2. P. 95–99. (in Ukrainian)
5. Lynenko A. V., Shevchenko O. L. (2008) Sutnistj j analiz trudovogho potencialu pidpryjemstva za pokaznykamy efektyvnosti jogho vykorystannja [The essence and analysis of the labor potential of the enterprise according to the indicators of the efficiency of its use]. Derzhavy ta reghiony. Serija: Ekonomika ta pidpryjemnyctvo [States and regions. Series: Economy and entrepreneurship]. Vol. 4. P. 111–116. (in Ukrainian)
6. Mykhajlenko N. O. (2018) Osoblyvosti upravlinnja rozvytkom trudovogho potencialu pidpryjemstva na osnovi baghatovymirnogho ocinjuvannja [Peculiarities of managing the development of the enterprise's labor potential on the basis of multidimensional assessment]. Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacional'nogho universytetu [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University]. Vol. 18, Ch. 2. P. 90–94. (in Ukrainian)
7. Novikova M. M. (2010) Orghanizacijnyj mekhanizm zabezpechennja funkcionuvannja systemy upravlinnja trudovym potencialom promyslovykh pidpryjemstv [The organizational mechanism for ensuring the functioning of the labor potential management system of industrial enterprises]. Kommunal'noe khozjajstvo ghorodov: nauchno-tekhnyh. sb.: ekonomycheskye nauky [Communal economy of cities: scientific and technical. Sat.: economic sciences]. Vol. 92. P. 234–239. (in Ukrainian)

Світлична Вікторія Юріївна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри туризму і готельного господарства

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Svitlychna Viktoriya

PhD, Associate Professor of the Department of Tourism and Hospitality

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ORCID: 0000-0002-5135-0006

Александрова Світлана Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри туризму і готельного господарства

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Aleksandrova Svitlana

PhD in Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Tourism and Hospitality

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ORCID: 0000-0001-9842-436X

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8200

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ HORECA

ORGANIZATIONAL SECURITY RE-ENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES HORECA ENTERPRISES

Анотація. Досліджуються питання аспектів здійснення реінжинірингу бізнес-процесів підприємств сфери HoReCa. Розкриваються аспекти переваг здійснення реінжинірингу бізнес-процесів як засобу значного покращення діяльності підприємств сфери гостинності.

Метою роботи виступає узагальнення наявних методичних підходів щодо процесів здійснення реінжинірингу бізнес-процесів та обґрунтування щодо змісту, етапів та формату організації реінжинірингу бізнес-процесів для підприємств HoReCa.

Автори статті констатують, що Covid-пандемія вдарила по туристичній індустрії. За оцінками фахівців сучасну кризу туризму по праву можна вважати надважкою за всю історію.

Автори підкреслюють, що послуги гостинності і громадського харчування завжди характеризувалися високоприбутковістю. Нажаль, наслідки коронакризи, світові кризові явища та розгортання воєнних дій в нашій країні стали важким випробуванням для всієї індустрії HoReCa.

Акцент роботи ставиться на тому, що реінжиніринг бізнес-процесів є ефективним заходом із забезпечення подальшого ефективного розвитку підприємств HoReCa. Реінжиніринг є основою радикальної зміни функціонування підприємств, забезпечення істотних конкурентних переваг та досягнення поліпшення фінансового стану.

Запропоновано авторське визначення поняття «реінжиніринг бізнес-процесів підприємств HoReCa». Під ним розуміється механізм кардинального удосконалення та оптимізації діяльності підприємств, дія якого спрямована на якісну перебудову бізнес-процесів, досягнення суттєвих змін і удосконалення показників якості, рівня витрат, швидкості обслуговування, а, отже, підвищення конкурентоспроможності підприємств індустрії гостинності.

У статті підкреслюється, що реінжиніринг бізнес-процесів є втіленням комплексної програми перетворень і докорінної перебудови функціонування підприємств. Його важливими складовими виступають: заміна існуючої системи управління новими ефективними концепціями; розробка й впровадження поліпшених бізнес-процесів і методів управління ними; попередня оцінка прийнятності ризикованості проектів кардинальних змін.

У статті запропоновано основні характеристики реінжинірингу бізнес-процесів підприємств сфери HoReCa, а саме його цілі, завдання, позитивні наслідки

Автори підкреслюють, що реінжиніринг бізнес-процесів підприємств сфери HoReCa є достатньо складним механізмом перетворень. Але саме завдяки йому кожне підприємство сфери гостинності здатне здійснити якісне вдосконалення своїх бізнес-процесів.

Ключові слова: підприємства сфери гостинності, HoReCa, реінжиніринг, бізнес-процеси, радикальні перетворення, менеджмент, ризики.

Summary. Aspects of the reengineering of business processes of HoReCa enterprises are being studied. Aspects of the benefits of business process reengineering as a means of significantly improving the operations of hospitality enterprises are revealed.

The aim of the work is to generalize the existing methodological approaches to the processes of business process reengineering and to justify the content, stages and format of the business process reengineering organization for HoReCa enterprises.

The authors emphasize that hospitality and catering services have always been characterized by high profitability. Unfortunately, the consequences of the corona crisis, global crisis phenomena and the deployment of hostilities in our country have become a difficult test for the entire HoReCa industry.

The emphasis of the work is on the fact that the reengineering of business processes is an effective measure to ensure the further effective development of HoReCa enterprises. Reengineering is the basis of a radical change in the functioning of enterprises, ensuring significant competitive advantages and achieving an improvement in the financial condition.

The author's definition of the concept of «reengineering business processes of HoReCa enterprises» is proposed. It is understood as a mechanism of fundamental improvement and optimization of the activities of enterprises, the action of which is aimed at qualitative restructuring of business processes, achieving significant changes and improving indicators of quality, level of costs, speed of service, and, therefore, increasing the competitiveness of enterprises of the hospitality industry.

The article emphasizes that the reengineering of business processes is the embodiment of a complex program of transformations and fundamental restructuring of the functioning of enterprises. Its important components are: replacement of the existing management system with new effective concepts; development and implementation of improved business processes and their management methods; preliminary assessment of the acceptability of the riskiness of radical change projects.

The article offers the main characteristics of the reengineering of business processes of HoReCa enterprises, namely its goals, tasks, and positive consequences

The authors emphasize that the reengineering of business processes of HoReCa enterprises is a rather complex transformation mechanism. But it is precisely thanks to him that every enterprise in the field of hospitality is able to carry out qualitative improvement of its business processes.

Key words: hospitality companies, HoReCa, reengineering, business processes, radical transformations, management, risks.

Постановка проблеми. Підприємства сфери HoReCa є одним із динамічно функціонуючих ринкових сегментів світу. Послуги гостинності і громадського харчування, дійсно, завжди характеризувалися високоприбутковістю та високим рівнем зайнятості. Але події останніх часів (наслідки коронакризи, світові кризові явища та розгортання воєнних дій в нашій країні) у сукупності стали найбільшим та важким випробуванням для всієї індустрії HoReCa.

Необхідність вживання та збереження свого потенціалу у таких жорстких умовах, а також адаптації до впливу непередбачуваних та непрогнозованих факторів зовнішнього оточення обумовлюють актуальність пошуку всіх можливих резервів та ресурсів. Одним з таких заходів може виступати реінжиніринг бізнес-процесів, який сприятиме збереженню сталості, життєздатності підприємств HoReCa, а також забезпечить відкриття нових на-

прямів функціонування й розвитку. Ефективне та грамотне використання важелів реінжинірингу бізнес-процесів несе в собі потенціал підвищення якості системи управління підприємствами HoReCa, а отже і їх конкурентоспроможності як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реінжинірингу бізнес-процесів підприємств знайшли своє відображення у численних роботах багатьох учених, дослідників та фахівців у галузі менеджменту, а саме: Д'яконова А. К., Крупа К. В., Мельниченко С. В., Олексин С. М., Таранюк Л. М., Яковенко С. І. [5; 6; 14; 8; 10; 11].

Приймаючи до уваги всі напрацювання з питань реінжинірингу, вважаємо, що аспекти впровадження інструментів реінжинірингу бізнес-процесів саме на підприємствах сфери HoReCa вимагають подальшого дослідження. Це і обумовило формулювання мети роботи.

Формулювання цілей статті. Метою роботи виступає узагальнення наявних методичних підходів щодо процесів здійснення реінжинірингу бізнес-процесів та обґрунтування щодо змісту та формату організації реінжинірингу бізнес-процесів підприємств HoReCa.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сфера HoReCa (поняття отримане від позичення двох перших літер слів «hotel», «restaurant», «cafe» або «catering») поєднує в собі всіх учасників готельного і ресторанного бізнесу і є важливим сектором ринку індустрії гостинності. Швидкі та динамічні зміни соціально-політичного життя, непередбачуваний хід впливу факторів оточуючого економічного середовища вимагає від суб'єктів цього важливого сектору вміння гнучко реагувати на всі виклики.

Вважаємо, що саме реінжиніринг бізнес-процесів є ефективним заходом щодо забезпечення подальшого існування та ефективного розвитку підприємств HoReCa. За своєю суттю реінжиніринг стає основою радикальної зміни функціонування підприємства, забезпечення істотних конкурентних переваг та досягнення поліпшення фінансового стану.

З початку, звичайно, необхідно розібратися у змістовому наповненні поняття «реінжиніринг бізнес-процесів» та його особливостях саме для підприємств індустрії гостинності.

Численні трактування досліджуваного поняття характеризуються своєю різноманітністю, трактуючи реінжиніринг, як: явище, захід, метод змін і як сукупність методів і засобів. Останнє обумовлює суперечливість змісту реінжинірингу.

Перші кроки у вивченні реінжинірингу належать авторам праці «Реінжиніринг корпорації. Маніфест революції в бізнесі» (1993) Майкла Хаммера та Джеймса Чампі. Вони під реінжинірингом розуміли створення компанії наново (так би мовити «з нуля»), це як фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування бізнес-процесів для досягнення істотних поліпшень у таких ключових для сучасного бізнесу показників результативності, як: витрати, якість, рівень обслуговування і оперативність [1, с. 15]. Кардинальний характер реінжинірингу підкреслює у своєму трактуванні й Т. Давенпорт, стверджуючи, що реінжиніринг бізнес-процесів є частиною комплексу заходів із вдосконалення компанії та кардинального підвищення ефективності бізнес-процесів за допомогою впровадження новітніх інформаційних технологій [2, с. 21].

Автори дослідження «Literature Review on Business Process Management, Business Process Reengineering, and Business Process Innovation» схиляються до точки зору, що реінжиніринг спря-

мований на вироблення якісних, корисних результатів і являє собою необхідний набір кроків із досягнення основної мети [3]. Бабак О. А. під реінжинірингом бізнес-процесів розуміє реконструювання або створення нових бізнес-процесів (кардинальна їх зміна, а не поступове поліпшення) з метою підвищення ефективності діяльності підприємства [4, с. 56]. Дьяконова А. наводить визначення реінжинірингу бізнес-процесів, як фундаментального переосмислення і радикального перепроєктування бізнес-процесів з метою кардинального поліпшення важливих поточних показників продуктивності, таких як витрати, якість і швидкість обслуговування [5, с. 111]. Крупа К. В. визначає реінжиніринг, як концепцію, що полягає у радикальному перепроєктуванні процесів підприємства з метою отримання відчутних покращень їхнього функціонування з використанням сучасних інформаційних технологій [6, с. 444]. Ладонько Л. С. вважає, що реінжиніринг бізнес-процесів представляє собою радикальну перебудову бізнес-процесів, які повинні задовольнити своїх клієнтів та практично доводить до автоматизму взаємовідносини з постачальниками, клієнтами та іншими партнерами по бізнесу, призводячи до підвищення ефективності промислових підприємств, фінансових установ та організацій сфери послуг [7, с. 116]. Олексин С. М. розкриває сутність реінжинірингу бізнес-процесів, як фундаментального переосмислення та радикальної модифікації комерційних, організаційно-управлінських, торговельно-технологічних та логістичних операцій для досягнення суттєвих змін у роботі з удосконалення в критичних показниках, таких, як витрати, якість, обслуговування та швидкість [8, с. 79]. У роботі «Business Process Re-engineering: The Technique to Improve Delivering Speed of Service Industry in Tanzania» Дж. Сунгай розглядає реінжиніринг в якості поштовху організації до зміни її поточного напрямку та перебудови навколо бажаних результатів, що забезпечує покращення стану підприємства [9, с. 212]. Таранюк Л. М. трактує сутність реінжинірингу бізнес-процесів, як сукупності бізнес-процесів, що спрямовані на підвищення ефективності компанії, що, своєю чергою, приведе до збільшення конкурентоспроможності на певному ринку [10, с. 123]. Яковенко С. І. під реінжинірингом бізнес-процесів розуміє фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування бізнес-процесів компаній для досягнення корінних поліпшень в основних актуальних показниках їхньої діяльності: вартості, якості, послуг і темпів [11, с. 126–130].

Отже, проведене узагальнення численних наукових досліджень дозволяє сформулювати власне визначення реінжинірингу бізнес-процесів. На нашу думку, реінжиніринг бізнес-процесів підприємств HoReCa представляє собою механізм кардинального удосконалення та оптимізації їх діяльності, дія якого спрямована на якісну перебудову бізнес-процесів, досягнення суттєвих змін і удосконалення показників якості, рівня витрат, швидкості обслуговування, а, отже, підвищення конкурентоспроможності підприємств індустрії гостинності.

Вважаємо за необхідне конкретизувати і зміст бізнес-процесів підприємств сфери HoReCa. Кожне з підприємств сфери гостинності є системою і в основі функціонування цієї системи лежать відповідні процеси із виробництва, надання послуг або реалізації продукції (товарів). Всі ці процеси тісно пов'язані між собою та забезпечують досягнення кінцевого результату діяльності підприємства — реалізації послуг (продукції, товарів) та отримання прибутку. Використовуючи матеріальні, трудові, фінансові й інформаційні ресурси на початку процесу надання послуг (вхід процесу) і перетворюючи їх на відповідний вид послуг (продукції, товарів) підприємства HoReCa створюють в кінцевому рахунку кінцевий продукт (послугу) (вихід процесу). Враховуючи викладене, вважаємо, що бізнес-процес підприємства HoReCa — це сукупність взаємопов'язаних відповідних видів діяльності підприємства, яка шляхом використання всіх видів ресурсів цього підприємства (вхід), забезпечує отримання кінцевого результату (вихід) у вигляді послуг (продукції, товарів) для задоволення кінцевого споживача.

Необхідно підкреслити, що реінжиніринг бізнес-процесів є втіленням комплексної програми перетворень і докорінної перебудови функціонування підприємства. Його важливими складовими виступають: заміна існуючої системи управління новими ефективними концепціями; розробка й впровадження поліпшених бізнес-процесів і методів управління ними; попередня оцінка прийнятності ризикованості проектів кардинальних змін; усвідомлення кардинальності змін; зосередження уваги на потребах споживачів; відмова від застарілих схем та правил здійснення роботи; фокусування уваги менеджменту та персоналу на здійсненні змін; стимулювання та мотивація персоналу; використання збалансованої системи показників для моніторингу ефективності реалізації змін.

Ретельне планування всіх заходів із реінжинірингу бізнес-процесів підприємств, систематичний контроль їх здійснення, чітка кореляція стратегічних та тактичних цілей розвитку підприємств

з етапами реінжинірингу, а також мінімізація негативного впливу ризиків та загроз здійснення реінжинірингу, — у сукупності є ключовими умовами успішності реінжинірингу бізнес-процесів HoReCa. Зміст основних цілей, завдань реінжинірингу бізнес-процесів та позитивні наслідки його здійснення наведено у табл. 1.

Необхідно зазначити, кожне підприємство сфери HoReCa в процесі здійснення реінжинірингу бізнес-процесів обов'язково повинно враховувати вплив факторів (чинників) зовнішнього та внутрішнього середовища. Факторами, що здійснюють вплив на результат впровадження реінжинірингу бізнес-процесів, виступають: державна регуляторна політика, кон'юнктура ринку, конкуренція, вимоги споживачів, рівень впровадження інновацій (фактори зовнішнього середовища), стан ресурсного потенціалу, ефективність менеджменту, організаційна структура підприємства, фінансові питання (фактори внутрішнього середовища або індивідуальні фактори).

В процесі здійснення реінжинірингу бізнес-процесів підприємств треба завжди пам'ятати і про його «зворотню» сторону. Мова йде про основні проблеми його реалізації. По-перше, реінжиніринг супроводжується ризиком, адже радикальність перебудови бізнес-процесів, нестабільність, масштабність змін, задіяння максимальної кількості ресурсів, реорганізація організаційної структури — все це у сукупності є значним викликом для будь-якого економічного суб'єкту сфери гостинності. По-друге, необхідність скорочення персоналу у зв'язку із оптимізацією організаційної структури та бізнес-процесів обумовлюють опір (а іноді і повну відмову чи свідому протидію) всім реформаційним перетворенням. Ці міркування тільки переконують, що мінімізувати такі негативні моменти можна завдяки чіткому визначенню цілей на початку реалізації змін, повному розумінню запланованих перетворень всіма учасниками, їх обізнаності, зацікавленості у позитивних результатах та перевагах реінжинірингу, а також створення мотивації до нововведень.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що реінжиніринг бізнес-процесів підприємств сфери HoReCa є достатньо складним механізмом перетворень. Тим не менш завдяки йому кожне підприємство сфери гостинності здатне здійснити якісне вдосконалення своїх бізнес-процесів з одночасним впровадженням нових інформаційних технологій з метою модернізації та суттєвого підвищення ефективності бізнесу. Окрім того,

Таблиця 1

Характеристики реінжинірингу бізнес-процесів підприємств сфери HoReCa

Характеристика	Зміст
Цілі	підвищення ефективності діяльності та ефективності управління
	забезпечення гнучкості та адаптації до змін у мінливості і непередбаченості
	реорганізація матеріальних, фінансових, інформаційних ресурсів підприємств, їх оптимальне використання
	зниження рівня витрат підприємств
	суттєве підвищення ступеня задоволення споживача
	значне поліпшення процесу управління якістю
	забезпечення прискореного впровадження нових технологій
	забезпечення адаптації підприємства до функціонування в умовах інформаційного суспільства і «суспільства знань»
Завдання	кардинальна зміна, перебудова бізнес-процесів задля якісного переходу до нового рівня ефективності бізнесу та забезпечення конкурентоспроможності підприємств
Позитивні наслідки здійснення	нова організаційна структура управління (у тому числі зменшення кількості ієрархічних рівнів організаційної структури підприємств, її орієнтація не на функції, а на процеси)
	перехід до нового типу управління, що базується на принципі постійного втілення стратегічних змін із метою отримання певного виду результатів
	досягнення ефективного керування бізнес-процесами завдяки упровадженню системи інформаційно-аналітичного забезпечення та процесного управління між структурними підрозділами підприємств
	запровадження ряду організаційних, технологічних і маркетингових інновацій
	широке впровадження інформаційних систем та новітніх ІТ
	перетворення основних процесів підприємства на підтримку стратегічних змін, що здатні забезпечити конкурентоспроможність підприємства
	зміна критеріїв діяльності — зміщення акценту на задоволення потреб клієнта
	зміна функцій менеджерів з контролюючої на координуючу
	нові умови праці персоналу, нові обсяги прав та ресурсів персоналу (зміна вимог до персоналу: від контрольованого виконання розпоряджень до самостійного прийняття рішень; мотивація творчого підходу; зміна організації оплати праці від оцінювання діяльності до оцінювання фактичних результатів спільної роботи; безперервна освіта персоналу)

Джерело: складено авторами на основі даних [12; 13; 8; 14]

результатом здійснення реінжинірингу бізнес-процесів є ефективно функціонуючі підприємства, які мають конкурентні переваги і гнучко реагують на всі виклики сучасного економічного світу.

На думку авторів, у подальших дослідженнях доцільно зосередити увагу на вивченні аспектів побудови ефективних етапів здійснення реінжинірингу бізнес-процесів підприємств сфери гостинності.

Література

1. Hammer M., Champy J. Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution. Harper Business. 2001. 272 p.
2. Davenport T. Process Innovation: Reengineering Work Through Information Technology. Boston: Harvard Business School Press, 1993. 352 p.
3. Anand A. A. Literature Review on Business Process Management, Business Process Reengineering, and Business Process Innovation // ResearchGate. 2013. URL: <https://www.researchgate.net/publication/256062412> (дата звернення: 18.08.2022).
4. Бабак О. А. Реінжиніринг як сучасний інструмент інноваційної діяльності підприємств. Економічний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ. 2011. № 17/1. С. 55–60.
5. Д'яконова А. К., Трішин Ф. А., Коротич О. М. Реінжиніринг бізнес-процесів як сучасний інструмент успішного розвитку ресторанного господарства. Економіка та суспільство. 2021. № 29. С. 111–119.
6. Крупа К. В. Реінжиніринг — гідна відповідь на виклики оточення. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 10. С. 443–446.
7. Ладонько Л. С., Солошин Л. С. Х-інжиніринг як новий напрям менеджменту змін. Науковий вісник Полісся. 2015. № 2(2). С. 115–120.

8. Олексин С. М. Використання бенчмаркінгу в моделі реінжинірингу бізнес-процесів оптового підприємства. Вісник ЛТЕУ. 2018. Вип. 54. С. 120–125.
9. Sungau J., Ndunguru P., Kineme J.. Business Process Re-engineering: The Technique to Improve Delivering Speed of Service Industry in Tanzania. IJM &P. 2013. № 1. V. 4. P. 208–227.
10. Таранюк Л. М., Запорожченко О. М. Організаційні засади проведення реінжинірингу бізнес-процесів підприємства. Механізм регулювання економіки. 2011. № 4. С. 122–133.
11. Яковенко С. І. Реінжиніринг бізнес-процесів шляхом інформатизації управління на підприємствах України. Актуальні проблеми економіки. 2004. № 9. С. 118–130.
12. Дідух В. В. Методичні підходи до процедур проведення реінжинірингу на підприємстві крізь призму циклічності розвитку. Бізнес-Інформ, 2013. № 11. С. 292–297.
13. Кривов'язюк І. В., Кулик Ю. М. Реінжиніринг логістичних бізнес-процесів і систем як основа їх самовдосконалення та розвитку. Економіка: реалії часу. 2013. № 2(7). С. 87–94.
14. Мельниченко С. В., Шеєнкова К. А. Управління бізнес-процесами в туризмі: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 264 с.

References

1. Hammer M., Champy J. (2001) Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution. Harper Business. 272 p. (in English)
2. Davenport T. (1993). Process Innovation: Reengineering Work Through Information Technology. Boston: Harvard Business School Press, 352 p. (in English)
3. Anand A. A. (2013). Literature Review on Business Process Management, Business Process Reengineering, and Business Process Innovation // ResearchGate. URL: <https://www.researchgate.net/publication/256062412> (data zvernennya: 18.08.2022). (in English)
4. Babak O. A. (2011). Reinzhyrnyrnyh yak suchasnyi instrument innovatsiinoi diialnosti pidpryemstv [Reengineering as a modern tool of innovative activity of enterprises]. Ekonomichnyi visnyk Pereiaslav-Khmelnyskoho DPU. [Economic Bulletin of the Pereiaslav-Khmelnyskyi DPU]. Vol. 17/1. P. 55–60. (in Ukrainian)
5. Diakonova A. K., Trishyn F. A., Korotych O. M. (2021). Reinzhyrnyrnyh biznes-protseviv yak suchasnyi instrument uspishnoho rozvytku restorannoho hospodarstva [Reengineering of business processes as a modern tool for the successful development of the restaurant industry]. Ekonomika ta suspilstvo. [Economy and society]. Vol. 9. P. 111–119. (in Ukrainian)
6. Krupa K. V. (2011). Reinzhyrnyrnyh — hidna vidpovid na vyklyky otochennia [Reengineering is a worthy response to environmental challenges]. Aktualni problemy ekonomiky. [Actual problems of the economy]. Vol. 10. P. 443–446. (in Ukrainian)
7. Ladonko L. S., Soloshyn L. S. (2015). Kh-inzhynirnyh yak novyi napriam menedzhmentu zmin [X-engineering as a new direction of change management]. Naukovyi visnyk Polissia. [Polissya scientific bulletin]. Vol. 2(2). P. 115–120.
8. Oleksyn S. M. (2018). Vykorystannia benchmarkingu v modeli reinzhyrnyrnyhu biznes-protseviv optovoho pidpryemstva [The use of benchmarking in the reengineering model of business processes of a wholesale enterprise]. Visnyk LTEU. [Bulletin of LTEU]. Vol. 54. P. 120–125. (in Ukrainian)
9. Sungau J., Ndunguru P., Kineme J. (2013). Business Process Re-engineering: The Technique to Improve Delivering Speed of Service Industry in Tanzania. IJM &P. № 1. V. 4. P. 208–227. (in English)
10. Taraniuk L. M., Zaporozhchenko O. M. (2011). Orhanizatsiini zasady provedennia reinzhyrnyrnyhu biznes-protseviv pidpryemstva [Organizational principles of reengineering business processes of the enterprise]. Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. [Mechanism of economic regulation]. Vol. 4. P. 122–133. (in Ukrainian)
11. Yakovenko S. I. (2004). Reinzhyrnyrnyh biznes-protseviv shliakhom informatyzatsii upravlinnia na pidpryemstvakh Ukrainy [Reengineering of business processes by informatization of management at enterprises of Ukraine]. Aktualni problemy ekonomiky. [Actual problems of the economy]. Vol. 9. P. 118–130. (in Ukrainian)
12. Didukh V. V. (2014). Metodychni pidkhody do protsedur provedennia reinzhyrnyrnyhu na pidpryemstvi kriz pryzmu tsyklichnosti rozvytku [Methodical approaches to reengineering procedures at the enterprise through the prism of cyclical development]. Biznes-Inform. [Business-Inform]. Vol. 11. P. 292–297. (in Ukrainian)
13. Kryvoviazuk I. V., Kulyk Yu. M. (2013). Reinzhyrnyrnyh lohistychnykh biznes-protseviv i system yak osnova yikh samovdoskonalennia ta rozvytku [Reengineering of logistics business processes and systems as a basis for their self-improvement and development]. Ekonomika: realii chasu. [Economy: realities of time]. Vol. 2 (7). P. 87–94. (in Ukrainian)
14. Melnychenko S. V., Sheienkova K. A. (2015). Upravlinnia biznes-protseivy v turyzmi [Management of business processes in tourism]: monohrafiia [monograph]. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. 264 p. (in Ukrainian)

Хрутьба Вікторія Олександрівна
доктор технічних наук, професор
Національний транспортний університет
Khrutba Viktoriia
Doctor of Technical Sciences, Professor
National Transport University
ORCID: 0000-0002-8121-2042

Захарова Юлія Ігорівна
аспірантка спеціальності 073 Менеджмент
Національного транспортного університету
Zakharova Yuliia
Graduate Student of the
National Transport University
ORCID: 0000-0002-8728-1460

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8207

ДОСВІД МІЖНАРОДНИХ АКРЕДИТАЦІЙ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

INTERNATIONAL ACCREDITATION EXPERIENCE OF EDUCATIONAL PROGRAMS IN THE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

Анотація. Інтеграція України в європейський освітній простір ставить країну перед потребою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, що обумовлює необхідність визнання освітніх програм, які пропонують українські університети, іноземними акредитаційними агентствами та агентствами забезпечення якості вищої освіти. Саме тому, в даний час спостерігається зростання значущості міжнародних акредитацій як інструменту зовнішньої незалежної оцінки якості освіти.

Дана стаття присвячена аналізу досвіду проведення міжнародних акредитацій в закладах вищої освіти України. Розглянуті результати міжнародної акредитації освітніх програм як процедури встановлення відповідності якості реалізованих освітніх програм або діяльності всього ЗВО міжнародним вимогам і стандартам, визначеним тією чи іншою іноземною організацією.

Проаналізовано поняття акредитації та міжнародної акредитації. Оцінено роль Уряду у формуванні престижу української вищої освіти на міжнародному рівні. Починаючи з 2019 року в Україні створено нову національну систему акредитації закладів вищої освіти. При цьому великого значення набуває і міжнародна акредитація освітніх програм, що надає нового конкуруючого статусу вищій освіті в Україні та є підтвердженням повної відповідності змісту та якості освіти європейським освітнім стандартам.

З'ясовано, які іноземні акредитаційні агентства із забезпечення якості вищої освіти здійснювали сертифікацію освітніх програм в українських ЗВО, та описано досвід кожного з них. Так, виявлено, що це були організації із забезпечення якості вищої освіти Німеччини, Литви, Латвії, Хорватії, Великої Британії та Казахстану. Вони провели міжнародну акредитацію понад десяти українських університетів державної та приватної форм власності, та визнали їх освітні програми міжнародними сертифікатами якості. Лідером за кількістю таких сертифікатів в Україні є Університет імені Альфреда Нобеля, який вже двічі успішно пройшов процедуру міжнародної акредитації всіх бакалаврських і магістерських освітніх програм. Ще три заклади вищої освіти отримали сертифікати з міжнародної інституціональної акредитації, яка надає університету право на самоакредитацію освітніх програм, та підвищує його рейтинг і привабливість серед українців та іноземних громадян.

Ключові слова: акредитація, міжнародна акредитація, заклади вищої освіти, освітня програма, якість освіти, забезпечення якості освіти, акредитаційні агентства.

Summary. The integration of Ukraine into the European educational space sets the country in front of the need for the development of international cooperation in the field of higher education, which determines the need for educational programs recognition offered by Ukrainian universities by foreign accreditation agencies and higher education quality assurance agencies. That is why, at present, the importance of international accreditations as a tool for external independent assessment of the quality of education is growing.

This article is dedicated to the analysis of the conducting international accreditations experience in higher education institutions of Ukraine. The considered results of the international accreditation of educational programs as a procedure for establishing the accordance of the implemented educational programs quality or the activities of the higher education institution with international requirements and standards determined by one or another foreign organization.

The concepts of accreditation and international accreditation are analyzed. The role of the Government in forming the prestige of Ukrainian higher education at the international level is assessed. Since 2019, a new national system of accreditation of higher education institutions was created in Ukraine. At the same time, international accreditation of educational programs acquires great importance, which gives a new competitive status to higher education in Ukraine and confirm of full compliance of the content and quality of education with European educational standards.

It was found out which foreign accreditation agencies for quality assurance of higher education carried out the certification of educational programs in Ukrainian higher education institutions, and the experience of each of them was described. So, it was found that these were higher education quality assurance organizations of Germany, Lithuania, Latvia, Croatia, Great Britain and Kazakhstan. They conducted international accreditation of more than ten Ukrainian universities of state and private ownership forms and recognized their educational programs with international quality certificates. The leader in the number of such certificates in Ukraine is the Alfred Nobel University, which has already twice successfully passed the procedure of international accreditation of all bachelor's and master's educational programs. And three institutions of higher education received international institutional accreditation certificates, which allows the university the right to self-accreditation of educational programs and increases its rating and attractiveness among Ukrainians and foreigners.

Key words: accreditation, international accreditation, institutions of higher education, educational program, quality of education, quality assurance of education, accreditation agencies.

Постановка проблеми. Головною метою Болонського процесу є створення єдиного європейського освітнього простору. Саме тому важливим напрямом діяльності багатьох українських вузів є інтеграція в міжнародний освітній простір. Цього неможливо досягти без міжнародного взаємного визнання якості освітніх програм.

Сучасні університети існують в умовах жорсткої конкуренції на глобальному та національному рівнях. За цифрової революції, процесів глобалізації та масовізації вищої освіти університети конкурують один з одним за таланти, ресурси, вигідні партнерства. Тому одним із актуальних завдань зараз є оновлення, розробка, актуалізація та впровадження освітніх програм в закладах вищої освіти, які здатні забезпечити якісну підготовку фахівців відповідно до міжнародних стандартів.

В контексті забезпечення якості вищої освіти в Україні важливу роль відіграє акредитація освітніх програм. Починаючи з 2019 року в Україні створено нову систему акредитації закладів вищої освіти, яка має унікальний механізм для удосконалення вже існуючих та затвердження нових

освітніх програм [21]. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) [2] розроблено Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затверджене Наказом МОН № 977 від 11.07.2019. Це Положення закріплює перехід від акредитації як інструмента державного регулювання до акредитації як інструмента зовнішнього забезпечення якості освіти [23]. Акредитація є добровільною і проводиться з ініціативи закладу вищої освіти.

Отже, акредитація освітньої програми — оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти [12]. Метою акредитації є визначення сильних і слабких сторін освітньої програми та освітньої діяльності закладу.

Входження України до європейського освітнього простору ставить країну перед необхідністю розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та акредитування освітніх програм

іноземних акредитаційними агенціями та агентствами забезпечення якості вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями підвищення якості освіти, розробки, модернізації та удосконалення освітніх програм, а також дослідженням процесу акредитації в Україні займаються такі сучасні науковці як Світлична А. В., Загребельна І. Л. [29], В. М. Захарченко, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова [26], Б. В. Круктун, В. В. Снітинський, О. Я. Іщенко [25], С. Г. Свіжевська [28], Перпері Л. М. [15], В. А. Бугров, А. П. Гожик, Д. В. Щеглюк [1] та інші. Важливі аспекти про проведення міжнародних акредитацій освітніх програм висвітлені в наукових працях Б. Дуди, В. Пасічника, В. Холявки [5], О. Красовської [9], Л. Козак [7], О. Локшиної [10] та зарубіжних дослідників Ф. Альтбаха [33], О. Майкла [12] та інших.

Метою статті є вивчення та аналіз досвіду проведення міжнародних акредитацій освітніх програм в закладах вищої освіти України у контексті її інтеграції в Європейський простір вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна акредитація — акредитація організації освіти чи освітньої програми закордонним акредитаційним агентством.

Міжнародна акредитація — процедура встановлення відповідності якості освітніх програм, що реалізуються, або діяльності закладу вищої освіти в цілому міжнародним вимогам і стандартам, встановленим у тій чи іншій іноземній організації, а також результат цієї процедури, який свідчить про визнання якості освіти в даному закладі вищої освіти на міжнародному рівні.

Міжнародна акредитація в закладах вищої освіти України нині є дуже затребуваною, та у кожному конкретному випадку може бути спрямована на вирішення різних завдань. З одного боку, міжнародна акредитація забезпечує певний імідж, статус для університету, освітньої програми, її випускників, з іншого — є інструментом для оцінки діяльності та отримання рекомендацій для розвитку відповідно до міжнародних стандартів якості вищої освіти, що використовуються акредитаційним агентством.

Отримання сертифікату з акредитації від міжнародного агентства дає змогу підвищити рівень конкурентоспроможності закладу вищої освіти та освітніх послуг, які він надає, а також реально підвищити якість навчального процесу завдяки проведенню процедур самооцінки та реалізації рекомендацій, які надає міжнародна незалежна установою з оцінювання якості вищої освіти.

Для удосконалення процедур акредитації в Україні та формування престижу української вищої освіти на міжнародному рівні Уряд затвердив перелік іноземних акредитаційних агентств та агентств забезпечення якості вищої освіти, які видають сертифікати про акредитацію освітніх програм, що визнаватимуться в Україні, до переліку увійшло 40 міжнародних акредитаційних агенцій (Табл. 1) [22].

На європейському рівні основною базою результатів проведених акредитацій, які визнані в Європейському просторі вищої освіти, є DEQAR, створена Європейським реєстром із забезпечення якості вищої освіти (EQAR) [19]. У DEQAR (Database of External Quality Assurance Results, база результатів зовнішнього забезпечення якості) вноситься наступна інформація про акредитацію: заклад вищої освіти, акредитована освітня програма, агенція, що провела акредитацію, термін дії акредитації, звіт експертів для кожного рішення.

На сьогоднішній день у розділі «Україна» DEQAR містить результати міжнародних акредитацій 6 агентств, вони включають 66 звітів (з них 58 — про успішне акредитування, 8 — сертифікат про акредитацію не надано) для 11 українських закладів вищої освіти, при цьому кількість звітів не дорівнює кількості акредитованих програм, оскільки в практиці міжнародних агентств акредитація може проводитися за кластером, що включає освітні програми одного профілю [19].

До переліку закладів вищої освіти України, які пройшли міжнародну акредитацію за даними DEQAR, увійшли такі:

1. Центральнотериторіальний інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Кропивницький) — акредитовано 2 бакалаврські та 1 магістерська освітні програми.

2. ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом» (м. Київ) — акредитовано 2 бакалаврські та 3 магістерські освітні програми.

3. Чернігівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП» імені Героїв Крут (м. Чернігів) — акредитовано 2 бакалаврські та 3 магістерські освітні програми.

4. Одеський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Одеса) — акредитовано 2 бакалаврські та 1 магістерська освітні програми.

Міжнародна акредитація освітніх програм, що реалізуються в київських та регіональних інститутах МАУП проводилася з 2020 по 2021 роки. Проведено міжнародні акредитації бакалаврських та магістерських програм в двох європейських агентствах — Academic Information Centre (AIC, Латвія) та Agency for Science and Higher Education

Таблиця 1

Перелік іноземних акредитаційних агентств та агентств із забезпечення якості вищої освіти, які видають сертифікати про акредитацію освітніх програм, що визнаються в Україні

Найменування агентства мовою оригіналу		Найменування агентства українською мовою
1.	Agency for Evaluation and Accreditation of Higher Education (Portugal)	Агентство з оцінювання та акредитації вищої освіти (Португалія)
2.	Andalusian Agency of Knowledge, Department of Evaluation and Accreditation (Spain)	Андалузське агентство із знань, Департамент оцінювання та акредитації (Іспанія)
3.	Swiss Agency of Accreditation and Quality Assurance (Switzerland)	Швейцарське агентство з акредитації та забезпечення якості (Швейцарія)
4.	Aragon Agency for Quality Assurance and Strategic Foresight in Higher Education (Spain)	Арагонське агентство із забезпечення якості та стратегічного прогнозування у вищій освіті (Іспанія)
5.	Hungarian Accreditation Committee (Hungary)	Угорська комісія з акредитації (Угорщина)
6.	The Quality Assurance Agency for the University System in Castilla y Leyn (Spain)	Агенція із забезпечення якості університетської системи в Кастилії та Ліоні (Іспанія)
7.	Agency for Quality Assurance in the Galician University System (Spain)	Агентство із забезпечення якості в університетській системі Галісії (Іспанія)
8.	Agence pour l’Evaluation de la Qualit� de l’Enseignement Supérieur (Belgium)	Агентство з оцінки якості вищої освіти (Бельгія)
9.	Accreditation Agency in Health and Social Sciences (Germany)	Акредитаційне агентство у галузях охорони здоров’я та суспільних наук (Німеччина)
10.	The Danish Accreditation Institution (Denmark)	Данський інститут акредитації (Данія)
11.	Academic Information Centre (Latvia)	Центр академічної інформації (Латвія)
12.	National Agency for the Quality Assessment and Accreditation of Spain (Spain)	Національне агентство з оцінювання якості та акредитації Іспанії (Іспанія)
13.	Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes (Germany)	Агентство із забезпечення якості через акредитацію навчальних програм (Німеччина)
14.	Agency for Quality Assurance and Accreditation Austria (Austria)	Австрійське агентство із забезпечення якості та акредитації (Австрія)
15.	Catalan University Quality Assurance Agency (Spain)	Агентство із забезпечення якості Каталонського університету (Іспанія)
16.	Romanian Agency for Quality Assurance in Higher Education (Romania)	Румунське агентство із забезпечення якості вищої освіти (Румунія)
17.	Agency for Science and Higher Education (Croatia)	Агентство з науки та вищої освіти (Хорватія)
18.	ASIIN e.V., Akkreditierungsagentur f�r Studieng�nge der Ingenieurwissenschaften, der Informatik, der Naturwissenschaften und der Mathematik (Germany)	Агентство з акредитації за програмами з інженерії, інформатики, природознавства та математики (Німеччина)
19.	British Accreditation Council for Independent Further and Higher Education (United Kingdom)	Британська акредитаційна рада незалежної безперервної та вищої освіти (Великобританія)
20.	Engineering Degree Commission (France)	Комісія інженерної освіти (Франція)
21.	European Association of Establishments for Veterinary Education (Austria)	Європейська асоціація закладів ветеринарної освіти (Австрія)
22.	Estonian Quality Agency for Higher and Vocational Education (Estonia)	Естонське агентство якості вищої та професійної освіти (Естонія)
23.	Evaluation Agency Baden-Württemberg (Germany)	Агентство з оцінювання Баден-Вюртемберга (Німеччина)
24.	Foundation for International Business Administration Accreditation (Germany)	Фундація з акредитації міжнародного бізнес-адміністрування (Німеччина)
25.	Finnish Education Evaluation Centre (Finland)	Центр оцінювання освіти Фінляндії (Фінляндія)
26.	Fundación para el Conocimiento Madrimasd (Spain)	Фонд знань Мадрімасд (Іспанія)
27.	High Council for Evaluation of Research and Higher Education (France)	Вища рада з оцінювання наукових досліджень та вищої освіти (Франція)
28.	Institutional Evaluation Programme (Switzerland)	Агентство «Програма інституційного оцінювання» (Швейцарія)
29.	Music Quality Enhancement (Belgium)	Агентство з покращення якості музики (Бельгія)
30.	National Evaluation and Accreditation Agency (Bulgaria)	Національне агентство з оцінювання та акредитації (Болгарія)

31.	Norwegian Agency for Quality Assurance in Education (Norway)	Норвезьке агентство із забезпечення якості в освіті (Норвегія)
32.	Accreditation Organisation of the Netherlands and Flanders (Netherlands)	Акредитаційна організація Нідерландів та Фландрії (Нідерланди)
33.	Polish Accreditation Committee (Poland)	Польський акредитаційний комітет (Польща)
34.	Quality Assurance Agency for Higher Education (United Kingdom)	Агентство із забезпечення якості вищої освіти (Великобританія)
35.	Quality and Qualifications Ireland (Ireland)	Агентство з якості та кваліфікації Ірландії (Ірландія)
36.	Centre for Quality Assessment in Higher Education (Lithuania)	Центр оцінювання якості у вищій освіті (Литва)
37.	Agency for Quality of the Basque University System (Spain)	Агентство з якості Баскської університетської системи (Іспанія)
38.	Quality Assurance Unit of the Flemish University and University Colleges Council (Belgium)	Відділ із забезпечення якості Ради фламандського університету і університетських коледжів (Бельгія)
39.	Central Evaluation and Accreditation Agency (Germany)	Центральне агентство з оцінювання і акредитації (Німеччина)
40.	Slovenian Quality Assurance Agency (Slovenia)	Словенське агентство із забезпечення якості вищої освіти (Словенія)

Джерело: [22]

(ASHE, Хорватія). По завершенню роботи груп експертів з керівництвом Академії та представниками структурних підрозділів, надання експертних висновків та рішення членів експертної ради, Академія отримала акредитаційні сертифікати [15]. Загалом акредитовано 16 освітніх програм («Право», «Психологія», «Публічне управління і адміністрування», «Туризм» та «Комп'ютерні науки»), вісім освітніх програм відхилено [19].

5. ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро) — акредитована 31 освітня програма. Університет імені Альфреда Нобеля є першим і єдиним серед українських університетів, який вже вдруге успішно пройшов процедуру міжнародної акредитації всіх бакалаврських і магістерських освітніх програм та підтвердив високу якість підготовки фахівців на рівні європейських вимог. Зовнішнє оцінювання відбувалося протягом 4 онлайн візитів експертних груп ZEvA у складі 4–6 осіб, які представляли німецькі ЗВО: Університет Оснабрюк, Гейдельберзький університет, Мюнхенський університет, Вільний університет Берліну, Міттельхессенський Університет прикладних наук, Університет прикладних наук Людвігсгафена, Дюссельдорфський університет прикладних наук, Університет прикладних наук у Бад-Гоннефі, Технічний університет Ільменау, а також Люблянський університет (Словенія). До складу експертних груп також увійшли представники неакадемічного сектору та студентських кіл [14].

6. Харківський національний медичний університет (м. Харків) — отримала 2 сертифікати з Міжнародної інституціональної акредитації. Наявність такого сертифікату дозволяє визнавати якість надання освітніх послуг в університеті на

рівні передбаченому Всесвітньою федерацією вищої освіти WFME та надає можливість ряду країн на державному рівні визнавати медичну освіту, отриману випускниками ХНМУ, що розширює можливості для університету щодо набору вступників серед іноземців [4].

7. Одеський національний медичний університет (м. Одеса) — акредитовано 3 магістерські освітні програми та отримано один сертифікат з Міжнародної інституціональної акредитації за стандартами Світової федерації медичної освіти (WFME). Візит зовнішньої експертної комісії Незалежної агенції акредитації та рейтингу (НААР/IAAR) відбувся в жовтні 2021 року. Пройшовши міжнародну акредитацію, університет гарантував визнання своїх дипломів та затребуваність випускників на глобальному ринку медичних послуг [17].

8. Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова (м. Харків) — акредитовано 3 бакалаврські освітні програми. Термін дії сертифікатів з міжнародної акредитації тривав з 2014 по 2019 роки.

9. ПВНЗ «Карпатський університет імені Августина Волошина» (м. Ужгород) — акредитована одна бакалаврська та одна магістерська освітні програми Центром оцінювання якості у вищій освіті (Centre for Quality Assessment in Higher Education SKVC, Литва) [19]. В процесі визнання отриманих сертифікатів про акредитацію Національним агентством забезпечення якості вищої освіти було виявлено, що надані сертифікати є підтвердженням проведення оцінювання (евалюації) освітніх програм, а не їхньої акредитації. Національним агентством, яке є партнером SKVC, з'ясовано, що Литовський Центр оцінювання яко-

сті у вищій освіті не має права проводити акредитації освітніх програм для зарубіжних закладів. Карпатський університет імені Августина Волошина, звертаючись до SKVC щодо акредитації своїх освітніх програм, був належним чином поінформований про це та про відмінність процесів евалюації та акредитації. Тому сертифікати про акредитацію, видані Центром оцінювання якості у вищій освіті, не визнані Національним агентством забезпечення якості вищої освіти, оскільки фактично акредитація не відбулася [25].

10. ПВНЗ «Харківський міжнародний медичний університет» (м. Харків) — акредитовано один сертифікат з Міжнародної інституціональної акредитації. Університет пройшов сертифікацію та на початку жовтня 2021 року отримав міжнародний сертифікат якості, який зареєстрований в реєстрі System of international certification (SIC). Згідно з рішенням Акредитаційної Ради Незалежної Агенції Акредитації та Рейтингу (Independent Agency for Accreditation and Rating IAAR, Казахстан) [20] ПВНЗ «ХММУ» відповідає необхідним вимогам для акредитації [9].

11. Сумський державний університет (м. Суми) — магістерська освітня програма «Медицина». Акредитаційна експертиза відбувалася у рамках

пілотного проєкту між Незалежним агентством з акредитації та рейтингу (Independent Agency for Accreditation and Rating) [20], Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти та Сумським державним університетом і передбачала одночасну акредитацію освітньої програми «Медицина» за стандартами Всесвітньої федерації медичної освіти та за національними критеріями. Отримання міжнародного сертифікату з акредитації підтверджує високу якість підготовки фахівців на рівні європейських вимог та засвічує повну відповідність даної програми якості, змісту, методів і технологій навчання міжнародним стандартам якості вищої освіти [32].

Агентства, які проводили міжнародну акредитацію освітніх програм в Україні за даними DEQAR, наведені в табл. 2.

Процедура акредитації всіх агентств, які включені до EQAR, здійснюється відповідно до документу «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (Standards and Guidelines for Quality Assurance in European Higher Education Area, ESG), що розроблений Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA) [35].

Таблиця 2

**Міжнародні агентства, які проводили акредитацію освітніх програм в Україні
з розподілом за закладом вищої освіти**

Агентство	Заклад вищої освіти
Academic Information Centre AIC (Латвія)	Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Кропивницький)
	ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом» (м. Київ)
	Чернігівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП» імені Героїв Крут (м. Чернігів)
	Одеський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Одеса)
Agency for Science and Higher Education ASHE (Хорватія)	ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом» (м. Київ)
Akkreditierungsagentur für Studiengänge der Ingenieurwissenschaften, der Informatik, der Naturwissenschaften und der Mathematik ASIIN (Німеччина)	Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова (м. Харків)
Independent Agency for Accreditation and Rating IAAR (Казахстан) [20]	Харківський національний медичний університет (м. Харків)
	Одеський національний медичний університет (м. Одеса)
	ПВНЗ «Харківський міжнародний медичний університет» (м. Харків)
	Сумський державний університет (м. Суми)
Centre for Quality Assessment in Higher Education SKVC (Литва)	ПВНЗ «Карпатський університет імені Августина Волошина» (м. Ужгород)
Central Evaluation and Accreditation Agency ZEVA (Німеччина) [18]	ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро)

Джерело: складено авторами на основі даних DEQAR [19]

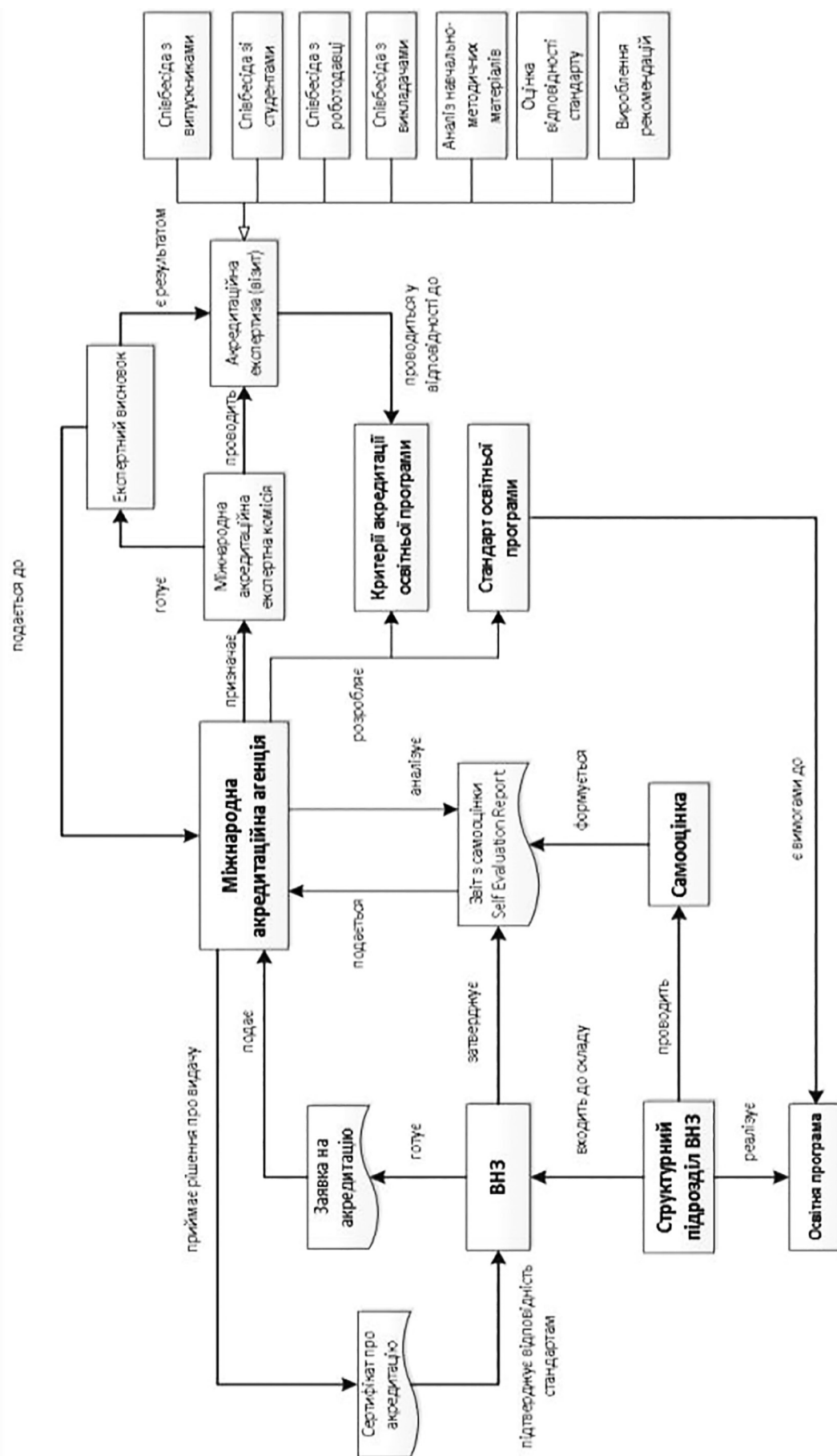

Рис. 1. Модель механізму незалежної міжнародної акредитації освітньої програми
Джерело: [8]

Згідно з ESG метою будь-яких заходів щодо забезпечення якості освіти є покращення та вдосконалення. ESG пропонують для акредитаційних агенств процедури забезпечення якості освіти та чітко визначають показники (критерії, стандарти), яким повинні відповідати та заклади вищої освіти, які звертаються до даних агентств. Таким чином, ESG — це стандарт для процедури забезпечення якості вищої освіти [34].

У своїй роботі «Міжнародна акредитація освітніх програм у системі забезпечення якості вищої освіти» Красовська О. [8] розробила модель механізму незалежної міжнародної акредитації освітньої програми, яка має наступний вигляд (рис. 1).

Крім зазначених вище міжнародних агентств, які включені до EQAR, заклади вищої освіти України мають й інший досвід міжнародної акредитації. Наприклад, Сумський національний аграрний університет разом з університетом прикладних наук Вайєнштефан-Тріздорф (Hochschule für angewandte Wissenschaften Weihenstephan-Triesdorf, Німеччина) та іншими університетами-партнерами (13 університетів з різних країн) розробили магістерський курс «Адміністративний менеджмент», та успішно акредитували його європейським акредитаційним агентством ACQUIN у 2016 році. Акредитаційна комісія працювала у складі шести професорів відомих німецьких університетів, а також акредитаційною агенцією у складі представників агробізнесу і студентства [11]. Наразі в активній фазі триває підготовка до спільної ре-акредитації зазначеної освітньої програми. Метою міжнародної акредитації звісно ж є підтвердження повної відповідності змісту та якості навчального процесу в СНАУ європейським освітнім стандартам [31].

Інший цікавий досвід проходження міжнародної акредитації демонструє Національний університет «Одеська морська академія». Перевірку якості освітніх програм здійснював Інститут морської техніки, науки та технології (Institute of Marine Engineering, Science and Technology — IMarEST, Велика Британія), натомість Європейське агентство з морської безпеки (European Maritime Safety Agency — EMSA) провело аудит національної системи освіти, підготовки та дипломування моряків. Як результат — сертифікат про проходження міжнародної акредитації мають всі інженерні спеціальності університету [6].

Ще один не менш цікавий досвід отримання сертифікату про акредитацію міжнародного зразка демонструє Українсько-американський університет Конкордія [3], в якому у 2012 була акредитована магістерська програма з бізнес-адміністрування, а в 2014 та повторно в 2021 році бакалаврська програма з менеджменту та міжнародного бізнесу міжнародною організацією Foundation for International Business Administration Accreditation (FIBAA) [21]. Ця організація з акредитації визнана в Європі та США, а факт отримання сертифікату FIBAA є ознакою найвищої якості освітньої програми. Процедура отримання акредитації FIBAA відбувалась за встановленим зразком. У рамках візиту експертної команди в УАУК проходили цікаві зустрічі між викладачами, студентами, випускниками, роботодавцями, адміністрацією та експертами. Отримана інформація звірялася й зіставлялася. Експерти також вивчали таку документацію, як, наприклад, види перевірок робіт якості знань студентів, каталоги ЗВО тощо [28].

Таким чином, заклади вищої освіти України хоча й і у своїй меншості, проте все ж таки демонструють позитивний досвід проходження перевірки якості міжнародними агенціями, та отримання сертифікатів з акредитації міжнародного зразка, а, отже, і свою інтегрованість в Європейський простір вищої освіти.

Висновки. Отже, підвищення якості вищої освіти в Україні є її пріоритетним завданням для входження в міжнародний простір вищої освіти. У статті здійснено аналіз досвіду проведення міжнародних акредитацій освітніх програм в закладах вищої освіти України. Міжнародна акредитація є значним методом зовнішнього забезпечення якості освіти для українських університетів. Тож для успішної інтеграції України в Європейський освітній простір значно зростає значення вітчизняного досвіду забезпечення якості і конкурентоспроможності вищої освіти. Проаналізований в статті досвід ЗВО України щодо успішно проведеної міжнародної акредитації своїх освітніх програм дозволяє рекомендувати цей шлях як один із можливих способів розширення міжнародного визнання українських дипломів та збільшення привабливості вищої освіти для українців та іноземців. А вже накопичений досвід міжнародних акредитацій може стати корисним для інших закладів вищої освіти, які працюють у цьому напрямку.

Література

1. Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE): методичний посібник / В. А. Бугров, А. П. Гожик, Д. В. Щеглюк та ін.; за заг. ред. Л. В. Губерського. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 74 с. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Akreditation%20of%20study%20program.pdf> (дата звернення: 18.08.2022)
2. Акредитація освітніх програм у 2019–2020 н.р. Офіційний сайт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/2019/08/акредитація-освітніх-програм-у-2019-2020-н-р/> (дата звернення: 18.08.2022)
3. Акредитація FIBAA. Сайт Українсько-Американського Університету Конкордія. URL: <https://www.concordia.edu.ua/accreditation-and-licensure/> (дата звернення: 18.08.2022)
4. Акт складений за результатами проведення позапланового заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері вищої освіти. Харківський національний медичний університет. «01-12/77-03-06/1 вид 12.11.2021 р. С. 5. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/АКТ-3.pdf> (дата звернення: 18.08.2022)
5. Дуда Б. І., Пасічник В. А., Холявко В. В. Міжнародна акредитація освітніх програм, як інструмент забезпечення якості вищої освіти. МНТК «Прогресивна техніка, технологія та інженерна освіта». 2019. С. 404–407. URL: <http://conf.mmi.kpi.ua/proc/article/view/172966/180730> (дата звернення: 18.08.2022)
6. Захарченко В. Внутрішня система забезпечення якості як основа належної професійної підготовки (досвід міжнародних акредитацій та інспекцій). Міжнародна науково-практична конференція: Розбудова внутрішніх систем забезпечення якості у ЗВО України (до 10-ї річниці затвердження Програми заходів із забезпечення якості освіти у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка), 21–22 жовтня 2021 року. URL: <https://sites.google.com/view/osvita-zvo/головна?authuser=0> (дата звернення: 18.08.2022)
7. Козак Л. В. Тренінг 4. Процедура акредитації: досвід ЄС для здобувачів наукового ступеню Ph D. URL: http://heges.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2017/10/Тренінг_4.pdf (дата звернення: 18.08.2022)
8. Красовська О. Міжнародна акредитація освітніх програм у системі забезпечення якості вищої освіти. URL: <http://www.edu-trends.info/international-accreditation/> (дата звернення: 18.08.2022)
9. Ліцензування та акредитація. Сайт Харківського міжнародного медичного університету. URL: <https://khimu.edu.ua/about/accreditation/>
10. Локшина О. Забезпечення якості вищої освіти в умовах європеїзації України. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2018. Вип. 3–4. С. 127–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_3-4_23 (дата звернення: 18.08.2022)
11. Магістерська програма «Адміністративний менеджмент» успішно пройшла міжнародну акредитацію. Сайт НУБіП України. URL: <https://nubip.edu.ua/node/25243> (дата звернення: 18.08.2022)
12. Майкл С. О. Международная аккредитация: насколько достижима цель? / Майкл Стив О.; Michael Steve O.; перевод с английского Е. Шадриной // Вопросы образования. 2015. № 1. С. 39–57.
13. Методичні рекомендації щодо проходження процедури акредитації освітніх програм у Національному авіаційному університеті. URL: https://nau.edu.ua/download/Quality%20Assurance_ukr/Procedura_akreditac%D1%96i/Metodychni_rekomendatsiyi_shchodo_prokhodzhennya_protседury_akredytatsiyi.pdf (дата звернення: 18.08.2022)
14. Міжнародна акредитація. Сайт Університету імені Альфреда Нобеля. URL: <https://duan.edu.ua/university-ukr/mizhnarodna-akredytatsiia.html>
15. Міжрегіональна Академія управління персоналом вперше пройшла процедуру акредитації в Міжнародному Акредитаційному Агентстві. Сайт Міжрегіональної Академії Управління персоналом. URL: <https://maup.com.ua/ua/pro-akademiyu/novini1/usi-novini1/maup-vpershe-projshla-proceduru-akreditacii-v-mizhnarodnomu-akreditacijnomu-agentstvi.html> (дата звернення: 18.08.2022)
16. Оборський Г. О., Перпері Л. М., Голобородько Г. М. Підходи до оцінювання компетентностей та вимірювання результатів навчання освітніх програм // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Механіко-технологічні системи та комплекси. Харків: НТУ «ХПІ», 2017. № 19(1241). С. 157–162. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/30893/1/vestnik_KhPI_2017_19_Oborskyi_Pidkhody_do_otsiniuvannia.pdf (дата звернення: 18.08.2022)
17. Одеський національний медичний університет отримав міжнародну акредитацію IAAR. Сайт Одеського національного медичного університету. URL: <https://onmedu.edu.ua/odeskij-nacionalnij-medichnij-universitet-otrimav-mizhnarodnu-akreditaciju-iaar/> (дата звернення: 18.08.2022)
18. Офіційний сайт Центрального агентства з оцінювання і акредитації (ZEvA). URL: <https://www.zeva.org/english-version> (дата звернення: 18.08.2022)

19. Офіційний сайт Європейського реєстру агентств забезпечення якості вищої освіти (EQAR). URL: <https://www.eqar.eu/> (дата звернення: 18.08.2022)
20. Офіційний сайт Незалежної Агенції Акредитації та Рейтингу (IAAR). URL: <https://iaar.agency/en> (дата звернення: 18.08.2022)
21. Офіційний сайт Фонду акредитації міжнародного ділового адміністрування (FIBAA). URL: <http://www.fibaa.org/en/> (дата звернення: 18.08.2022)
22. Панич О. Акредитація програм вищої освіти: новий підхід. Інтерактивний веб-портал громадських експертів «Освітня політика». 2018. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1179-akreditatsiya-program-vishchoji-osviti-novij-pidkhd> (дата звернення: 18.08.2022)
23. Про затвердження переліку іноземних акредитаційних агентств та агентств із забезпечення якості вищої освіти, які видають сертифікати про акредитацію освітніх програм, що визнаються в Україні. Розпорядження Кабінету міністрів України від 10 липня 2019 р. № 554-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-pereliku-inozemnih-akreditacijnih-agentstv-ta-agentstv-iz-t100719> (дата звернення: 18.08.2022)
24. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 977. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/RE33851?an=1> (дата звернення: 18.08.2022)
25. Про проведення акредитаційної експертизи Приватного закладу вищої освіти «Карпатський університет імені Августина Волошина» для Ужгородського гуманітарно-економічного коледжу Карпатського університету імені Августина Волошина. Наказ Міністерства освіти і науки України від 04.11.2019 р. № 977-л. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/Протокол-14.pdf> (дата звернення: 18.08.2022)
26. Розробка освітніх програм у галузі Наук про навколишнє середовище відповідно до положень ЄКТС: Навчально-методичний посібник / Б.В. Кректун, В.В. Снітинський, О.Я. Іщенко. ЛНАУ, 2017. Одеса: НУ «ОМА», 2017. 74 с. URL: https://foreign.udau.edu.ua/assets/files/docs/quantus/traning/environmental-science-curriculum-design-with-related-ects_training-course_17-09-2017.pdf (дата звернення: 18.08.2022)
27. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. К.: ДП «НБЦ «Пріоритети», 2014. 120 с. ISBN 978-966-2432-08-4. URL: http://ibhb.chnu.edu.ua/uploads/files/metodrada/Rozroblennya_osv_program.pdf (дата звернення: 18.08.2022)
28. Романовська Ю. Міжнародна акредитація FIBAA у ВМУУ. Освіта.ua. 2016. URL: <https://osvita.ua/vnz/add-education/accreditation/51600/> (дата звернення: 18.08.2022)
29. Свіжевська С.А. Розвиток системи акредитації у вищій освіті України (кінець XX — початок XXI ст.) [Текст]: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки / Свіжевська Світлана Андріївна; Ін-т вищої освіти НАПН України. Київ, 2015. 20 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Svizevska_14.01.2015_avtoref.pdf (дата звернення: 18.08.2022)
30. Світлична А.В., Дядик Т.В., Загребельна І.Л. Вища освіта в Україні: виклики сьогодення. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал. 2022. № 2(7) 2022. С. 623–633. URL: <http://dSPACE.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/12047>; doi: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2\(7\)-623-633](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-623-633) (дата звернення: 18.08.2022)
31. Спільна міжнародна акредитація освітньої програми «Адміністративний менеджмент» Європейською акредитаційною агенцією ACQUIN. Сайт Сумського національного аграрного університету. URL: <https://snau.edu.ua/spilna-mizhnarodna-akreditaci%D1%97-osvitno%D1%97-programi-administrativnij-menedzhment-yevropejskoju-akreditacijnoyu-agenciyeu-acquin/> (дата звернення: 18.08.2022)
32. СумДУ успішно пройшов міжнародну акредитацію магістерської програми «Медицина». Сайт Сумського державного університету. 2022. URL: <https://news.sumdu.edu.ua/uk/news/12502-sumdu-uspishno-projshov-mizhnarodnu-akreditatsiyu-magisterskoji-programi-meditsina.html> (дата звернення: 18.08.2022)
33. Alma Maldonado-Maldonado, Malee Bassett Roberta the Forefront of International Higher Education: A Festschrift in Honor of Philip G. Altbach. Dordrecht: Springer. 2014. ISBN 978-94-007-7085-0. URL: <https://www.springer.com/us/book/9789400770843> (дата звернення: 18.08.2022)
34. Jürgen Enders, Don F. Westerheijden. Quality assurance in the European policy arena. Policy and Society. 2014. Vol. 33 (3). P. 167–176. doi: <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.09.004> (дата звернення: 18.08.2022)
35. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG), 2015. 32 p. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (дата звернення: 18.08.2022)

References

1. Akredytatsiia osvitnikh proqram (za materialamy proektu QUAERE): metodychnyi posibnyk / V. A. Buhrov, A. P. Hozhyk, D. V. Shchehliuk ta in.; za zah. red. L. V. Huberskoho. K.: VPTs «Kyivskiy universytet», 2018. 74 s. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Akreditation%20of%20study%20program.pdf> (data zverenennia: 18.08.2022)
2. Akredytatsiia osvitnikh proqram u 2019–2020 n.r. Ofitsiyni sait Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. URL: <https://naqa.gov.ua/2019/08/akredytatsiia-osvitnikh-proqram-u-2019-2020-n-r/> (data zverenennia: 18.08.2022)
3. Akredytatsiia FIBAA. Sait Ukrainsko-Amerykanskoho Universytetu Konkordiia. URL: <https://www.concordia.edu.ua/accreditation-and-licensure/> (data zverenennia: 18.08.2022)
4. Akt skladyeni za rezultatamy provedennia pozaplanovoho zakhodu derzhavnogo nahliadu (kontroliu) shcho do dotrymanna subiekto hospodariuvannia vymoh zakonodavstva u sferi vyshchoi osvity. Kharkivskiy natsionalnyi medychnyi universytet. «01-12/77-03-06/1 vyd 12.11.2021 r. S. 5. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/AKT-3.pdf> (data zverenennia: 18.08.2022)
5. Duda B. I., Pasichnyk B. A., Kholiavko B. B. Mizhnarodna akredytatsiia osvitnikh proqram, yak instrument zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. MHTK «Prohresyva tekhnika, tekhnolohiia ta inzhenerna osvita». 2019. S. 404–407. URL: <http://conf.mmi.kpi.ua/proc/article/view/172966/180730> (data zverenennia: 18.08.2022)
6. Zakharchenko V. Vnutrishnia systema zabezpechennia yakosti yak osnova nalezhnoi profesiinoi pidhotovky (dosvid mizhnarodnykh akredytatsii ta inspektsii). Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia: Rozbudova vnutrishnikh system zabezpechennia yakosti u ZVO Ukrainy (do 10-yi richnytsi zatverdzhennia Prohramy zakhodiv iz zabezpechennia yakosti osvity u Kyivskomu natsionalnomu universyteti imeni Tarasa Shevchenka), 21–22 zhovtnia 2021 roku. URL: <https://sites.google.com/view/osvita-zvo/holovna?authuser=0> (data zverenennia: 18.08.2022)
7. Kozak L. V. Treninh 4. Protsedura akredytatsii: dosvid YeS dlia zdobuvachiv naukovoho stupeniu Ph D. URL: http://heges.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2017/10/Treninh_4.pdf (data zverenennia: 18.08.2022)
8. Krasovska O. Mizhnarodna akredytatsiia osvitnikh proqram u systemi zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. URL: <http://www.edu-trends.info/international-accreditation/> (data zverenennia: 18.08.2022)
9. Litsenzuvannia ta akredytatsiia. Sait Kharkivskoho mizhnarodnoho medychnoho universytetu. URL: <https://khimu.edu.ua/about/accreditation/>
10. Lokshyna O. Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v umovakh yevropeizatsii Ukrainy. Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. 2018. Vyp. 3–4. S. 127–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_3-4_23 (data zverenennia: 18.08.2022)
11. Mahisterska prohrama «Administratyvnyi menedzhment» uspishno proishla mizhnarodnu akredytatsiiu. Sait NUBiP Ukrainy. URL: <https://nubip.edu.ua/node/25243> (data zverenennia: 18.08.2022)
12. Maykl S. O. Mezhdunarodnaya akkreditatsiya: naskolko dostizhima tsel? / Maykl Stiv O.; Michael Steve O.; perevod s angliyskogo Ye. Shadrinoy // Voprosy obrazovaniya. 2015. № 1. S. 39–57.
13. Metodychni rekomendatsii shchodo prokhodzhennia protsedury akredytatsii osvitnikh proqram u Natsionalnomu aviatsiinomu universyteti. URL: https://nau.edu.ua/download/Quality%20Assurance_ukr/Procedura_akreditac%D1%96i/Metodychni_rekomendatsiyi_shchodo_prokhodzhennya_protседury_akredytatsiyi.pdf (data zverenennia: 18.08.2022)
14. Mizhnarodna akredytatsiia. Sait Universytetu imeni Alfreda Nobelia. URL: <https://duan.edu.ua/university-ukr/mizhnarodna-akredytatsiia.html>
15. Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom vpershe proishla protseduru akredytatsii v Mizhnarodnomu Akredytatsiinomu Ahentstvi. Sait Mizhrehionalnoi Akademii Upravlinnia personalom. URL: <https://maup.com.ua/ua/pro-akademiyu/novini1/usi-novini1/maup-vpershe-proishla-proceduru-akreditacii-v-mizhnarodnomu-akreditacijnomu-agentstvi.html> (data zverenennia: 18.08.2022)
16. Oborskiy H. O., Perperi L. M., Holoborodko H. M. Pidkhody do otsiniuvannia kompetentnostei ta vymiriuvannia rezultativ navchannia osvitnikh proqram // Visnyk NTU «KhPI». Seriia: Mekhaniko-tekhnolohichni systemy ta komplekxy. Kharkiv: NTU «KhPI», 2017. № 19(1241). S. 157–162. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/30893/1/vestnik_KhPI_2017_19_Oborskiy_Pidkhody_do_otsiniuvannia.pdf (data zverenennia: 18.08.2022)
17. Odeskiy natsionalnyi medychnyi universytet otrymav mizhnarodnu akredytatsiiu IAAR. Sait Odeskoho natsionalnoho medychnoho universytetu. URL: <https://onmedu.edu.ua/odeskij-nacionalnij-medichnij-universitet-otrimav-mizhnarodnu-akreditaciju-iaar/> (data zverenennia: 18.08.2022)
18. Ofitsiyni sait Tsentralnoho ahentstva z otsiniuvannia i akredytatsii (ZEVA). URL: <https://www.zeva.org/english-version> (data zverenennia: 18.08.2022)

19. Ofitsiyni sait Yevropeiskoho reiestru ahentstv zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity (EQAR). URL: <https://www.eqar.eu/> (data zverenennia: 18.08.2022)
20. Ofitsiyni sait Nezaleznoi Ahentsii Akredytatsii ta Reitynhu (IAAR). URL: <https://iaar.agency/en> (data zverenennia: 18.08.2022)
21. Ofitsiyni sait Fondu akredytatsii mizhnarodnoho dilovoho administruvannia (FIBAA). URL: <http://www.fibaa.org/en/> (data zverenennia: 18.08.2022)
22. Panych O. Akredytatsiia prohram vyshchoi osvity: novyi pidkhyd. Interaktyvnyi veb-portal hromadskykh ekspertiv «Osvitnia polityka». 2018. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1179-akredytatsiya-program-vishchoji-osviti-novij-pidkhyd> (data zverenennia: 18.08.2022)
23. Pro zatverdzhennia pereliku inozemnykh akredytatsiinykh ahentstv ta ahentstv iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity, yaki vydaui sertyfikaty pro akredytatsiiu osvitnikh prohram, shcho vyznaiutsia v Ukraini. Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 10 lypnia 2019 r. № 554-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-pereliku-inozemnih-akredytatsiinykh-agentstv-ta-agentstv-iz-t100719> (data zverenennia: 18.08.2022)
24. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro akredytatsiiu osvitnikh prohram, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 11.07.2019 № 977. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/RE33851?an=1> (data zverenennia: 18.08.2022)
25. Pro provedennia akredytatsiinoi ekspertyzy Pryvatnoho zakladu vyshchoi osvity «Karpatskyi universytet ime ni Avhustyna Voloshyna» dlia Uzhhorodskoho humanitarno-ekonomichnoho koledzhu Karpatskoho universytetu imeni Avhustyna Voloshyna. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 04.11.2019 r. № 977-l. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/Protokol-14.pdf> (data zverenennia: 18.08.2022)
26. Rozrobka osvitnikh prohram u haluzi Nauk pro navkolyshnie seredovyshche vidpovidno do polozhen YeKTS: Navchalno-metodychnyi posibnyk / B. V. Krektun, V. V. Snitynskyi, O. Ya. Ishchenko. LNAU, 2017. Odesa: NU «OMA», 2017. 74 s. URL: https://foreign.udau.edu.ua/assets/files/docs/quantus/traning/environmental-science-curriculum-design-with-related-ects_training-course_17-09-2017.pdf (data zvernennia: 18.08.2022)
27. Rozroblennia osvitnikh prohram. Metodychni rekomendatsii / Avt.: V. M. Zakharchenko, V. I. Luhovyi, Yu. M. Rashkevych, Zh. V. Talanova / Za red. V. H. Kremenii. K.: DP «NVTs «Priorytety», 2014. 120 s. ISBN 978-966-2432-08-4. URL: http://ibhb.chnu.edu.ua/uploads/files/metodrada/Rozroblennya_osv_program.pdf (data zvernennia: 18.08.2022)
28. Romanovska Yu. Mizhnarodna akredytatsiia FIBAA u VMUU. Osvita.ua. 2016. URL: <https://osvita.ua/vnz/add-education/accreditation/51600/> (data zvernennia: 18.08.2022)
29. Svizhevska S. A. Rozvytok systemy akredytatsii u vyshchii osviti Ukrainy (kinets KhKh — pochatok KhKhI st.) [Tekst]: avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. ped. nauk: 13.00.01 — zahalna pedahohika ta istoriia pedahohika / Svizhevska Svitlana Andriivna; In-t vyshchoi osvity NAPN Ukrainy. Kyiv, 2015. 20 s. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Svizevska_14.01.2015_avtoref.pdf (data zvernennia: 18.08.2022)
30. Svitlychna A. V., Diadyk T. V., Zahrebelna I. L. Vyshcha osvita v Ukraini: vyklyky sohodennia. Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriia «Pedahohika», Seriia «Psykhohohiia», Seriia «Medytsyna»): zhurnal. 2022. № 2(7) 2022. S. 623–633. URI: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/12047>; doi: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2\(7\)-623-633](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-623-633) (data zvernennia: 18.08.2022)
31. Spilna mizhnarodna akredytatsiia osvitnoi prohramy «Administratyvnyi menedzhment» Yevropeiskoiu akredytatsiinoiu ahentsiieiu ACQUIN. Sait Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. URL: <https://snau.edu.ua/spilna-mizhnarodna-akredytaci%D1%97-osvitno%D1%97-programi-administrativnij-menedzhment-yevropejskoyu-akredytacijnoyu-agencyeyu-acquin/> (data zvernennia: 18.08.2022)
32. SumDU uspishno proishov mizhnarodnu akredytatsiiu mahisterskoi prohramy «Medytsyna». Sait Sumskoho derzhavnoho universytetu. 2022. URL: <https://news.sumdu.edu.ua/uk/news/12502-sumdu-uspishno-proishov-mizhnarodnu-akredytatsiyu-magisterskoji-programi-meditsina.html> (data zvernennia: 18.08.2022)
33. Alma Maldonado-Maldonado, Malee Bassett Roberta the Forefront of International Higher Education: A Festschrift in Honor of Philip G. Altbach. Dordrecht: Springer. 2014. ISBN 978-94-007-7085-0. URL: <https://www.springer.com/us/book/9789400770843> (data zvernennia: 18.08.2022)
34. Jьrgen Enders, Don F. Westerheijden. Quality assurance in the European policy arena. Policy and Society. 2014. Vol. 33 (3). P. 167–176. doi: <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.09.004> (data zvernennia: 18.08.2022)
35. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG), 2015. 32 p. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (data zvernennia: 18.08.2022)

Безверхий Костянтин Вікторович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту
Державний торговельно-економічний університет*

Bezverkhyy Kostiantyn

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Financial Analysis and Audit
State University of Trade and Economics*

ORCID: 0000-0001-8785-1147

Мороз Іванна Василівна

*доктор філософії, старший викладач кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Західноукраїнський національний університет*

Moroz Ivanna

*Doctor of Philosophy, Senior Lecturer of the
Department of Finance named after S.I. Yuriy
Western Ukrainian National University*

ORCID: 0000-0002-8447-6510

Приймак Наталія Володимирівна

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту та економіки
Міжнародний європейський університет*

Pryimak Nataliia

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of the Management and Economics Department
International European University*

ORCID: 0000-0002-0206-2577

Юрченко Олександр Анатолійович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

Yurchenko Oleksandr

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Accounting, Auditing and Taxation
National Academy of Statistics, Accounting and Auditing*

ORCID: 0000-0002-8447-6510

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8199

ФІНАНСОВА ТА ПОДАТКОВА ЗВІТНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

FINANCIAL AND TAX REPORTING OF UKRAINIAN COMPANIES DURING MARITAL STATE

Анотація. За період дії воєнного стану в Україні більшість суб'єктів господарювання не припинили свою діяльність або відновили її після короткої перерви. Вітчизняна економіка має функціонувати, а державний бюджет повинен наповнюватися, щоб Україна могла якомога швидше перемогти агресора.

Більшість компаній продовжують вчасно нараховувати і сплачувати податки та збори, вести бухгалтерський облік і складати фінансову звітність. Окремі підприємства, крім річної фінансової звітності зобов'язані складати і подавати проміжну фінансову звітність певним користувачам протягом звітного календарного року (кварталу, півріччя, дев'ять місяців). Залишається не вирішеним питання щодо складу та строків подання проміжної та річної фінансової звітності вітчизняними підприємствами, які обрали загальну або спрощену систему оподаткування в умовах воєнного стану. Потребує уточнення процедура складання та подання податкової звітності до фіскальних органів під час війни.

Мета. Метою дослідження є розкриття теоретичних і практичних аспектів щодо складання та подання вітчизняними компаніями фінансової та податкової звітності в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Методологічною основою дослідження є діалектична теорія пізнання, системний підхід до вивчення та удосконалення положень з організації і методики складання фінансової і податкової звітності підприємствами під час воєнного стану в Україні задля задоволення інформаційних потреб. У процесі обґрунтування термінів подачі проміжної та річної фінансової, податкової звітності підприємств були використані методи узагальнення, порівняння, аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Результати. У науковій статті розкриті особливості складання фінансової та податкової звітності в умовах воєнного стану, зокрема: розкрито склад та строки подання проміжної фінансової звітності; визначені терміни звітування та сплати податку на прибуток компаніями, які перебувають на загальній системі оподаткування; з'ясовані питання в частині відображення у податковій звітності ПЗ і ПК з ПДВ щодо операцій із поставки товарів (послуг) на митній території, в режимі експорту, імпорту, реекспорту, реімпорту, тимчасового вивезення товарів тощо; узагальнена інформація щодо податкового звітування суб'єктами господарювання, які обрали спрощену систему оподаткування за ставкою 2%; окреслені зміни в частині формування та подання до контролюючих органів спеціальних звітів по ЄСВ, ПДФО та військовому збору.

Ключові слова: фінансова звітність, податкова звітність, воєнний стан, податкова декларація.

Summary. During the period of martial law in Ukraine, most business entities did not stop their activities or resumed them after a short break. The domestic economy must function, and the state budget must be constantly replenished so that Ukraine can defeat the aggressor as soon as possible.

Most companies calculate and pay taxes and fees on time, keep accounting records and prepare financial statements. Individual enterprises, in addition to annual financial statements, are required to prepare and submit interim financial statements to certain users during the reporting calendar year (quarterly, half-yearly, nine months). The issue of the composition and terms of submission of interim and annual financial statements by domestic enterprises that have chosen the general or simplified taxation system under martial law remains unresolved. The procedure for compiling and submitting tax reports to fiscal authorities during the war needs to be clarified.

Goal. The purpose of the study is to reveal the theoretical and practical aspects of the preparation and submission of financial and tax reporting by domestic companies in the conditions of martial law.

Materials and methods. The methodological basis of the study is the dialectical theory of cognition, a systematic approach to the study and improvement of provisions on the organization and methodology of financial and tax reporting by enterprises during the martial law in Ukraine in order to meet the information needs of interested stakeholders. The methods of generalization, comparison, analysis, synthesis, induction and deduction were used in the process of substantiating the terms of submission of interim and annual financial and tax reports of enterprises during the war in Ukraine.

The results. The scientific article reveals the peculiarities of financial and tax reporting under martial law conditions, in particular: the composition and terms of submission of interim financial reporting are revealed; defined deadlines for reporting and paying income tax by companies subject to the general taxation system; clarified issues in the part of the display in the tax reporting of software and PC with VAT regarding transactions for the supply of goods (services) in the customs territory, in the mode of export, import, re-export, re-import, temporary export of goods, etc.; generalized information on tax reporting by business entities that have chosen a simplified taxation system at the rate of 2%; outlined changes in the part of forming and submitting special reports to the supervisory authorities on the ESR, personal income tax and military duty.

Key words: martial law, financial reporting, tax reporting, tax declaration.

Постановка проблеми. Протягом терміну запровадження воєнного стану в Україні переважна частина суб'єктів господарювання не припиняли свою господарську діяльність або стрімко віднов-

лювали її після невеликої паузи. Незважаючи на високий рівень бойових дій на Сході та Півдні України, більшість підприємств продовжували вчасно нараховувати та сплачувати податки і збори,

вести бухгалтерський облік та складати фінансову й податкову звітність. Суб'єкти господарювання, крім річної фінансової звітності, протягом звітного періоду (кварталу, півріччя, дев'яти місяців) зобов'язані складати та подавати певним користувачам проміжну фінансову звітність. Залишається невирішеним питання про те, які умови подання проміжної та річної фінансової звітності вітчизняними підприємствами, які обирають загальний або спрощений режим оподаткування прибутку в умовах воєнного стану. Разом з тим, потребує уточнення процедури складання та подання податкової звітності до фіскальних органів під час війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у формування базових положень та концепцій в частині формування показників фінансової та податкової звітності зроблено як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Сараїте-Сарієн Л. [1] досліджує питання відображення нефінансової інформації у фінансовій звітності підприємства. Український дослідник К. Безверхий [2] у своїх наукових працях розкриває методологічні засади складання податкової звітності платниками єдиного податку в умовах воєнного стану. Вигівська І. [3] визначає вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на формування достовірності показників фінансової звітності. Вітчизняний автор Л. Івченко [4] досліджує проблеми складання фінансової звітності в умовах сталого розвитку. Український дослідник В. Кулик [6] у своїх наукових роботах акцентує увагу на алгоритмі підготовки до переходу на звітування у XBRL. Провідний вітчизняний вчений Р. Костирко [5] розглядає вартісно-орієнтовану звітність, яка буде формуватися за даними фінансового обліку і має характер зовнішньої. Озеран А. [8] у своїх наукових дослідженнях надає практичні рекомендації з формування показників фінансової звітності в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності (далі — МСФЗ). Ходзицька В. [16] розкриває роль і місце нефінансової та фінансової звітності корпорацій, які здійснюють діяльність в Україні в умовах воєнного стану.

Метою статті є розкриття теоретичних і практичних аспектів щодо складання та подання вітчизняними компаніями фінансової та податкової звітності в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Методологічною основою дослідження є діалектична теорія пізнання, системний підхід до вивчення та удосконалення положень з організації і методики складання фінансової і податкової звітності вітчизняними підприємствами під час воєнного стану в Україні

зادля задоволення інформаційних потреб зацікавлених користувачів. У процесі обґрунтування термінів подачі проміжної та річної фінансової, податкової звітності підприємств були використані методи узагальнення, порівняння, аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Виклад основного матеріалу. Постановою КМУ від 10.06.2022 р. № 667 внесено зміни до Порядку подання фінансової звітності, затвердженого постановою КМУ від 28.02.2000 р. № 419 (далі — Порядок № 419). Суть змін полягає в тому, що суб'єкти господарювання, які не подають проміжну, річну та консолідовану фінансову звітність під час воєнного стану, повинні подати звітність за такий період протягом трьох місяців з дня припинення або скасування воєнного стану [12]. Правило щодо подання фінансової звітності стосувалося усіх стейкхолдерів, окрім Державної податкової служби (далі — ДПС).

До фіскальних органів фінансова звітність відправляється в електронній формі тільки підприємствами, які є платниками податку на прибуток, або мають статус неприбуткової організації. Вище зазначені господарюючі суб'єкти подають фінансову звітність у вигляді додатку до декларації з податку на прибуток чи Звіту про використання доходів (прибутків) неприбуткової організації. Строки її подання визначено у відповідності до податкового законодавства — не пізніше 1 березня 2022 року. Водночас, підприємства, які належать до категорії середніх у відповідності до законодавства, зобов'язані подати фінансову звітність за попередній календарний рік не пізніше 1 червня 2022 року, при умові що їх звітування не ведеться за МСФЗ [13]. Підприємства, які перебувають на загальній системі оподаткування, та їх фінансова звітність підлягає оприлюдненню разом із аудиторським висновком, звітуються перед органами ДПС — до 10 червня 2022 року. Великі підприємства, які для ведення обліку застосовують МСФЗ зобов'язані подавати фінансову звітність за попередній календарний рік до центру збору фінансової звітності, у термін до 1 червня року наступного за звітним [12].

Розглядаючи питання складу та строків подання фінансової звітності в умовах воєнного стану зупинимось детальніше на проміжній фінансовій звітності, до складу якої належить: ф.1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан) підприємства» та ф.2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)». В табл. 1 представлено склад та терміни звітування по проміжній фінансовій звітності в залежності від категорії підприємств під час воєнного стану в Україні.

Таблиця 1

Склад та строки подання проміжної фінансової звітності суб'єктами господарювання в Україні під час воєнного стану в 2022 році

№ з/п	Категорія підприємства	Склад фінансової звітності	Строки подання		
			До органів державної статистики, центру збору фінансової звітності	Власника (учасникам та іншим користувачам)	До податкового органу (платники податку на прибуток)
1	Великі та середні підприємства	Форми № 1 та № 2	Не пізніше 30-го числа місяця, що йде за звітним кварталом	–	Протягом 40 календарних днів, що йдуть за звітним кварталом, у складі декларації, розрахунку ЧЧПД
2	Підприємства, що мають дочірні компанії	Форми № 1-к, № 2-к	Протягом 45 днів після закінчення звітного кварталу		–
3	Іноземні представництва	Форми № 1-м, № 2-м	Не пізніше 30-го числа місяця, що йде за звітним кварталом	–	У складі податкової декларації
4	Малі підприємства				У складі податкової декларації, розрахунку ЧЧПД
5	Мікро-підприємства	Не подають			Не подають
6	Непідприємницькі товариства (неприбуткові організації)	Не подають			
7	Платники ЄП: – третьої групи	Не подають			
	– четвертої групи	Залежно від розмірної категорії			

Джерело: узагальнено автором на основі [13]

Через війну більшість підприємств не змогли вчасно подати податкову звітність і сплатити податок на прибуток. Тому до Податкового кодексу України (далі — ПКУ) були внесено норми, які стосуються звільнення платників податків від відповідальності за такі порушення. Крім того, раніше це звільнення було встановлено через три місяці після скасування або припинення воєнного стану, але згодом продовжено до шести.

Після оприлюднення на офіційних сайтах прийнятого Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» від 12.05.2022 № 2260-IX [10], були внесені корективи до податкового законодавства у частині подання податкової звітності. Відтепер платники податків, які мали можливість своєчасно сплачувати податки і подавати до органів ДПС звітність, але цього не зробили, звільняються від відповідальності за несвоєчасне виконання таких обов'язків, при умові, що граничний строк їхнього виконання припадає на період з 24 лютого до 27 травня 2022

року. Звільнення від відповідальності застосовується за умови, що такі платники:

- до 20 липня 2022 року — подали до фіскальних органів податкову звітність;
- не пізніше 31 липня 2022 року — сплатили податки і збори, задекларовані у звітності, яка була подана до контролюючого органу.

До 25 липня 2022 року платники податків на прибуток, які допустили помилки, що припадають на період з 24 лютого до 25 липня 2022 року і потягли за собою заниження податкових зобов'язань у декларації, могли виправити такі помилки без нарахування і сплати штрафів та пені. В табл. 2 розглянуто граничні терміни подання декларації з податку на прибуток та сплати податку до державного бюджету.

У випадку виникнення в суб'єктів господарювання надзвичайних обставин, граничний термін виконання податкових зобов'язань платниками податку на прибуток може бути змінено (табл. 3).

Платники податку на додану вартість (далі — ПДВ) у період воєнного стану в Україні відображають свої податкові зобов'язання (далі — ПЗ) у податковій декларації з ПДВ, зокрема в розділі 1

Таблиця 2

**Терміни звітування та сплати податку на прибуток підприємствами України
під час дії воєнного стану в 2022 році**

Вид податкової звітності	Термін подання	Термін сплати податку
Декларація за 2021 рік	До 19 липня 2022 року	До 29 липня 2022 року
Декларація за I квартал 2022 року	До 19 липня 2022 року	До 29 липня 2022 року
Уточнююча декларація за I квартал 2022 року, у якій зафіксована недоплата податку	До 22 липня 2022 року	До 22 липня 2022 року
Декларація за півріччя 2022 року	До 9 серпня 2022 року	До 19 серпня 2022 року
Декларація для сільгоспвиробників, які застосовують особливий річний період* * Згідно з пп. 137.4.1 ПК, виробники сільгосппродукції можуть вибрати особливий річний звітний період, який починається з 1 липня минулого звітного року (2021) і закінчується 30 червня поточного звітного року (2022).	До 29 серпня 2022 року	До 8 вересня 2022 року

Джерело: узагальнено автором на основі [10]

Таблиця 3

**Граничний строк виконання податкових зобов'язань платниками податку
на прибуток при форс-мажорних обставинах у 2022 році**

№ з\п	Ситуація	Граничний строк виконання зобов'язань згідно із загальними нормами ПК	Строк виконання без застосування штрафних санкцій
1.	Можливість виконати податкові обов'язки відсутня	Із 24 лютого 2022 року до припинення або скасування воєнного стану	Протягом 6 місяців після припинення або скасування воєнного стану
2.	Можливість виконати податкові обов'язки відновилися	Із 24 лютого 2022 року до дня відновлення такої можливості	Протягом 60 к.д. починаючи з наступного місяця після відновлення такої можливості
3.	Платник перейшов на сплату єдиного податку за ставкою 2%	Із 24 лютого 2022 року до дня переходу такого платника на ЄП	Протягом 60 к.д. з дати повернення на загальну систему оподаткування

Джерело: узагальнено автором на основі [10]

«Податкові зобов'язання». ПЗ із ПДВ відображаються у звітності за період їх виникнення незалежно від факту реєстрації податкової накладної (далі — ПН) у єдиному реєстрі податкових накладних (далі — ЄРПН).

Об'єктом обкладення ПДВ на період воєнного стану є постачання товарів (робіт, послуг) за умови, що місце поставки митна територія України [9].

Дата виникнення ПЗ із ПДВ визначається у відповідності до ст. 187 ПКУ [9]. На дату виникнення ПЗ платник ПДВ зобов'язаний скласти ПН і зареєструвати її в ЄРПН. ПН може бути зведеною, якщо: постачання товарів (послуг) має безперервний або ритмічний характер; при постачанні товарів (послуг) база оподаткування перевищує договірну ціну. Зведені ПН оформляються платниками податків не пізніше останнього дня місяця, в якому здійсненні такі постачання.

ПЗ із ПДВ, які виникли у період з 24 лютого по 27 травня 2022 року відображаються у звітності на підставі первинних документів, що підтверджують факт отримання оплати або постачання товарів (робіт, послуг) [12].

Експортні операції, які виникали у платника ПДВ за період воєнного стану будуть відображені у податковій звітності на основі митної декларації (далі — МД), яка підтверджує факт перетину митного кордону. Експорт товару з України підтверджується:

- звичайною або додатковою МД;
- повідомленням про фактичне вивезення товарів за межі митної території України, яке містить дані про кількість і нумерацію в МД вивезених товарів, дату їхнього фактичного вивезення і номер МД.

У податковій декларації з ПДВ не відображаються операції, які пов'язані з вивезенням в режимі

тимчасового вивезення, а також в режимі переробки за межами митної території України, оскільки через відсутність факту переходу власності на товари ці операції не дозволено прирівняти до постачання.

Займаючись волонтерською діяльністю платник ПДВ може безкоштовно передавати товари (послуги). В цьому випадку платнику ПДВ необхідно визначити базу оподаткування у відповідності до п. 188.1 ПКУ [10]. Такі суб'єкти господарювання формують дві ПН: одну за договірною вартістю (0,00 грн) на ім'я контрагента одержувача; другу — для нарахування ПЗ до бази оподаткування на себе, зазначивши тип причини «15». У податковій декларації з ПДВ операції з безкоштовної передачі товарів (послуг) відображаються в загальному порядку — рядках 1.1, 1.2, 1.3 залежно від ставки ПДВ [15]. Операції з безкоштовної передачі товарів до Збройних сил України (далі — ЗСУ) не відображаються в податковій декларації і по них не нараховуються компенсації ПЗ. Однак, таке постачання має бути документально підтверджено на основі формування листа із військової частини про надання певних товарів (послуг), видаткової накладної, акта наданих послуг.

Податковий кредит (далі — ПК) із ПДВ, який був сформований платником податків у період воєнного стану відображається у звітності на підставі:

- ПН, зареєстрованих у ЄРПН;
- митних декларацій, які засвідчують сплату до бюджету податку при митному оформленні товарів, ввезених в Україну;
- замінників ПН, зокрема: транспортних квитків, готельних рахунків тощо;
- первинних бухгалтерських документів за лютий-травень 2022 року [9].

Період відображення податкового кредиту в податковій декларації з ПДВ залежить від документу (ПН або розрахунку коригувань (далі — РК)), який є підставою для його визнання. ПК із ПДВ відображаються у податковій декларації у розділі 2 «Податковий кредит» в періоді його виникнення протягом 365 календарних днів із дати складання ПН або РК. У податковій звітності по ПДВ, ПК відображається:

- у разі придбання товарів (послуг) у платника ПДВ (у т.ч. на підставі замінників ПН і первинних документів) — у рядках 10.1, 10.2, 10.3 залежно від ставки ПДВ і в таблиці 2.1 «Відомості про операції з придбання з податком на додану вартість, які підлягають оподаткуванню за основною ставкою та ставками 7% і 14%», додатку 1 «Відомості про суми податку на додану вартість, зазначені у податкових накладних

/ розрахунках коригування до податкових накладних, не зареєстрованих в Єдиному реєстрі податкових накладних, та про податковий кредит з урахуванням його коригування до декларації» до податкової декларації з ПДВ»;

- імпорт товарів в Україну на підставі МД — у рядках 11.1., 11.2, 11.3 залежно від ставки ПДВ;
- отримання послуг від нерезидента з місцем постачання їх на митній території України — в рядках 13.1, 13.2. залежно від ставки ПДВ і в таблиці 2.1. додатку 1 до податкової декларації з ПДВ;
- коригування податкового кредиту — в рядку 12 і в таблиці 2.2 «Відомості про коригування податкового кредиту згідно зі статтею 192 розділу V Кодексу», додатку 1 «Відомості про суми податку на додану вартість, зазначені у податкових накладних / розрахунках коригування до податкових накладних, не зареєстрованих в Єдиному реєстрі податкових накладних, та про податковий кредит з урахуванням його коригування до податкової декларації з ПДВ» [15].

Платники податків, які обрали спрощену систему оподаткування звітуються по декларації, яка затверджена наказом МФУ від 26.04.2002 р. № 124 [16]. Звітним податковим періодом для платників єдиного податку (далі — ЄП) за ставкою 2% є календарний місяць. Сплатити задекларовані податкові зобов'язання потрібно протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем строку для подання податкової декларації.

Оновлена форма податкової декларації для платників ЄП за ставкою 2% не заповняється нарастаючим підсумком. В цьому випадку доходи записуються за місяць.

Платники ЄП 1 та 2 групи звітуються перед фіскальними органами за результатами календарного року. Платники ЄП 3 групи за ставкою 3% зі сплатою ПДВ, або за ставкою 5% від без сплати ПДВ — звітуються щоквартально. Інформація про звітування платниками податків під час переходу на ЄП за ставкою 2% представлено в табл. 4.

Війна в Україні досить суттєво внесла корективи у виробничі та трудові відносини на підприємствах, зокрема: надання працівникам відпустки без збереження заробітної плати на повний, або неповний місяць; оформлення простоїв для працівників компаній; неповний робочий час; тимчасова непрацездатність під час відпустки; припинення дії трудового договору тощо. Це все безпосередньо впливає на формування спільних звітів по ЄСВ, ПДФО та військового збору.

Податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників

Таблиця 4

**Податкове звітування суб'єктів господарювання на єдиному податку за ставкою 2%
на період дії в Україні воєнного стану**

№ з/п	Система оподаткування до переходу	Період переходу	Строки подання звітності
1.	Загальна	Із 1 квітня	Декларація з податку на прибуток за I квартал — не пізніше 10 травня (подають усі платники цього податку). Декларація з ЄП за квітень — не пізніше 20 травня. Декларація з ПДВ за березень — не пізніше 20 квітня
		Після 1 квітня (тобто в період з 2 по 30 квітня – з наступного робочого дня після подання заяви) або з травня, червня тощо	Декларація з податку на прибуток: – за I квартал — не пізніше 10 травня (подають тільки платники, які звітують поквартально); – за півріччя — не пізніше 9 серпня (подають усі платники цього податку). Декларація з ЄП — не пізніше 20-го числа місяця, що настає за звітним*. Декларація з ПДВ — не пізніше 20-го числа місяця, що настає за звітним до переходу на ЄП
2.	Спрощена	Із 1 квітня	Декларація платника ЄП за I квартал (подають платники ЄП першої, другої та третьої груп) — не пізніше 10 травня. Декларація з ЄП за ставкою 2% за квітень — не пізніше 20 травня. Декларація з ПДВ за березень (подають платники ЄП третьої групи за ставкою 3%) — не пізніше 20 квітня
		Після 1 квітня (тобто в період з 2 по 30 квітня – з наступного робочого дня після подання заяви) або з травня, червня тощо	Декларація платника ЄП: – за I квартал (подають платники ЄП третьої групи за ставками 3% та 5%) — не пізніше 10 травня; – за півріччя (подають платники ЄП першої, другої та третьої груп) — не пізніше 9 серпня. Декларація по ЄП за ставкою 2% — не пізніше 20-го числа місяця, що настає за звітним. Декларація з ПДВ (подають платники ЄП третьої групи за ставкою 3%) — не пізніше 20-го числа місяця, що настає за звітним до переходу на ЄП

Джерело: узагальнено автором на основі [18]

податків — фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску, форму якого було затверджено наказом МФУ від 13.01.2015 р. № 4 має шість додатків, з яких роботодавці під час воєнного стану в Україні заповнюють та подають тільки такі:

- Додаток 1 (Д1) «Відомості про нарахування заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) застрахованим особам»;
- Додаток 4ДФ «Відомості про суми нарахованого доходу, утриманого та сплаченого ПДФО та військового збору»;
- Додаток 5 (Д5) «Відомості про трудові відносини та період проходження військової служби»;
- Додаток 6 (Д6) «Відомості про наявність підстав для обліку стажу окремими категоріями осіб відповідно до законодавства» [10].

Об'єднаний звіт по ЄСВ, ПДФО та військовому збору подається роботодавцями під час воєнного стану в Україні щоквартально протягом 40 календарних днів після закінчення звітного кварталу.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, проведені дослідження дозволили окреслити зміни у бухгалтерському та податковому законодавстві, які торкнулися фінансової і податкової звітності в умовах дії воєнного стану в Україні, зокрема:

- розкрито склад та строки подання суб'єктами господарювання проміжної фінансової звітності;
- визначені терміни звітування та сплати податку на прибуток компаніями, які перебувають на загальній системі оподаткування;
- з'ясовані питання в частині відображення у податковій звітності ПЗ і ПК з ПДВ щодо операцій із поставки товарів (послуг) на митній території, в режимі експорту, імпорту, реекспорту, реімпорту, тимчасового вивезення товарів тощо;
- узагальнена інформація щодо податкового звітування суб'єктами господарювання, які обрали спрощену систему оподаткування за ставкою 2%;
- окреслені зміни в частині формування та подання до контролюючих органів спеціальних звітів по ЄСВ, ПДФО та військовому збору.

У подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на формуванні показників фінансової звітності великими компаніями та

підприємствами, які мають суспільний інтерес за МСФЗ в умовах дії воєнного стану.

Література

1. Saraite-Sariene Laura, Alonso-Cacadas Juana, Galón-Valdivieso Federico and Caba-Pérez Carmen Non-Financial Information versus Financial as a Key to the Stakeholder Engagement: A Higher Education. Perspective Sustainability. 2020. № 12(1). P. 331. doi: <https://doi.org/10.3390/su12010331>
2. Безверхий К. В., Юрченко О. А. Спеціальний режим оподаткування для суб'єктів господарювання під час війни: нові правила обліку та звітування // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 6 (62). С. 80–87. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-6-7997>
3. Вигівська І. М., Скрипник М. І., Григоревська О. О. Поняття достовірності фінансової звітності та фактори впливу при її визначенні // Вісник ЖДТУ. 2017. № 1(79). С. 145–154.
4. Івченко Л. В., Лежненко Л. І. Методологічні проблеми складання фінансової звітності // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2018. № 21. С. 660–665.
5. Костирко Р. О., Замай О. О. Вартісно-орієнтована звітність як інструмент транспарентності фінансового і управлінського обліку. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 50–55.
6. Кулик В. І., Левченко З. М., Єрмолаєва М. В. Таксономія фінансової звітності за міжнародними стандартами. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2021. № 4. С. 81–84.
7. Макаренко Т. Ю. Вартісно-орієнтована звітність як фактор підвищення ринкової вартості підприємств. Economics. 2017. № 1 (29). С. 155–161.
8. Озеран А. В. Гармонізація фінансової звітності підприємств з міжнародними стандартами та потребами управління: автореф. дис. ...доктор. екон. наук: 08.00.09 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Київ, 2016. 35 с.
9. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 21.05. 2022).
10. Податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків — фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску, форму якого було затверджено Наказ Мініну від 13.01.2015 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-15#Text> (дата звернення: 30.06.2022).
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text> (дата звернення: 30.06.2022).
12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 30.06.2022).
13. Про внесення змін до Порядку подання фінансової звітності: Постанова КМУ від 10.06.2022 р. № 667. URL: <https://document.vobu.ua/doc/13055> (дата звернення: 30.06.2022).
14. Про затвердження Порядку подання фінансової звітності: Постанова КМУ від 28.02.2000 р. № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-п#Text> (дата звернення: 30.06.2022).
15. Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість: Наказ МФУ від 28.01.2016 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-16#Text> (дата звернення: 30.06.2022).
16. Про затвердження форми податкової декларації платника єдиного податку третьої групи на період дії воєнного, надзвичайного стану в Україні: Наказ МФУ від 26.04.2022 р. № 124. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/nakazi/77341.html> (дата звернення: 30.06.2022).
17. Ходзицька В. Нефінансова та фінансова звітність корпорацій: вплив ризиків. Перспективи розвитку обліку, аналізу та аудиту в контексті євроінтеграції: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: ОНЕУ, 2022. С. 85–87.
18. Юрченко О. А. Податкова декларація платника єдиного податку за ставкою 2% звітуємо по новому на період воєнного стану. Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / відповід. за вип.: проф. Семак Б. Б. Львів: вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2022. С. 153–155.

References

1. Saraite-Sariene Laura, Alonso-Cacadas Juana, Galón-Valdivieso Federico and Caba-Pérez Carmen (2020). Non-Financial Information versus Financial as a Key to the Stakeholder Engagement: A Higher Education. Perspective Sustainability. № 12(1). P. 331. doi: <https://doi.org/10.3390/su12010331> [in English].
2. Bezverkhyy K. V., Yurchenko O. A. (2022). Spetsialnyi rezhym opodatkuvannia dlia subiektiv hospodariuvannia pid chas viiny: novi pravyla obliku ta zvituvannia [Special tax regime for war-business entities: new rules of accounting and reporting] // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya: «Ekonomichni nauky». № 6 (62). P. 80–87. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-6-7997> [in Ukraine].
3. Vyhivska I. M., Skrypnyk M. I., Hryhorevska O. O. (2017). Poniattia dostovirnosti finansovoi zvitnosti ta faktory vplyvu pry yii vyznacheni [The concept of reliability of financial reporting and factors influencing it are defined] // Visnyk ZhDTU. № 1(79). P. 145–154 [in Ukraine].
4. Ivchenko L. V., Lezhnenko L. I. Metodolohichni problemy skladannia finansovoi zvitnosti [Methodological problems of financial reporting] // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Mykolaivskiy natsionalnyi universytet imeni V. O. Sukhomlynskoho. 2018. № 21. P. 660–665 [in Ukraine].
5. Kostyrko R. O., Zamai O. O. (2022). Vartisto-orientovana zvitnist yak instrument transparentnosti finansovoho i upravlinskoho obliku [Value-oriented reporting as a tool of financial and management accounting transparency]. Ekonomika ta derzhava. № 5. P. 50–55 [in Ukraine].
6. Kulyk V. I., Levchenko Z. M., Yermolaieva M. V. (2021). Taksonomiia finansovoi zvitnosti za mizhnarodnymi standartamy [Taxonomy of financial reporting according to international standards]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. № 4. P. 81–84 [in Ukraine].
7. Makarenko T. Iu. (2017). Vartisto-orientovana zvitnist yak faktor pidvyshchennia rynkovoi vartosti pidpriemstv [Value-oriented reporting as a factor in increasing the market value of enterprises]. Economics. № 1 (29). P. 155–161 [in Ukraine].
8. Ozeran A. V. Harmonizatsiia finansovoi zvitnosti pidpriemstv z mizhnarodnymi standartamy ta potrebamy upravlinnia [Harmonization of financial reporting of enterprises with international standards and management needs]: avtoref. dys. ...doktor. ekon. nauk: 08.00.09 — bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt. Kyiv, 2016. 35 p. [in Ukraine].
9. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukraine].
10. Podatkovi rozrakhunok sum dokhodu, narakhovanoho (splachenoho) na koryst platnykiv podatkov — fizychnykh osib, i sum utrymanoho z nykh podatku, a takozh sum narakhovanoho yedynoho vnesku [Tax calculation of the amounts of income accrued (paid) in favor of individual taxpayers and the amounts of tax withheld from them, as well as the amounts of the accrued single contribution], formu yakoho bulo zatverdzheno Nakaz Minfinu vid 13.01.2015 r. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-15#Text> [in Ukraine].
11. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvosti podatkovoho administruvannia podatkov, zboriv ta yedynoho vnesku pid chas dii voiennoho, nadzvychainoho stanu [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the specifics of the tax administration of taxes, fees and a single contribution during the state of war and state of emergency]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2022 № 2260-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text> [in Ukraine].
12. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu [On making changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms during the period of martial law]: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> [in Ukraine].
13. Pro vnesennia zmin do Poriadku podannia finansovoi zvitnosti [On making changes to the Procedure for submitting financial statements]: Postanova KMU vid 10.06.2022 r. № 667. URL: <https://document.vobu.ua/doc/13055> [in Ukraine].
14. Pro zatverdzhennia Poriadku podannia finansovoi zvitnosti [On approval of the Procedure for submitting financial statements]: Postanova KMU vid 28.02.2000 № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-p#Text> [in Ukraine].
15. Pro zatverdzhennia form ta Poriadku zapovnennia i podannia podatkovoi zvitnosti z podatku na dodanu vartist [On the approval of the forms and the Procedure for filling out and submitting tax returns on value added tax]: Nakaz MFU vid 28.01.2016 r. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-16#Text> [in Ukraine].
16. Pro zatverdzhennia formy podatkovoi deklaratsii platnyka yedynoho podatku tretoi hrupy na period dii voiennoho, nadzvychainoho stanu v Ukraini [On the approval of the form of the tax declaration of the payer of the single

tax of the third group for the period of military and state of emergency in Ukraine]; Nakaz MFU vid 26.04.2022 r. № 124. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/nakazi/77341.html> [in Ukraine].

17. Khodzytska V. (2022). Nefinansova ta finansova zvitnist korporatsii: vplyv ryzykiv [Non-financial and financial reporting of corporations: impact of risks]. Perspektivy rozvytku obliku, analizu ta audytu v konteksti yevrointehratsii: materialy Kh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Odesa: ONEU. P. 85–87 [in Ukraine].

18. Iurchenko O. A. (2022). Podatkova deklaratsiia platnyka yedynoho podatku za stavkoiu 2% zvituiemo po novomu na period voiennoho stanu [The tax declaration of the payer of the single tax at the rate of 2% is reported in a new way for the period of martial law]. Suchasni napriamy rozvytku ekonomiky, pidpriemnytstva, tekhnolohii ta yikh pravovoho zabezpechennia: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / vidpovid. za vyp.: prof. Semak B. B. Lviv: vyd-vo Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. P. 153–155 [in Ukraine].

Закревська Олена Юріївна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
економіко-математичних дисциплін та інформаційних технологій
Національна академія статистики, обліку і аудиту*

Закревская Елена Юрьевна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры
экономико-математических дисциплин и информационных технологий
Национальная академия статистики, учета и аудита*

Zakrevska Olena

*PhD in Economics, Associate Professor of the
Economics and Mathematical Disciplines and IT Department
National Academy of Statistics, Accounting and Audit*

ORCID: 0000-0002-4118-389X

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8151

ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМНОГО ПРОДУКТУ BAS

УЧЕТ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ С ПОМОЩЬЮ ПРОГРАММНОГО ПРОДУКТА BAS

ACCOUNTING OF FIXED ASSETS WITH THE HELP OF THE BAS SOFTWARE PRODUCT

Анотація. Вступ. Цифровізація суспільства глибоко проникає у всі ланки господарської діяльності підприємства, зокрема й бухгалтерського обліку. З великими масивами даних, зокрема з обліково-звітною інформацією в частині бухгалтерського обліку основних засобів, важко працювати без автоматизації облікового процесу. Сьогодні, коли найпоширеніший бухгалтерський програмний продукт 1С пішов з ринку на його місце почали претендувати інші українські розробники програмного забезпечення. Разом з тим, опанування нового програмного забезпечення потребує неабияких навичок з боку його користувачів, адже все нове потребує детального вивчення і відповідного налаштування в процесі його використання. Таким програмним продуктом може бути «BAS Бухгалтерія» (далі – BAS) від розробника Business automation software.

Мета. Метою статті є надання практичних рекомендацій з відображення у бухгалтерському обліку операцій з основними засобами у програмному продукті BAS.

Результати. В процесі проведеного дослідження, ми дійшли висновку, що програмний продукт BAS дозволяє автоматизувати всі складові ділянки обліку основних засобів (від первинного обліку до відображення основних засобів у звітності). Вищевказаний програмний продукт дає змогу адаптувати належне відображення в бухгалтерському обліку основних засобів підприємства, а отже, може бути рекомендований до використання всіма суб'єктами господарювання, що мають на балансі всі види об'єктів основних засобів підприємства. Розроблені рекомендації щодо відображення окремих операцій в обліку з основними засобами підприємства дозволять користувачам програмного забезпечення BAS швидко опанувати і застосовувати на практиці.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на документальному оформленні операцій з основними засобами підприємства, а саме розробити типові форми щодо деяких операцій з такими об'єктами обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, основні засоби, програмний продукт, BAS.

Аннотация. Введение. Цифровизация общества глубоко проникает во все звенья хозяйственной деятельности предприятия, в том числе бухгалтерского учета. С большими массивами данных, в частности, с учетно-отчетной информацией в части бухгалтерского учета основных средств, трудно работать без автоматизации учетного процесса. Сегодня, когда самый распространенный бухгалтерский программный продукт 1С ушел с рынка, на его место начали претендовать другие украинские разработчики программного обеспечения. Вместе с тем, овладение новым программным обеспечением требует больших навыков со стороны его пользователей, ведь все новое требует детального изучения и соответствующей настройки в процессе его использования. Таким программным продуктом может быть BAS Бухгалтерия (далее – BAS) от разработчика Business automation software.

Цель. Целью статьи является предоставление практических рекомендаций по отражению бухгалтерского учета операций с основными средствами в программном продукте BAS.

Результаты. В ходе проведенного исследования мы пришли к выводу, что программный продукт BAS позволяет автоматизировать все составные участки учета основных средств (от первичного учета до отражения основных средств в отчетности). Вышеуказанный программный продукт позволяет адаптировать надлежащее отражение в бухгалтерском учете основных средств предприятия, следовательно, может быть рекомендован к использованию всеми субъектами хозяйствования, имеющими на балансе все виды объектов основных средств предприятия. Разработанные рекомендации по отражению отдельных операций в учете с основными средствами предприятия позволяют пользователям программного обеспечения BAS быстро овладеть и применять на практике.

Перспективы. В дальнейших научных исследованиях предлагается сосредоточить внимание на документальном оформлении операций с основными средствами предприятия, а именно разработать типовые формы некоторых операций с такими объектами учета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, основные средства, программный продукт, BAS.

Summary. Introduction. Digitization of society deeply penetrates all aspects of the enterprise's economic activity, including accounting. It is difficult to work with large data sets, in particular with accounting and reporting information in the part of accounting of fixed assets, without automating the game process. Today, when the most common accounting software product 1C left its place, other Ukrainian developers of the software market began to claim. At the same time, mastering new software requires a little skill on the part of its users, although everything new requires detailed study and appropriate settings during its use. Such a software product can be «BAS Accounting» (hereinafter – BAS) from the developer of Business automation software.

Purpose. The purpose of the article is to provide practical recommendations on the accounting of operations with fixed assets in the BAS software product.

Results. In the course of the conducted research, we came to the conclusion that the BAS software product allows you to automate all the components of fixed asset accounting (from initial accounting to the display of fixed assets in reporting). The above-mentioned software product makes it possible to adapt the proper accounting of the company's fixed assets, and therefore can be recommended for use by all business entities that have all types of company's fixed assets on the balance sheet. Developed recommendations for the display of individual operations in accounting with the company's fixed assets allow BAS software users to quickly master and apply in practice.

Discussion. In further research, it is proposed to focus attention on the documentation of operations with the company's fixed assets, namely to develop standard forms for some operations with such accounting objects.

Key words: accounting, fixed assets, software product, BAS.

Постановка проблеми. Цифровізація суспільства глибоко проникає в всі ланки господарської діяльності підприємства, зокрема й бухгалтерського обліку. З великими масивами даних, зокрема з обліковою інформацією в частині основних засобів, важко працювати без автоматизації облікового процесу. Сьогодні, коли найпоширеніший бухгалтерський програмний продукт 1С пішов з ринку на його місце почали претендувати інші розробники програмного забезпечення. Таким програмним продуктом може бути «BAS Бухгалтерія» (далі — BAS) від розробника Business automation software.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питання бухгалтерського обліку основних засобів було зроблено вітчизняними дослідниками. Український автор К. В. Безверхий досліджував бухгалтерський облік законсервованих об'єктів основних засобів [1], а також особливості переоцінки основних засобів [2]. Зоріна О. А. та Петраковська О. В. [3] виділяють особливості обліку операцій з основними засобами в банках України. Озеран А. В. та Коршикова Р. С. [4] розглядають гармонізацію вимог П(С)БО України із МСФЗ щодо обліку основних

засобів. Пирець Н. М. та Псюк Ю. А. [5] наводять порівняльний аналіз національних та міжнародних стандартів обліку основних засобів. Попович В. І. [6] розглядає облік основних засобів. Радіонова Н. Й. та Ременюк Л. М. [7] наводять шляхи удосконалення бухгалтерського обліку і контролю основних засобів. Шкуліпа Л. В. [8] проводить аналіз методології обліку основних засобів за МСБО 16 «Основні засоби» та П(С)БО 7 «Основні засоби». Разом з тим залишаються не вирішеними проблемні питання в частині бухгалтерського обліку основних засобів за допомогою програмного продукту BAS.

Метою статті є надання практичних рекомендацій з відображення у бухгалтерському обліку операцій з основними засобами у програмному продукті BAS.

Виклад основного матеріалу. Для відображення інформації щодо основних засобів (далі — ОЗ) в програмному продукті BAS використовується розділ «ОЗ і НМА», склад якого наведено на рис. 1.

Для обліку операцій з основними засобами в програмному продукті BAS використовуються такі підрозділи:

1. Надходження основних засобів: 1) надходження устаткування; 2) надходження додатко-

вих витрат; 3) передача устаткування в монтаж; 4) надходження об'єктів будівництва; 4) введення в експлуатацію ОЗ.

2. Облік основних засобів: а) переміщення ОЗ; б) модернізація та ремонт ОЗ; в) інвентаризація ОЗ; г) переоцінка ОЗ; г) індексація ОЗ.

3. Вибуття основних засобів: 1) списання ОЗ; 2) підготовка до передачі ОЗ; 3) передача ОЗ.

4. Амортизація ОЗ: а) амортизація ОЗ; б) параметри амортизації ОЗ.

5. Звіти: 1) відомість амортизації ОЗ; 2) інвентарна книга ОЗ.

Наприклад, надходження об'єктів будівництва здійснюється документом «Надходження товарів і послуг (об'єкти будівництва)» (рис. 2). Для відображення надходження об'єктів будівництва необхідно вибрати в полі «Вид операції» операцію «Об'єкти будівництва». Після вибору операції потрібно заповнити закладки: 1) об'єкти будівництва; 2) рахунки обліку розрахунків; 3) додатково.

На закладці «Об'єкти будівництва» вказується об'єкт будівництва, сума, ставка ПДВ, а також рахунок обліку витрат на будівництво та стаття витрат, за якою відображаються витрати на будівництво.

Відображення на рахунках бухгалтерського обліку здійснюється документом «Надходження

- Главное - Керівнику - Банк і каса - Продажі - Купівлі - Склад - Виробництво ОЗ і НМА - Зарплата і кадрові - Операції - Звіти - Довідники - Адміністрування	Надходження основних засобів - Надходження устаткування - Надходження дод. витрат - Передача устаткування в монтаж - Надходження об'єктів будівництва - Введення в експлуатацію ОЗ Облік основних засобів - Переміщення ОЗ - Модернізація та ремонт ОЗ - Інвентаризація ОЗ - Переоцінка ОЗ - Індексація ОЗ Вибуття основних засобів - Списання ОЗ - Підготовка до передачі ОЗ - Передача ОЗ	Амортизація ОЗ - Амортизація ОЗ - Параметри амортизації ОЗ Нематеріальні активи - Надходження НМА - Прийняття до обліку НМА - Списання НМА - Передача НМА - Модернізація НМА - Переміщення НМА - Інвентаризація НМА Амортизація НМА - Амортизація НМА - Параметри амортизації НМА Малоцінні активи - Передача МА в експлуатацію - Переміщення МА в експлуатації - Списання МА з експлуатації	Отчеты - Відомість амортизації ОЗ - Відомість амортизації НМА - Інвентарна книга ОЗ - Додаткові звіти Сервис - Додаткові обробки
---	---	--	---

Рис. 1. Склад розділу «ОЗ і НМА» в програмному продукті BAS

Джерело: складено автором

товарів і послуг (об'єкти будівництва)», що наведено на рис. 3.

Документ «Модернізація і ремонт ОЗ» (рис. 4) призначений для відображення в обліку модернізації (реконструкції, капітального ремонту) і поточного ремонту основних засобів для цілей бухгалтерського і податкового обліку.

У шапці документа вносяться відомості про об'єкт будівництва, з якого списуються витрати на поліпшення, рахунок обліку витрат, а також сума поліпшення.

Суму поліпшення можна отримати автоматично — при натисканні кнопки «Розрахувати суми»

сума заповнюється автоматично за даними обліку на момент формування документа. При необхідності суму можна відкоригувати вручну.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В процесі проведеного дослідження, ми дійшли висновку, що програмний продукт BAS дозволяє автоматизувати всі ділянки обліку основних засобів. Вищевказаний програмний продукт дає змогу адаптувати належне відображення в бухгалтерському обліку основних засобів підприємства, а отже, може бути рекомендований до використання всіма суб'єктами господарювання, що мають на балансі всі види об'єктів основних засобів підприємства.

Рис. 2. Документ «Надходження товарів і послуг (об'єкти будівництва)» в програмному продукті BAS

Джерело: складено автором

Період	Дебет	Под. облік Дт	Кредит	Под. облік Кт	Сума
20.01.2015	151		631		100 000,00
	1 Недобудована будівля	Опод. ПДВ	Біла акація		Послуги
	Будівництво підрядним способом		Будівельні роботи		
			Надходження товарів і послуг ДО000000011 від 20.01...		
20.01.2015	6442		631		20 000,00
	2 Біла акація		Біла акація		ПДВ - податковий кредит (послуги), перше событие
	Будівельні роботи		Будівельні роботи		
	<...>		Надходження товарів і послуг ДО000000011 від 20.01...		

Рис. 3. Відображення господарських операцій з обліку об'єктів будівництва на рахунках бухгалтерського обліку в програмному продукті BAS

Джерело: складено автором

Рис. 4. Документ «Модернізація і ремонт ОЗ» в програмному продукті BAS

Джерело: складено автором

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на документальному оформленні операцій з основними засобами під-

приємства, а саме розробити типові форми щодо деяких операцій з такими об'єктами обліку.

Література

1. Безверхий К. Бухгалтерський облік законсервованих об'єктів основних засобів промислових підприємств: обліково-аналітичний аспект // Бухгалтерський облік і аудит. 2012. № 5. С. 10–19.
2. Безверхий К. Особливості переоцінки основних засобів: міжнародний та український досвід // Бухгалтерський облік і аудит. 2016. № 1. С. 11–15.
3. Зоріна О. А. Петраковська О. В. Особливості обліку операцій з основними засобами в банках України. Формування ринкових відносин в Україні. 2019. № 5 (216). С. 17–26.
4. Озеран А. В., Коршикова Р. С. Гармонізація вимог П(С)БО України із МСФЗ щодо обліку основних засобів // Науково-практичне видання «Незалежний АУДИТОР». № 15 (I). 2016. С. 54–61.
5. Пирець Н. М., Псюк Ю. А. Порівняльний аналіз національних та міжнародних стандартів обліку основних засобів // Інноваційна економіка. 2013. № 6. С. 325–330.
6. Попович В. І. Облік основних засобів: порівняльний аналіз МСБО та П(С)БО // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2012. № 721. С. 216–219.
7. Радіонова Н. Й., Ременюк Л. М. Шляхи удосконалення бухгалтерського обліку і контролю основних засобів // Ефективна економіка. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4548>
8. Шкуліпа Л. В. Аналіз методології обліку основних засобів за МСБО 16 «Основні засоби» та П(С)БО 7 «Основні засоби»: теорія і практика // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр.. 2018. № 4. С. 102–112.

References

1. Bezverkhyy K. (2012). Bukhhalterskyi oblik zakonservovanykh ob'ektiv osnovnykh zasobiv promyslovykh pidpriemstv: oblikovo-analitychnyi aspekt [Accounting of preserved objects of fixed assets of industrial enterprises: accounting and analytical aspect] // Bukhhalterskyi oblik i audit, № 5, pp. 10–19 [In Ukraine].
2. Bezverkhyy K. (2016). Osoblyvosti pereotsinky osnovnykh zasobiv: mizhnarodnyi ta ukraïnskyi dosvid // Bukhhalterskyi oblik i audit, № 1, pp. 11–15 [In Ukraine].
3. Zorina O. A. Petrakovska O. V. (2019). Osoblyvosti obliku operatsii z osnovnyimi zasobamy v bankakh Ukrainy [Peculiarities of accounting for transactions with fixed assets in banks of Ukraine]. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini, № 5 (216), pp. 17–26 [In Ukraine].
4. Ozeran A. V., Korshikov R. S. (2016). Harmonization of requirements for accounting for fixed assets under IFRS. Science-Practitioner Vidanna «Independent Auditor», № 15. pp. 54–61 [In Ukraine].
5. Piret N. M. (2013). Comparative analysis of national and international accounting standards for fixed assets. Innovative Economy, № 6, pp. 325–330 [In Ukraine].
6. Popovych V. I. (2012). Oblik osnovnykh zasobiv: porivnialnyi analiz MSBO ta P(s)BO [Recording of fixed assets: a comparative analysis of IAS and R(s)A]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» — Bulletin of National University «Lvivska Politechnika», № 721, pp. 216–219 [in Ukrainian].
7. Radionova N. I., Remeniuk L. M. (2015). Shliakhy udoskonalennia bukhalterskoho obliku i kontroliu osnovnykh zasobiv [Ways to improve accounting calculations of fixed assets control fixed assets] // Efektyvna ekonomika. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4548> [in Ukrainian].
8. Shkulipa L. V. (2018). Analiz metodolohii obliku osnovnykh zasobiv za MSBO 16 «Osnovni zasoby» ta P(S)BO 7 «Osnovni zasoby»: teoriia i praktyka [Analysis of the Methodology of Fixed Assets in Accordance with IAS 16 «Fixed Assets» AND P(S)BU 7 «Fixed Assets»: Theory and Practice] // Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu: zb. nauk. pr., № 4, pp. 102–112 [In Ukraine].

Зоріна Олена Анатоліївна

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

Zorina Olena

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Accounting, Auditing and Taxation
National Academy of Statistics, Accounting and Auditing*
ORCID: 0000-0003-4327-8283

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8208

НЮАНСИ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ОПЕРАЦІЙ З ПЕРЕРОБКИ ДАВАЛЬНИЦЬКОЇ СИРОВИНИ

NUANCES OF ACCOUNTING AND TAXATION WITH VALUE ADDED TAX OF PROCESSING OPERATIONS RAW MATERIALS

Анотація. Для вітчизняних підприємств операції з давальницькою сировиною можуть вирішити багато фінансових, виробничих, технологічних, ресурсних, кадрових проблем, найбільш суттєві з яких пов'язані зі скороченням виробничих процесів і загрозою банкрутства, одночасно виводячи їх на новий якісний рівень розвитку та успішно представляючи їх у міжнародній бізнес-спільноті. Стаття актуалізує питання обліку операцій з давальницькою сировиною у підприємства-виконавця послуг з переробки. Розглянуто різні варіанти оплати послуг з переробки давальницької сировини: у грошовій формі; шляхом надання у власність виконавця частини давальницької сировини; шляхом надання у власність виконавця готової продукції, а також комбіновані варіанти розрахунків. Запропоновано для деталізації руху та контролю на всіх етапах переробки давальницької сировини вести аналітичний облік застосуванням рекомендованих субрахунків до позабалансового рахунку 022 «Матеріали, прийняті для переробки»: 022/1 «Давальницька сировина на складі»; 022/2 «Давальницька сировина, передана у виробництво»; 022/3 «Готова продукція з давальницької сировини»; 022/3 «Супутня продукція з давальницької сировини»; 022/5 «Відходи від переробки давальницької сировини». Представлено схему обліку давальницької сировини та готової продукції у виконавця за допомогою запропонованих субрахунків, а також показано відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з переробки давальницької сировини у виконавця на рахунках бухгалтерського обліку з використанням запропонованих субрахунків. Досліджено питання оподаткування податком на додану вартість зазначених операцій за умови, якщо замовник є резидентом, а давальницька сировина передається на переробку на території України, Встановлено, що, оскільки давальницька сировина є власністю замовника і при її передачі на переробку право власності на цю сировину до виконавця не переходить, то податкові зобов'язання з ПДВ за такою операцією не нараховуються, а об'єктом оподаткування в податковому обліку сторін будуть послуги з переробки. Також розглянуто оподаткування ПДВ, якщо замовник є нерезидентом, а давальницька сировина ввозиться на митну територію України в режимі митної переробки, потім же готова продукція вивозиться за межі митної території України в режимі митного реекспорту.

Ключові слова: переробка, давальницька сировина, готова продукція, замовник, виконавець, облік, оподаткування, зовнішньоекономічна діяльність, митний режим переробки.

Summary. For domestic enterprises, operations with raw materials can solve many financial, production, technological, resource, and personnel problems, the most significant of which are related to the reduction of production processes and the threat of bankruptcy, simultaneously bringing them to a new qualitative level of development and successfully representing them in the international business community. The article updates the issue of accounting for transactions with raw materials from a

processing company. Various options for payment for services for the processing of customer raw materials were considered: in cash; by giving the executor the ownership of a part of the client's raw materials; by providing the contractor with finished products, as well as combined payment options. In order to detail the movement and control at all stages of the processing of customer raw materials, it is proposed to keep analytical records using the recommended sub-accounts to the off-balance sheet account 022 «Materials accepted for processing»: 022/1 «Customer raw materials in stock»; 022/2 «Davalnytsia raw materials transferred to production»; 022/3 «Finished products from consumer raw materials»; 022/3 «Accompanied products from raw materials»; 022/5 «Waste from the processing of consumer raw materials». The scheme of accounting of raw materials and finished products from the contractor using the proposed sub-accounts is presented, as well as the reflection on the accounting accounts of operations for the processing of raw materials from the contractor on the accounting accounts using the proposed sub-accounts. The question of taxation with value added tax of the specified operations was investigated, provided that the customer is a resident, and the donor raw materials are transferred for processing on the territory of Ukraine. It was established that, since the donor raw materials are the property of the customer, and upon their transfer for processing, the ownership of these raw materials belongs to the executor does not transfer, then the VAT tax liability for such a transaction is not accrued, and the object of taxation in the tax accounting of the parties will be processing services. VAT taxation is also considered, if the customer is a non-resident, and the supplier's raw materials are imported into the customs territory of Ukraine under the customs processing regime, and then the finished products are exported outside the customs territory of Ukraine under the customs re-export regime.

Key words: processing, raw materials, finished products, customer, executor, accounting, taxation, foreign economic activity, customs regime of processing.

Постановка проблеми. Зараз українська економіка переживає чергову кризу, багато підприємств відчують фінансові проблеми та втрачають можливість фінансувати виробничий процес і виробляти власну продукцію. Але при цьому їм вдалося зберегти власні виробничі потужності, укомплектовані кваліфікованими кадрами, які досі не користувалися попитом через брак коштів. Водночас значна частина підприємств, маючи кошти, товарно-матеріальні цінності та бажання, не мають можливості займатися виробництвом через недостатній виробничий і кадровий потенціал. Саме в цьому контексті діяльність з обслуговування переробки сировини замовника набуває особливого значення, оскільки в цьому випадку обидві сторони досягають бажаних результатів шляхом продуктивної співпраці.

Зважаючи на сучасну потребу впровадження інноваційних підходів до здійснення виробничої діяльності, вирішення економічних завдань щодо забезпечення зростання в умовах обмеженості ресурсів, що, в свою чергу, обумовлює пошук нових підходів до організації процесів переробки давальницької сировини, актуалізується питання дослідження обліку операцій з давальницькою сировиною як форми економічної взаємодії суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у розвиток методології й організації обліку операцій з давальницькою сировиною займалися багато вчених, зокрема: Бабенко Л. [1], Іваненко В. [2], Павленко О. [3], Сук Л. [4] та ін. Не применшуючи наукових досягнень вчених у розвиток теоретичних і організаційно-

методичних положень обліку операцій з давальницькою сировиною, слід зазначити, що потребують подальших розробок питання, пов'язані з обґрунтуванням та удосконаленням існуючих методик обліку операцій з давальницькою сировиною, що актуалізує представлене дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формування пропозицій з удосконалення організаційно-методичного забезпечення бухгалтерського обліку операцій з давальницькою сировиною на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Операції з давальницькою сировиною є специфічним об'єктом бухгалтерського обліку, здійснення яких потребує дотримання визначених законодавчих правил, що встановлені на всіх етапах її переробки. При цьому відображення в обліку даних операцій слід розглядати як у виконавця, так і у замовника, а також врахувати різні варіанти оплати послуг переробки, задля визначення облікових особливостей здійснення даної діяльності. В даній статті ми приділимо увагу обліку операцій з давальницькою сировиною у виконавця.

При цьому слід відмітити, що розраховуються за послуги з переробки сторони за домовленістю, і тут можливі декілька варіантів:

- безпосередньо грошовими коштами, при цьому вся вироблена готова продукція повертається замовнику;
- розрахунок з виконавцем частиною наданої давальницької сировини;
- розрахунок шляхом надання у власність виконавця частиною виробленої готової продукції;

– можливі різні комбінації зазначених розрахунків.

Також можливий варіант розрахунку із виконавцем супутньою продукцією або зворотніми відходами, якщо вони утворюється під час переробки давальницької сировини, самостійно або в комбінації із вищезазначеними формами оплати.

Замовник може здійснювати оплату за переробку давальницької сировини частиною готової продукції або ж сировиною, якщо на це дають згоду дві сторони. Таку форму оплати можна здійснювати, у разі коли у замовника бракує коштів або у виконавця немає вільного доступу до такої сировини. Якщо виникла така ситуація щодо розрахунків, то можна вважати, що дана операція вважається бартерною (п. 1 ст. 715 Цивільного кодексу) [5]. При цьому кожна із сторін є як продавцем (замовник — сировини та/або готової продукції, виконавець — робіт), так і покупцем (замовник робіт, а виконавець — сировини та / або готової продукції).

Зважаючи на переваги здійснення операцій з переробки давальницької сировини для суб'єктів господарювання, враховуючи податкові особливості зазначених операцій, що безпосередньо відображатимуться в бухгалтерському обліку, особливої актуальності набуває питання їх відображення в обліку як виконавця, так і замовника. Саме ця класифікаційна ознака є основною для поділу операцій з давальницькою сировиною та відображення їх в обліку.

Щодо обліку у виконавця, то отримані від замовника матеріали й належну йому готову продукцію переробник, згідно з Інструкцією № 291, відображає на позабалансовому рахунку 022 «Матеріали, прийняті для переробки» [6]. Окрім того, аналітичний облік з давальницькою сировиною ведеться у розрізі замовників, а також за видами сировини й матеріалами, та за місцями їх зберігання чи переробки. При цьому для полегшення контролю можна порадишити запровадити аналітику на цьому рахунку із застосуванням субрахунків:

022/1 «Давальницька сировина на складі»;

022/2 «Давальницька сировина, передана у виробництво»;

022/3 «Готова продукція з давальницької сировини»;

022/3 «Супутня продукція з давальницької сировини»;

022/5 «Відходи від переробки давальницької сировини».

Облік давальницької сировини та виготовленої із неї готової продукції у виконавця з використан-

ням зазначених субрахунків зобразимо за допомогою схеми (Рис. 1).

Усі витрати, пов'язані з виконанням робіт та наданням послуг з переробки давальницької сировини, переробник відображає на рахунку 23 «Виробництво». На дату підписання акту чи іншого документа, що підтверджує виконання робіт, надання послуг, переробник визнає дохід від виконання робіт. Відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з переробки давальницької сировини наведено в таблиці 1.

При передачі давальницької сировини для переробки право власності на сировину не переходить від замовника до переробника, тому фактична операція передачі сировини від замовника та подальше повернення виготовленої з неї готової продукції жодним чином не впливає на облік сторін. Оскільки немає операції постачання (пп. 14.1.191 Податкового кодексу) — немає й реалізації сировини (готової продукції) [7]. Отже, об'єкт ПДВ відсутній. Так пояснюють і податківці: оскільки давальницька сировина, передана для переробки, є власністю замовника і при її передачі право власності до виконавця на цю сировину не переходить, то податкові зобов'язання з ПДВ на вартість давальницької сировини при її передаванні у переробку та подальшому поверненні у вигляді готової продукції замовнику не нараховуються.

Окрім того, варто відмітити, що безпосередньо п. 189.4 Податкового кодексу вимагає нарахування ПДВ при постачанні товарів, яке здійснюється через посередництво. Але в цьому випадку, як ми вияснили, поставка не відбувається. Значить, оскільки немає переходу права власності на давальницьку сировину та опісля на виготовлену із неї готову продукцію, така операція ніяк не вплине на облік ПДВ у обидвох сторін. Об'єктом оподаткування в такій ситуації буде лише вартість наданих послуг з переробки давальницької сировини (відповідно до п. 189.4 Податкового кодексу, а саме загальних правил, що застосовуються до посередництва) [7].

ПДВ на послуги з переробки сировини нараховується виконавцем за основною ставкою податку. Замовники таких операцій мають право суму сплаченого ПДВ включити до податкового кредиту у тому випадку, якщо в майбутньому вироблена готова продукція використовуватиметься для здійснення оподатковуваних ПДВ операцій для здійснення їх господарської діяльності.

Розглянемо тепер ситуацію, коли давальницька сировина ввозиться на митну територію України

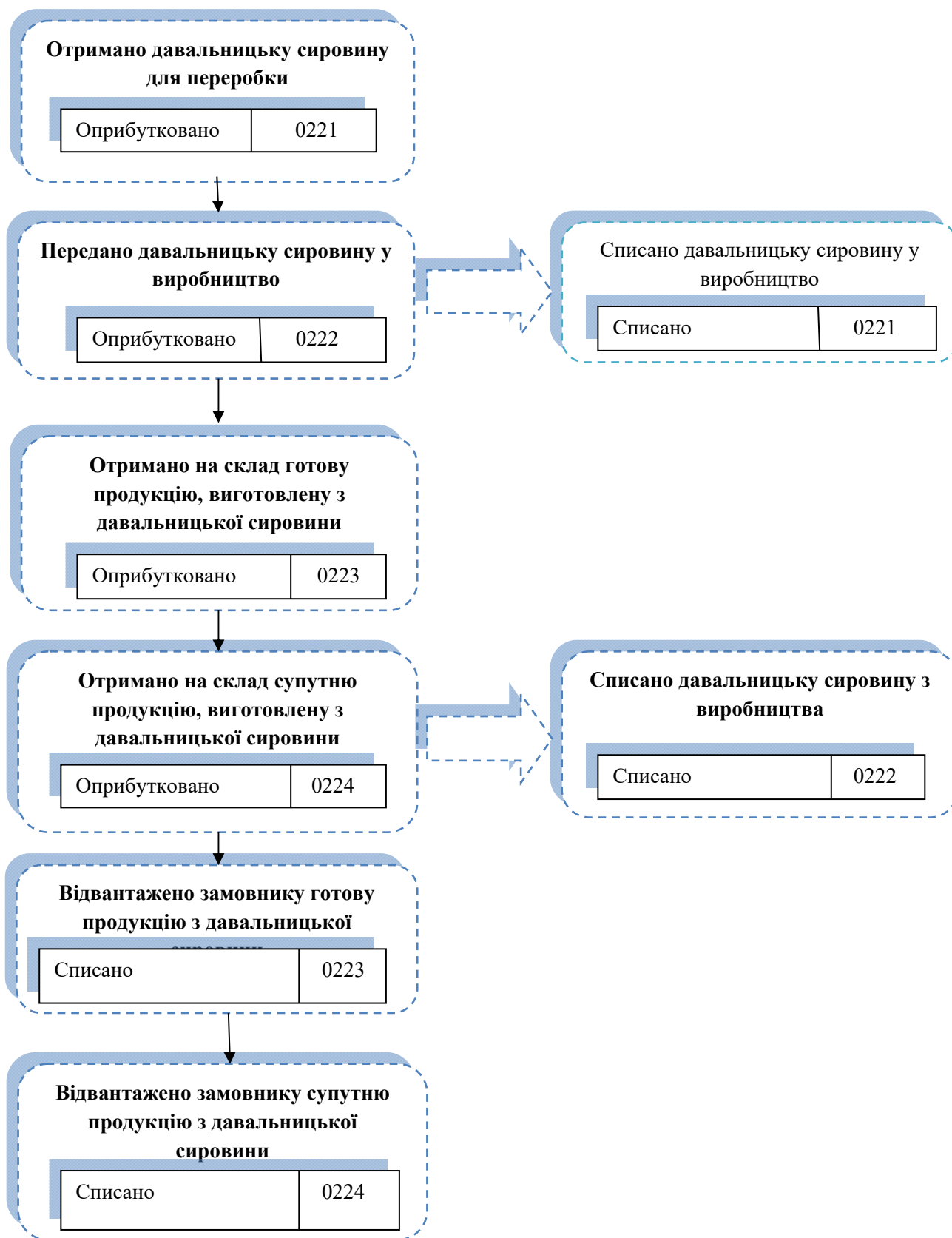

Рис. 1. Схема обліку давальницької сировини та готової продукції у виконавця
Джерело: розроблено автором із використанням запропонованих субрахунків

Таблиця 1

**Відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з переробки
давальницької сировини у виконавця**

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків (субрахунків)	
		Дебет	Кредит
1	надійшли матеріали від замовника на склад для переробки	022/1 «Давальницька сировина на складі»	—
2	передано матеріали в переробку	—	022/1 «Давальницька сировина на складі»
		022/2 «Давальницька сировина, передана у виробництво»	—
3	відображено витрати, пов'язані з переробкою	23	13 «Знос необоротних активів», 20 «Виробничі запаси», 91 «Загально виробничі витрати», 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування», 661 «Розрахунки за заробітною платою»
4	Списано витрачені матеріали	—	022/2 «Давальницька сировина, передана у виробництво»
5	Оприбутковано готову продукцію для передачі замовнику	022/3 «Готова продукція з давальницької сировини»	—
6	Передано готову продукцію замовнику	—	022/3 «Готова продукція з давальницької сировини»
7	Відображено дохід від виконання робіт, надання послуг	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»	703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»
8	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»	641 «Розрахунки за податками»/ ПДВ
9	Відображено собівартість робіт з переробки	903 «Собівартість реалізованих робіт та послуг»	23 «Виробництво»
10	Отримано оплату від замовника	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»

Джерело: сформовано автором із використанням запропонованих субрахунків

від нерезидентів в митному режимі переробки, а виготовлена з неї готова продукція в режимі реекспорту вивозиться з митної території України.

Згідно зі ст. 147 Митного кодексу України, «переробка на митній території — це митний режим, відповідно до якого іноземні товари піддаються у встановленому законодавством порядку переробці без застосування до них заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, за умови подальшого реекспорту продуктів переробки» [8].

Відповідно до п. 185.1 ст. 185 Податкового Кодексу України «об'єктом оподаткування є операції платників податку з: постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 Кодексу; ... постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 Кодексу; ввезення товарів на мит-

ну територію України; вивезення товарів за межі митної території України» [7].

Розглянемо, за якими ставками ПДВ оподатковуються зазначені операції за умови, якщо замовник є нерезидентом:

- операції з ввезення на митну територію України для переробки давальницької сировини та вивезення як реекспорт виробленої із неї готової продукції, не оподатковуються ПДВ;
- вартість надання послуг з переробки ввезеної нерезидентом на митну територію України давальницької сировини, оподатковуються ПДВ за ставкою нуль відсотків;
- якщо для переробки іноземної давальницької сировини на митній території України були придбані та використані сировина та матеріали, то, згідно зі ст. 154 Митного кодексу [8], виконавець має право задекларувати їх як експорт на митниці, а отже, застосувати ставку ПДВ

нуль відсотків (ст. 195 Податкового кодексу [7]).

Таким чином, згідно із митним та податковим законодавством, надання резидентом нерезиденту послуг з переробки давальницької сировини прирівнюється до експорту послуг та, аналогічно як і експорт товарів, оподатковується ПДВ за ставкою нуль відсотків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, для полегшення обліку та контролю давальницької сировини у виконавця доцільно вести аналітику на субрахунку 022 «Матеріали на відповідальному зберіганні» із застосуванням запропонованих субрахунків: 022/1 «Давальницька сировина на складі»; 022/2 «Давальницька сировина, передана у виробництво»; 022/3 «Готова продукція з давальницької сировини»; 022/3 «Супутня продукція з давальницької сировини»; 022/5 «Відходи від переробки давальницької сировини». Щодо питання оподаткування ПДВ, то, оскільки давальницька сировина є власністю замовника і при її передачі на переробку право власності на цю сировину до виконавця не переходить, то податкові зобов'язання з ПДВ за такою операцією не нараховуються, а об'єктом оподаткування в податковому обліку сторін будуть послуги з переробки, причому ПДВ нараховується за основною ставкою податку, якщо обидві сторони є резидентами України. У тому ж випадку,

якщо замовник є нерезидентом, надання послуг з переробки прирівнюється до експорту та оподатковується за нульовою ставкою ПДВ.

Як показують дослідження, недоліки чинного законодавства України та відсутність системного регулювання заходів контролю за здійсненням операцій з переробки сировини на митній території України дозволяють суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності незаконно ухилятися від сплати податків до бюджету. Слабкість державного контролю за такими операціями полягає в тому, що ввезення сировини на митну територію України та експорт готової продукції підлягає митному контролю, але фактично сам процес руху сировини на підприємстві та готова продукція з неї не підлягає жодному державному контролю. Відсутність контролю створює певні передумови для реалізації ввезеної під виглядом переробних операцій сировини на митній території України та отримання підприємствами прибутку шляхом ухилення від сплати податків і зборів на імпорту продукцію.

Подальші дослідження в цьому напрямку можуть бути спрямовані на розробку пропозицій щодо методики контролю за операціями з переробки на митній території України та за її межами, здійснення оперативного реагування на порушення митного та податкового законодавства, контролю за переробними підприємствами та накладення штрафів за порушення законодавства.

Література

1. Бабенко Л. В. Методичні підходи до митно-податкового аудиту операцій з переробки сировини на митній території України. Вісник Академії митної служби України. 2014. № 2. С. 22–30.
2. Іваненко В. О. Облікове відображення виготовлення промислової продукції на давальницьких умовах. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. 2010. № 4. С. 89–93.
3. Павленко О. Відходи від переробки давальницької сировини нерезидента. Податки та бухгалтерський облік. 2014. № 43(1479). С. 26–31.
4. Сук Л. П. Облік переробки давальницької сировини. Бухгалтерія в сільському господарстві. 2013. № 22. С. 17–19.
5. Цивільний кодекс України № 435-IV, в редакції від 01.08.2022 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій № з0893-99, в редакції від 27.05.2022 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>
7. Податковий кодекс України № 2755-VI, в редакції від 19.07.2022 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Митний кодекс України № 4495-VI, в редакції від 19.07.2022 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

References

1. Babenko L. V. Metodychni pidkhody do mytno-podatkovogho audytu operacij z pererobky syrovyny na mytnij terytoriji Ukrainy. Visnyk Akademiji mytnoji sluzhby Ukrainy. 2014. # 2. S. 22–30.
2. Ivanenko V. O. Oblikove vidobrazhennja vyghotovlennja promyslovoi produkciji na davaljnyckjykh umovakh. Visnyk Zhytomirskogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. Ekonomichni nauky. 2010. # 4. S. 89–93.
3. Pavlenko O. Vidkhody vid pererobky davaljnyckjoi syrovyny nerezydenta. Podatky ta bukhghaltersjkyj oblik. 2014. # 43(1479). S. 26–31.
4. Suk L. P. Oblik pererobky davaljnyckjoi syrovyny. Bukhghalterija v siljskomu ghospodarstvi. 2013. # 22. S. 17–19.
5. Cyviljnyj kodeks Ukrainy # 435-IV, v redakciji vid 01.08.2022 [Elektronnyj resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Instrukcija pro zastosuvannja Planu rakhunkiv bukhghaltersjkogho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'jazanj i ghospodarsjkykh operacij pidpryjemstv i orghanizacij # z0893-99, v redakciji vid 27.05.2022 [Elektronnyj resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>
7. Podatkovyj kodeks Ukrainy # 2755-VI, v redakciji vid 19.07.2022 [Elektronnyj resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Mytnyj kodeks Ukrainy # 4495-VI, v redakciji vid 19.07.2022 [Elektronnyj resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

Ігнат'єв Олександр Володимирович

бухгалтер

Ihnatiev Oleksandr

Accountant

ORCID: 0000-0002-6188-7085

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8197

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ КОМПЛЕКСНОЇ СТАВКИ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

PROBLEMS OF ACCOUNTING AND TAXATION AT THE APPLICATION OF THE COMPLEX RATE BY TRANSPORT AND FORWARDING ENTERPRISES

Анотація. Попит на транспортно-експедиторські послуги в Україні стрімко росте, а отже з'являється велика кількість нових транспортно-експедиторських підприємств, для ефективного функціонування яких має бути сформована чітка та урегульована податкова законодавча база. Не чітке формулювання законодавчих норм та складний бухгалтерський облік комплексу операцій з транспортно-експедиторського обслуговування призводить до численних судових спорів між підприємствами та фіскальними органами. Незважаючи на значну кількість проведених досліджень, окремі питання обліку та оподаткування транспортно-експедиторських послуг потребують додаткового уточнення та вдосконалення. Тому в даний час актуальним є теоретико-методичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій із удосконалення обліку транспортно-експедиторської діяльності. У статті розглянуто та проаналізовано суть і види договору на надання транспортно-експедиторських послуг, специфіку їх відображення в бухгалтерському обліку. Досліджено та розкрито законодавчу неврегульованість застосування комплексної ставки як виду ціни в договорі на транспортне експедитування із залученням третіх осіб. Рекомендовано внести зміни до законодавчо-нормативних актів з даного питання з урахуванням існуючої судової практики. Розроблено рекомендації щодо удосконалення бухгалтерського обліку транспортно-експедиторських підприємств та представлено схему бухгалтерських проведення з обліку операцій транспортно-експедиторського підприємства при наданні транспортно-експедиторської послуги за посередницьким договором із застосуванням комплексної ставки як ціни. Обґрунтовано доцільність застосування рекомендацій для поглиблення аналітичної інформації щодо розрахунків за транзитними операціями та витратами експедитора на виконання посередницького договору транспортного експедитування з використанням комплексної ставки. Існуюча система обліку та оподаткування транспортно-експедиторської діяльності вимагає подальших наукових досліджень з позиції зменшення законодавчого навантаження та спрощення бухгалтерського обліку й обліку для цілей оподаткування.

Ключові слова: облік, оподаткування, транспортно-експедиторська діяльність, експедитор, комплексна ставка.

Summary. The demand for transport and forwarding services in Ukraine is growing rapidly, and therefore a large number of new transport and forwarding companies are appearing, for the efficient functioning of which a clear and regulated tax legislative base must be formed. Unclear formulation of legislative norms and complex business accounting of a complex operations of transport and forwarding services leads to numerous legal disputes between enterprises and fiscal authorities. Despite the considerable amount of investigations conducted, certain issues of accounting and taxation of transport and forwarding services require additional clarification and improvement. Therefore, theoretical and methodological substantiation and development of practical recommendations for improving the accounting of transport and forwarding activities are currently relevant. The article examines and analyzes the essence and types of the contract for the provision of transport and forwarding services, the specifics of their reflection in business accounting. The legislative irregularity of the application of the complex rate as a type of price in the contract for transport forwarding with the involvement of third parties was investigated and revealed. It is recommended

to make changes to the legislative and regulatory acts on this issue, taking into account the existing judicial practice. Recommendations for improving the business accounting of transport and forwarding enterprises have been developed and a scheme of accounting transactions for accounting of operations of a transport and forwarding enterprise when providing a transport and forwarding service under an intermediary contract with the use of a complex rate as a price is presented. The expediency of applying recommendations for deepening analytical information regarding calculations for transit operations and expenses of the freight forwarder for the execution of an intermediary contract of transport forwarding using a complex rate is substantiated. The existing system of accounting and taxation of transport and forwarding activities requires further scientific research from the point of view of reducing the legal burden and simplifying business accounting and accounting for taxation purposes.

Key words: accounting, taxation, freight forwarding activity, forwarder, complex rate.

Постановка проблеми. Міжнародна торгівля — це один з ключових напрямів країни на шляху економічного зростання, чималу роль в ній відіграє транспортно-експедиторська діяльність. Попит на транспортно-експедиторські послуги в Україні стрімко росте, а отже з'являється велика кількість нових транспортно-експедиторських підприємств, для ефективного функціонування яких має бути сформована чітка та урегульована законодавча база, зокрема податкова. Нажаль, саме в контексті податкового законодавства щодо транспортно-експедиторської діяльності все ще виникає багато дискусійних питань.

В умовах сьогодення комерційний успіх будь-якого підприємства залежить від правильно обраної тактики і стратегії ціноутворення. Сучасне податкове та бухгалтерське законодавство не враховує деяких особливостей ціноутворення в договірних відносинах між експедитором та його замовником, як наприклад застосування комплексної ставки. Не чітке формулювання законодавчих норм та складний бухгалтерський облік комплексу операцій з транспортно-експедиторського обслуговування призводить до численних судових спорів між підприємствами та фіскальними органами, що негативно впливає на їх діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питання бухгалтерського обліку та оподаткування транспортно-експедиторської діяльності було зроблено вітчизняними дослідниками: А. Свіріденко — особливості обліку експедиторських послуг [9]; Ю. Рудяк та О. Пироженко — організацію обліку транспортно-експедиторської діяльності [8]; Л. Солошенко — перевиставлення послуг та особливості обліку податку на додану вартість [10]; О. Артюх та В. Ільющенкова — особливості обліку доходів та витрат транспортно-експедиторських компаній [1]; Ю. Граковський — організацію бухгалтерського та податкового обліку послуг з міжнародних перевезень [2] та багатьма іншими. Однак, незважаючи на значну кількість проведених досліджень, окремі питання обліку та

оподаткування транспортно-експедиторських послуг все ще потребують додаткового уточнення та вдосконалення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій із удосконалення обліку транспортно-експедиторської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 1 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» № 1955-IV від 01.07.2004 р. «транспортно-експедиторська послуга — робота, що безпосередньо пов'язана з організацією та забезпеченням перевезень експортного, імпорного, транзитного або іншого вантажу за договором транспортного експедирування» [7].

За договором транспортного експедирування одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу [7]. Виходячи зі змісту, що викладений у договорі транспортного експедирування, такі договори можна поділити на три види:

- прямий — транспортно-експедиторське підприємство (далі — ТЕП) надає повний комплекс послуг, пов'язаних з перевезенням самостійно (ст. 929 Цивільного Кодексу України (ЦКУ)) [11];
- посередницький — ТЕП організовує надання послуг, пов'язаних із перевезенням, залучаючи інших осіб (ст. 932 ЦКУ) [11]. Даний договір особливий тим, що містить у собі елементи декількох видів договорів: доручення, комісії, підяду, зберігання, перевезення тощо;
- змішаний — ТЕП надає частину послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу самостійно, а інша частина послуг виконується третіми особами, за якими ТЕП виступає від свого імені, але за рахунок клієнта (договір комісії), або від імені клієнта (договір доручення).

Відображення в бухгалтерському обліку операцій визначення доходів та витрат, а також

розрахунків з контрагентами напряму залежить від виду договору за яким веде діяльність ТЕП. Так, за прямим договором, діємо як і при звичайному договорі надання послуг — вся сума доходів від реалізації транспортно-експедиційних послуг відображається експедитором на субрахунку 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг». Одночасно з визначенням доходу експедитор списує собівартість транспортно-експедиційних послуг кореспонденцією:

Дебет субрахунку 903 «Собівартість реалізованих робіт і послуг»

Кредит рахунку 23 «Виробництво»

Собівартістю реалізації у даному випадку будуть всі витрати експедитора, понесені ним для надання всього комплексу послуг, наприклад: заробітна плата водія та експедитора, нарахований на неї єдиний соціальний внесок, вартість паливо-мастильних матеріалів, амортизація, навантаження-розвантаження вантажу та інші (сюди також увійдуть послуги третіх сторін, якщо ТЕП залучить їх від свого імені та за свій рахунок). Розрахунки з клієнтами будуть відображатися на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», а розрахунки з постачальниками — на рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками».

Якщо ж договір посередницький, то до складу доходу увійде тільки винагорода експедитора, яка також відображатиметься на субрахунку 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг». Одночасно з визначенням доходу експедитор списує собівартість транспортно-експедиційних послуг кореспонденцією:

Дебет субрахунку 903 «Собівартість реалізованих робіт і послуг»

Кредит рахунку 23 «Виробництво»

Собівартістю реалізації за посередницьким договором будуть витрати з оплати праці менеджерів, що безпосередньо пов'язані з наданням транспортно-експедиційних послуг, нарахування єдиного соціального внеску, суми нарахованої амортизації основних засобів, малоцінних необоротних матеріальних активів та інші витрати, що безпосередньо пов'язані з наданням транспортно-експедиторських послуг. Що стосується розрахунків, то тут є свої особливості. Згідно Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку (далі — ПСБО) 15 «Дохід» суми надходжень від інших осіб за договором комісії, агентським та іншим аналогічним договором на користь комітента, принципала тощо — не визнаються доходами [4], а згідно ПСБО 16 «Витрати» платежі за договорами комісії, агентськими угодами та іншими

аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо — не визнаються витратами [5]. Тому відповідно для ТЕП розрахунки з третіми особами, що залучені для надання транспортно-експедиційних послуг, не є розрахунками з типовими покупцями та постачальниками, а по суті є транзитними і не входять у оплату послуг експедитора. Як правило, для обліку розрахунків експедитора з клієнтом у частині купівлі послуг третіх осіб застосовують субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами», а для розрахунків експедитора з третіми особами, залученими для надання транспортно-експедиційних послуг, використовують субрахунок 685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Розрахунки безпосередньо за послуги експедитора відображаються типово через рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками».

При змішаному типі договорі поєднуються обидві описані бухгалтерські схеми, втім слід бути обачним, адже такий договір серед умов повинен мати виражені норми договорів комісії та доручення, в протилежному випадку, такий договір можна буде визнати прямим.

На сьогодні, часто сторони в договорах транспортного експедирування погоджують комплексну ставку на послуги транспортно-експедиторського обслуговування вантажу. Під комплексною ставкою розуміють увесь комплекс витрат, необхідних для організації перевезення вантажів, а саме, наприклад, для залізничних перевезень: плату за подання вагонів, плату за користування вагонами за весь період перевезення, контроль за кількістю, прийняття та оформлення вантажу під завантаження та на відправку, вартість запірнопломбувальних пристроїв, залізничний тариф, додаткові збори і плати, вартість станційних зборів, виготовлення перевізних документів, сертифікату походження, фітосанітарних, карантинних і ветеринарних та інших сертифікатів, свідоцтв, винагорода експедитора, послуги з оформлення митного декларування вантажу, протоколів випробувань, лабораторних досліджень вантажу та інші послуги, вартість яких була включена у комплексну ставку, що погоджена сторонами за умовну одиницю (наприклад, тонну вантажу).

Проаналізувавши складові такої форми розрахунків та спираючись на Узагальнюючу податкову консультацію № 610 від 06.07.2012 р. [6], можна дійти до висновку, що такий договір носить характер звичайного прямого договору транспортного експедирування або навіть договору перевезення, адже не відображення розміру експедиторської винагороди за послуги транспортного експедиру-

вання в договорах і актах може свідчити про те, що такі угоди не відповідають Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність». У зв'язку з цим, може скластися ситуація, коли послуги з міжнародного перевезення, що перевиставляються ТЕП клієнту транзитом за ставкою податку на додану вартість (ПДВ) 0% (абзац «а» підпункту 195.1.3 пункту 195.1 статті 195 Податкового Кодексу України (ПКУ)) [3], потрібно буде виставляти за звичайною ставкою 20%, так як відсутні умови для визнання договору як договору транспортного експедирування.

Дана позиція деяких податкових органів є хибною, така думка також підтверджена судовою практикою. Статтею 9 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» [7], вста-

новлені поняття «плата експедитору» та «витрати експедитора» за договором транспортного експедирування, він не забороняє поєднувати ці різновиди плат в загальній ціні договору та не містить вимоги щодо чіткого розподілу в ціні договору між платою експедитору та його витратами, а натомість вказує, що витрати експедитора визначаються на підставі документів, виданих суб'єктами господарювання, що залучалися до виконання договору транспортного експедирування або органами влади.

Пропонуємо внести зміни у відповідні законодавчо-нормативні документи та оновити узагальнюючу податкову консультацію № 610 від 06.07.2012 р. [6], де чітко встановити можливість застосування комплексної ставки у рамках договору надання транспортно-експедиторських послуг.

Таблиця 1

Бухгалтерські проведення з обліку операцій ТЕП за посередницьким договором із застосуванням комплексної ставки

№ з/п	Зміст операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
1	Отримано аванс від клієнта 60% на організацію перевезення та супутніх послуг	311	377	72 000,00
2	Відображено податкове зобов'язання (ПЗ) з ПДВ на суму авансу	643	641	12 000,00
3	Оприбутковано ЗПП від постачальника	201	631	500,00
		644	631	100,00
4	Відображено податковий кредит (ПК) з ПДВ	641	644	100,00
5	Оплачено постачальнику за ЗПП	631	311	600,00
6	Передплачено послуги залізничного перевезення	685	311	84 000,00
7	Відображено ПК з ПДВ	641	644	14 000,00
8	Отримано послуги із залізничного перевезення вантажу	370	685	84 000,00
9	Перераховано аванс за користування вагонами	685	311	9 000,00
10	Відображено ПК з ПДВ	641	644	1 500,00
11	Нарахована плата за користування вагонами	370	685	9 000,00
12	Списано ЗПП, що встановлені на вагони	231	201	160,00
13	Нараховано заробітну плату менеджера за виконання замовлення	231	661	3 000,00
14	Нараховано єдиний соціальний внесок на заробітну плату менеджера	231	651	660,00
15	Підписано акт надання експедиторських послуг:			
	– перевиставлено клієнту вартість перевезення та супутніх витрат (транзитні послуги)	377	370	93 000,00
	– відображено нараховану плату експедитору	361	703	27 000,00
16	Нараховане ПЗ з ПДВ:			
	– на суму перевиставлених послуг (транзитні)	644	643	15 500,00
		643	641	3 500,00
	– на суму плати експедитору	703	643	4 500,00
		643	641	4 500,00
17	Відображена собівартість транспортно-експедиційної послуги	903	231	3 820,00
18	Зараховано на поточний рахунок остаточна оплата від клієнта:			
	– в сумі перевиставлених (транзитних) послуг	311	377	21 000,00
	– в сумі винагороди (плати) експедитору	311	361	27 000,00

Джерело: сформовано автором

Для формування аналітичної інформації щодо розрахунків за транзитними операціями на виконання посередницького договору транспортного експедирування з використанням комплексної ставки пропонуємо експедитору відкрити субрахунок 231 «Витрати на надання транспортно-експедиційних послуг» та 370 «Транзитні послуги до перевиставлення» з аналітичними рахунками у розрізі кожного замовлення, що дасть змогу здійснити достатню деталізацію обліку розрахунку собівартості транспортно-експедиційної послуги та транзитних операцій. Розглянемо схему бухгалтерських проведення за умовним прикладом (табл. 1).

Клієнт-резидент доручає експедитору-резиденту організувати залізничне перевезення 100 тон вантажу «Кукурудза» по території України, включаючи супутні послуги, із залученням третіх осіб, за дорученням та від імені клієнта та перераховує аванс у розмірі 60% на організацію перевезення та супутніх послуг. Комплексна ставка за перевезення 1 тони «Кукурудзи» погоджена сторонами на рівні 1 200,00 грн. у т.ч. ПДВ 200,00 грн. Для виконання замовлення придбано 50 шт. запірнопломбувальних пристроїв (ЗПП) по 12,00 грн. за 1 шт. у т.ч. ПДВ 2,00 грн. Експедитор поніс наступні витрати: залізничний тариф на перевезення становить 84 000,00 грн., у т.ч. ПДВ 14 000,00 грн., плата за користування вагонами 9 000,00 грн., у т.ч. ПДВ 1 500,00 грн, на вагони встановлено 16 шт. ЗПП, зарплата менеджера за виконання даного замовлення 3 000,00 грн., нарахування єдиного соціально внеску 660,00 грн. Всі податкові накладні зареєстровані в єдиному реєстрі податкових накладних а розрахунки між контрагентами проведено в повному обсязі.

Таким чином, використовуючи субрахунок 231 та 370 в аналітичному обліку за кожним замовленням, підприємство має можливість детально відображати накопичення витрат, пов'язаних

з конкретною транспортно-експедиційною послугою та даних за транзитними послугами по ній, а в момент підписання акту надання транспортно-експедиційної послуги, відповідні суми списуються на собівартість транспортно-експедиційної послуги та перевиставляються як транзитні. Таким чином, відбувається розмежування витрат експедитора та плати експедитору в комплексній ставці.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В умовах сьогодення, одним з ключових завдань підприємства є оптимізація витрат на логістику та перевезення. Все частіше для рішення таких задач підприємства звертаються до ТЕП. Експедитор та клієнт не обмежені у застосуванні комплексної ставки як ціни у договорі надання транспортно-експедиційних послуг, проте у статті доведено законодавчу неврегульованість даного питання з боку податкового законодавства України. Рекомендується внести зміни у відповідні законодавчо-нормативні документи, де чітко окреслити правила застосування такого виду ціни в договорах транспортного експедирування.

З метою вдосконалення бухгалтерського і аналітичного обліку та з урахуванням особливостей діяльності підприємства, що надає транспортно-експедиційні послуги, запропоновано введення субрахунків 231 «Витрати на надання транспортно-експедиційних послуг» та 370 «Транзитні послуги до перевиставлення», що не суперечить діючим нормам ПСБО України, а навпаки вирішує проблему збирання та деталізації в аналітичному обліку власних витрат і транзитних операцій щодо кожного замовлення на транспортно-експедиційну послугу.

У подальших наукових дослідженнях пропонуємо зосередити увагу на специфіці оподаткування транспортно-експедиційних послуг, здебільшого у частині нарахування ПДВ за посередницькими договорами.

Література

1. Артюх О. В., Ільющенкова В. В. Доходи та витрати транспортно-експедиторських компаній: проблемні аспекти обліку. Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації: Матеріали IX міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14–15 травня 2021 р.). Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2021. С. 24–27.
2. Граковський Ю. Міжнародні автоперевезення: організація діяльності, бухгалтерський і податковий облік. URL: http://cons.parus.ua/_d.asp?r=06MDNea3ede875bf627e45879c424c5dd4598 (дата звернення: 12.08.2022).
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n4931> (дата звернення: 12.08.2022).
4. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України № 290 від 29.11.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> (дата звернення: 12.08.2022).

5. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України № 318 від 31.12.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (дата звернення: 12.08.2022).

6. Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо порядку оподаткування податком на додану вартість транспортно-експедиторської діяльності: Наказ ДПС України № 610 від 06.07.2012 р. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovozakonodavstvo/nakazi/61681.html> (дата звернення: 12.08.2022).

7. Про транспортно-експедиторську діяльність: Закон України № 1955-IV від 01.07.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1955-15> (дата звернення: 12.08.2022).

8. Рудяк Ю., Пироженко О. Усе про облік та організацію транспортно-експедиційної діяльності. Х.: Фактор, 2005. 392 с.

9. Свіріденко А. Надаємо експедиторські послуги: особливості обліку. Податки & Бухоблік. 2016. № 38. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/may/issue-38/article-17764.html> (дата звернення: 12.08.2022).

10. Солошенко Л. Перевиставлення послуг і ПДВ. Податки & Бухоблік. 2020. № 94. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2020/november/issue-94/article-112005.html> (дата звернення: 12.08.2022).

11. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12.08.2022).

References

1. Artiukh O. V., Iliushenkova V. V. Dokhody ta vytraty transportno-ekspedytorskykh kompanii: problemni aspekty obliku [Revenues and costs of freight forwarding companies: problematic aspects of accounting]. Aktualni problemy rozvytku obliku, analizu, kontroliu i opodatkuvannia u konteksti Yevropeiskoi intehtatsii ta suchasnykh vyklykiv hlobalizatsii: Materialy IKh mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Lviv, 14–15 travnia 2021 r.). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, 2021. P. 24–27 [in Ukrainian].

2. Hravovskiy Yu. Mizhnarodni avtoperevezennia: orhanizatsiia diialnosti, bukhgalterskyi i podatkovi oblik [International road transportation: organization of activities, accounting and tax records]. URL: http://cons.parus.ua/_d.asp?r=06MDNea3ede875bf627e45879c424c5dd4598 [in Ukrainian].

3. Podatkovi kodeks Ukrainy № 2755-VI vid 02.12.2010 r. [Tax Code of Ukraine, № 2755-VI, 02.12.2010]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n4931> [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhgalterskoho obliku 15 «Dokhid»: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 290 vid 29.11.1999 r. [On approval of accounting regulations (standard) 15 «Revenue»: Order of the Ministry of Finance of Ukraine, № . 290, 29.11.1999]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhgalterskoho obliku 16 «Vytraty»: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 318 vid 31.12.1999 r. [On approval of accounting regulations (standard) 16 «Costs»: Order of the Ministry of Finance of Ukraine, № 318, 31.12.1999]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Uzahalniuiuchoi podatkovoi konsultatsii shchodo poriadku opodatkuvannia podatkom na dodanu vartist transportno-ekspedytorskoi diialnosti: Nakaz DPS Ukrainy № 610 vid 06.07.2012 r. [On approval of the General tax consultation on the taxation procedure of value added tax of freight forwarding activity: Order of the State Tax Service of Ukraine, № 610, 06.07.2012]. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovozakonodavstvo/nakazi/61681.html> [in Ukrainian].

7. Pro transportno-ekspedytorsku diialnist: Zakon Ukrainy № 1955-IV vid 01.07.2004 r. [About freight forwarding activity: Law of Ukraine, № 1955-IV, 01.07.2004]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1955-15> [in Ukrainian].

8. Rudiak Yu., Pyrozhenko O. Use pro oblik ta orhanizatsiiu transporno-ekspedytsiinoi diialnosti [All about accounting and organization of freight forwarding activity]. Kh.: Faktor, 2005. 392 p. [in Ukrainian].

9. Sviridenko A. Nadaemo ekspedytorski posluhy: osoblyvosti obliku [We provide forwarding services: accounting features]. Podatky & Bukhoblik. 2016. № 38. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/may/issue-38/article-17764.html> [in Ukrainian].

10. Soloshenko L. Perevystavlennia posluh i PDV [Reissuance of services and VAT]. Podatky & Bukhoblik. 2020. № 94. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2020/november/issue-94/article-112005.html> [in Ukrainian].

11. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy № 435-IV vid 16.01.2003 r. [Civil Code of Ukraine, № 435-IV, 16.01.2003]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

Скриньковський Руслан Миколайович
кандидат економічних наук, професор
Львівський університет бізнесу та права
Skrynkovskyy Ruslan
PhD in Economics, Professor
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-2180-8055

Князь Святослав Володимирович
доктор економічних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»
Kniaz Sviatoslav
D. Sc. (Economics), Professor
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-7236-1759

Русин-Гриник Роман Романович
доктор філософії
Національний університет «Львівська політехніка»
Rusyn-Hrynyk Roman
PhD
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-2895-6437

Коновалюк Ірина Василівна
аспірант
Національного університету «Львівська політехніка»
Konovalyuk Iryna
Postgraduate Student of the
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-2143-9621

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-8-8072

ДІЯЛЬНІСТЬ БІЗНЕС-СТРУКТУР ЯК ОБ'ЄКТ МОНІТОРИНГУ

ACTIVITIES OF BUSINESS STRUCTURES AS AN OBJECT OF MONITORING

Анотація. У статті проведено та теоретично обґрунтовано важливість використання моніторингу діяльності бізнес-структур. В умовах необхідності збільшення витрат на забезпечення відповідного рівня якості діяльності для бізнес-структур актуалізується потреба розвитку системи моніторингу, яка б дозволяла ідентифікувати, аналізувати та прогнозувати явища і тенденції, що є критично важливими в контексті забезпечення економічної стійкості: стійкості динамічної рівноваги, стійкості функціонування і стійкості розвитку бізнес-структури. Задоволення цієї потреби є досить проблематичним, оскільки формування і розвиток таких багатофункціональних систем моніторингу вимагає застосування спеціального програмного забезпечення, яке є не лише дороговартісним, але й має бути адаптоване під конкретну бізнес-структуру.

Зазначено, що серед компонентів систем моніторингу бізнес-структур виділяють об'єкти і суб'єкти моніторингу, а також методи і технології моніторингу. Визначено, що для більш об'єктивного та достовірного отримання результату потрібно опитати 90 респондентів (керівників підприємницьких структур). Графічно представлено експертні оцінки щодо відносної значущості відомостей, що характеризують діяльність бізнес-структур. Аналізуючи отримані експертні дані, з'ясовано, що керівники бізнес-структур вимірюють успішність підприємницької діяльності обсягами продаж. Змодельовано статичну модель діяльності бізнес-структури як об'єкта моніторингу. Водночас, враховуючи відношення між зазначеними множинами і її компонентами, доведено, що можливим є розширити континуум баз даних систем моніторингу і алгоритмізувати процеси обробки первинної інформації, що стосується нових факторних характеристик об'єкта моніторингу.

Ключові слова: бізнес-структура, моніторинг, статична модель діяльності, експертне опитування.

Summary. The article carried out and theoretically substantiated the importance of using monitoring of the activities of business structures. In conditions of need an increase in costs to ensure an appropriate level of quality of activity, for business structures the need is actualized for development a monitoring system that would allow identifying, analyzing and predicting phenomena and trends, what is critical important in the context of ensuring economic sustainability: sustainability of dynamical equilibrium, sustainability of operation and sustainability of development of the business structure. Meeting this need is quite problematic, since the formation and development of such multifunctional monitoring systems requires the use of special software, which is not only expensive, but must also be adapted to a specific business structure. It is noted that among the components of monitoring systems of business structures distinguish are objects and subjects of monitoring, as well as methods and technologies of monitoring. It was determined that for a more objective and reliable getting a result it is necessary to interview 90 respondents (heads of business structures). Graphically presented are expert assessments regarding the relative importance of information characterizing the activities of business structures. Analyzing the obtained expert data, it was found that the leaders of business structures measure the success of entrepreneurial activity by sales. The static model of activity of the business structure as an object of monitoring is modeled. At the same time, taking into account the relationship between the indicated sets and its components, it is proved that it is possible to expand the continuum of databases of monitoring systems and algorithmize the processes of processing primary information regarding new factor characteristics of the monitoring object.

Key words: business structure, monitoring, static model of activity, expert survey.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні відбуваються дуже стрімкі зміни в технологічній сфері, соціальній структурі суспільства, економіці тощо. Для бізнес-структур актуальним залишається питання щодо їх активного розвитку через забезпечення економічного зростання (результату) з урахуванням кількісних і якісних змін (у певних просторово-часових умовах). Тому, якщо бізнес-структура має намір зростати, успішно розвиватися і прагне досягти певних позитивних результатів, то їй необхідно впроваджувати нові або удосконалювати існуючі моделі розвитку і застосовувати оптимальні управлінські рішення для управління розвитком, враховуючи при цьому вплив інновацій в системі «вид інновації — вид розвитку» і якість управління бізнес-процесами в системі «інформація — ресурс — час». Водночас необхідно врахувати чинники, які безпосередньо впливають на діяльність бізнес-структури, а також активно проводити багатовекторний моніторинг економічного стану і результативності не тільки своєї діяльності, а й конкурентів [1–5].

Поряд з тим, в умовах необхідності збільшення витрат на забезпечення відповідного рівня якості діяльності (щодо бізнес-процесів, вироблення продукції, послуг тощо), для бізнес-структур також

актуалізується потреба розвитку системи моніторингу, яка б дозволяла ідентифікувати, аналізувати та прогнозувати явища і тенденції, що є критично важливими в контексті забезпечення економічної стійкості [6]: стійкості динамічної рівноваги, стійкості функціонування і стійкості розвитку бізнес-структури. Задоволення цієї потреби є досить проблематичним з об'єктивних причин, оскільки формування і розвиток таких багатфункціональних систем моніторингу вимагає застосування спеціального програмного забезпечення, яке є не лише дороговартісним, але й має бути адаптоване під конкретну бізнес-структуру. Саме тому дедалі більшого значення і актуальності набуває дослідження можливостей і обґрунтування важливості використання моніторингу діяльності бізнес-структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізування наукових праць, присвячених формуванню і розвитку систем моніторингу діяльності суб'єктів господарювання, показало, що у якості об'єктів моніторингу зазвичай виділяють: фінансово-економічну безпеку бізнес-структур — Р. Грешко, В. Харабара [7], О. Андренко, Є. Гавриличенко [8], Н. Єршова, М. Ткаченко, В. Гаркуша

[9], Ю. Мороз [10]; внутрішні і зовнішні бізнес-процеси — А. Jalali, P. Johannesson [11], L. Baresi, G. Meroni, P. Plebani [12], E. Molchanova, B. Battogtokh [13]; стан ресурсного забезпечення — І. Гаврилко [14], А. А. Alabdulkarim, P. Ball, A. Tiwari [15]; якість управління та функціональність автоматизації процесів управління — Н. Георгіаді, Л. Сопільник, М. К. Майнка [16], R. Jaffar, Z. Abdul-Shukor [17], М. Салун, Є. Палляничка [18], М.-Y. Wu, М.-Н. Yu [19], L. T. Ly, F. M. Maggi, M. Montali, S. Rinderle-Ma, W. M. P. van der Aalst [20], A. Janes, V. Lenarduzzi, A. C. Stan [21], V. Rach, O. Rossoshanska, O. Medvedieva, A. Yevdokymova [22] та інші. За результатами дослідження також з'ясовано, що сьогодні системи моніторингу, які автоматизовані і наповнені програмним забезпеченням типу ERP (англ. Enterprise Resource Planning [23]), мають високий рівень параметризації об'єктів моніторингу. Такий підхід добре підходить для алгоритмізації процесу обробки інформації, що береться до уваги при прийнятті управлінських рішень. Попри це, проблемою такої практики моніторингу є складність інтегрування інформації в цілісну ієрархічну систему. Як наслідок, для керівників бізнес-структур складно відстежити усі причинно-наслідкові зв'язки між різними векторами діяльності суб'єкта господарювання. Це у своїй сукупності засвідчує існування багатоманітності об'єктів моніторингу і наявність низького зв'язку між параметрами, які їх характеризують.

Поряд з тим, критичний аналіз теорії і практики показав, що важливим завданням є не тільки визначення цілей системи моніторингу діяльності бізнес-структури [1], вибір джерел отримання інформації і методів моніторингу діяльності бізнес-структури [2], оцінювання та аналізування чинників, які впливають на формування системи моніторингу діяльності бізнес-структур [3], а й обґрунтування важливості використання моніторингу діяльності бізнес-структур.

Мета статті. Метою статті є обґрунтувати важливість використання моніторингу діяльності бізнес-структур.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій практиці господарювання відомими організаційно-правовими формами об'єднань суб'єктів підприємницької діяльності (інтегрованих структур суб'єктів господарювання) є [24]: трести, синдикати, картелі, холдинги та інші. Всі ці об'єднання підприємницької діяльності також можна назвати бізнес-структурами. Отож, з позиції інституційного підходу до бізнес-структур (або

підприємницьких структур) належать: суб'єкти господарювання, які є юридичними особами, що мають у своєму складі структурні підрозділи та певну ієрархію управління; об'єднання суб'єктів господарювання, які мають спільні підприємницькі цілі.

Традиційно серед компонентів систем моніторингу бізнес-структур (підприємницьких структур) виділяють об'єкти і суб'єкти моніторингу, а також методи і технології моніторингу. Об'єкти моніторингу нечасто піддаються як науковому, так і методично-прикладному аналізу на предмет сутнісних характеристик, змістовних властивостей і структури. Проте, тут слід визнати, що значною мірою невизначеність саме об'єкта моніторингу є причиною низького рівня інформативності результатів моніторингу.

Моніторинг виконує інформаційну, аналітичну, прогностичну та інші функції. Тобто, у будь-якій бізнес-структурі предметом моніторингу є управлінська інформація, яка необхідною для вирішення окремих задач і прийняття певних управлінських рішень, а також для виявлення, оцінки і відповідного обґрунтування вибору оптимального (найкращого) рішення з-поміж кількох альтернативних. Зважаючи на це, при побудові системи моніторингу діяльності підприємницької структури (бізнес-структури) важливим є ідентифікувати основні (найважливіші) характеристики об'єкта моніторингу та критерії інформативності відомостей і даних, на основі яких можна відстежувати зміни об'єкта моніторингу. Аналізування емпіричних даних низки підприємницьких структур, які мають розвинуті системи моніторингу їхньої діяльності, показало, що зазвичай системи моніторингу орієнтовані як на внутрішнє, так і зовнішнє середовище бізнес-структури. Ці системи моніторингу здебільшого акумулюють інформацію (відомості та/або дані) про: динаміку продажів; обсяг і структуру залишків готової продукції, сировини і матеріалів на складі; фінансовий стан і рентабельність підприємницької структури; структуру і динаміку витрат; кількість конкурентів; ціни на аналогічні товари і послуги на ринку; обсяг сплачених податків і зборів; динаміку звернень споживачів щодо сервісного та гарантійного обслуговування продукції, що пропонується на ринок.

Серед бізнес-структур, системи моніторингу яких аналізувались, було обрано такі підприємницькі структури для дослідження: Фоззі-Фуд, Епіцентр К, ВОГ Рітейл, МЕТРО Кеш енд Кері Україна, Ашан Україна Гіпермаркет, Фудмережа, Фора, Комфі Трейд, М Т І, Новус Україна, Таврія

плюс, РУШ, Нова лінія, Група рітейлу України, Мальви, Завод паркету, Фокстрот, Eldorado, Мою, ТТТ, ЖЖУК, Rozetka, АЛІО. Тут респондентами виступали керівники (менеджери) різних рівнів управління даних підприємницьких структур, виходячи з таких вимог: мають досвід роботи на керівній посаді не менше 3-х років; добровільно заявили про бажання брати участь в опитуванні (анкетуванні). При прийнятті рішення щодо вибірки та відбору респондентів, які мають бути опитані (шляхом письмових відповідей у анкеті), було встановлено прийнятну похибку — на рівні 0,15. Загальна сукупність експертів становила 356 осіб, з них заявленим вище вимогам (критеріям) відповідало 90 осіб.

$$k = \frac{90}{356} \left(1 - \frac{90}{356}\right) 2^2 \approx 34.$$

Таким чином, із обраної сукупності експертів необхідно опитати щонайменше 34 особи, для збереження похибки дослідження в межах до 15%.

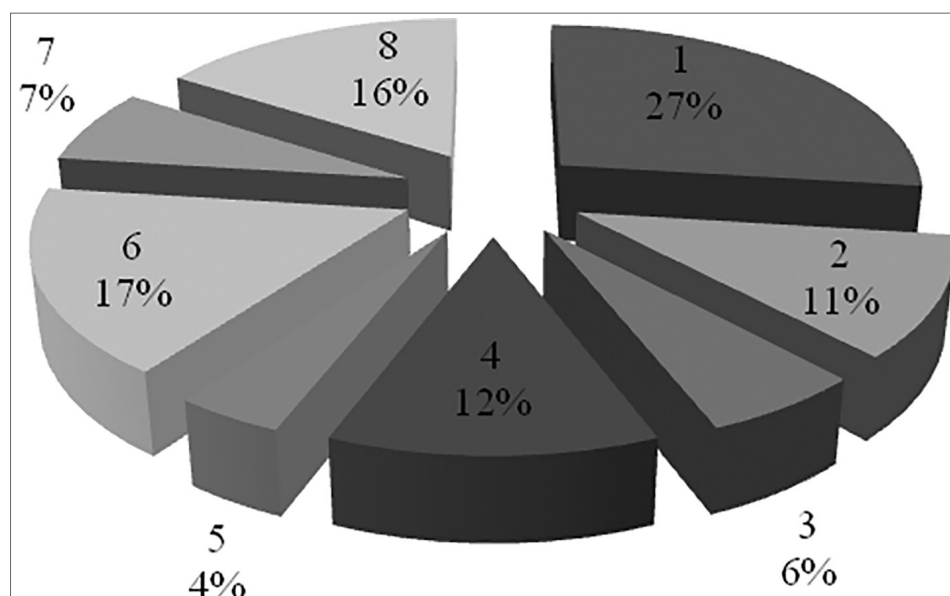
Так, на рис. 1 представлено результати опитування респондентів на предмет значущості відомостей, що характеризують діяльність бізнес-структур.

Як видно з рис. 1, за оцінками керівників підприємницьких структур, під час моніторингу най-

більш значущою є інформація (відомості і дані) про динаміку продажу (27%), ціни на аналогічні товари і послуги на ринку (17%), динаміку звернень споживачів щодо сервісного та гарантійного обслуговування продукції, що пропонується на ринок (16%), а також — про обсяг і структуру залишків готової продукції, сировини і матеріалів на складі (11%). Значущість інформації становить понад 70% відносно всієї інформації, яку акумулює система моніторингу.

В контексті цього також з'ясовано, що керівники бізнес-структур вимірюють успішність підприємницької діяльності обсягами продаж. Виявлення від'ємних приростів обсягів продаж або відсутність додатних приростів розглядається у прямій залежності від активності конкурентів, зокрема їхньої цінової політики, а також від якості пропонованих на ринок товарів і послуг.

Для поглиблення аналізу практичної корисності інформації, яку акумулюють системи моніторингу досліджуваних бізнес-структур, нами було також опитано керівників підприємницьких структур на предмет того, наскільки ефективно системи моніторингу реалізують аналітичну та прогностичну функції. Як виявилось, ці функції переважно реалізуються в автоматизованому режимі для обчислення показників фінансової стійкості, рентабельності і ризиковості реалізації

Умовні позначення: 1 — динаміка продажів; 2 — обсяг і структура залишків готової продукції, сировини і матеріалів на складі; 3 — фінансовий стан і рентабельність підприємницької структури; 4 — структура і динаміка витрат; 5 — кількість конкурентів; 6 — ціни на аналогічні товари і послуги на ринку; 7 — обсяг сплачених податків і зборів; 8 — динаміка звернень споживачів щодо сервісного та гарантійного обслуговування продукції, що пропонується на ринок

Рис. 1. Експертні оцінки щодо відносної значущості відомостей, що характеризують діяльність бізнес-структур

Джерело: побудовано авторами за результатами проведеного дослідження

управлінських рішень із урахування песимістичного, оптимістичного або усередненого значення прогнозу зміни продаж. Отримавши з системи автоматизованої обробки даних результати аналізу та прогнозу, далі здебільшого відбувається колективне обговорення і ухвалення колегіального управлінського рішення у цьому напрямі.

На рис. 2 наведено результати опитування керівників бізнес-структур щодо актуальних проблем забезпечення результативності функціонування систем моніторингу.

Отримана інформація, вочевидь, вказує на те, що якість персоналу бізнес-структури є важливим чинником впливу як на результати діяльності бізнес-структури, так і на усі ключові процеси, від яких залежить цей результат. З огляду на це і враховуючи інформацію у працях [25–29], є підстави стверджувати, що при первинному формуванні та в процесі розвитку системи моніторингу серед його об'єктів слід передбачати також: укомплектованість підрозділів бізнес-структури кадрами необхідної кваліфікації (тут йдеться про достатність чисельності працівників для укомплектування структурних підрозділів і відповідність працівників займаним посадам); якість виконання персоналом бізнес-структури покладених на нього функцій (якість виконання персоналом покладених на нього функцій передбачає високу частку раціональних управлінських рішень у загальній кількості прийнятих рішень, швидкість зворотного зв'язку і відсутність інфор-

маційних шумів, зростання продуктивності праці тощо); емоційно-психологічний стан працівників бізнес-структури і рівень їхньої вмотивованості до якісної роботи (ознаками позитивного емоційно-психологічного стану працівників є відсутність конфліктів, наявність неформальних груп, виникнення креативних ідей у працівників, наявність почуття вболівання за результати діяльності бізнес-структури тощо).

За результатами аналізу економічної літератури та практичних матеріалів за проблемою на рис. 3 наведено статичну модель діяльності підприємницької структури (бізнес-структури) як об'єкта моніторингу.

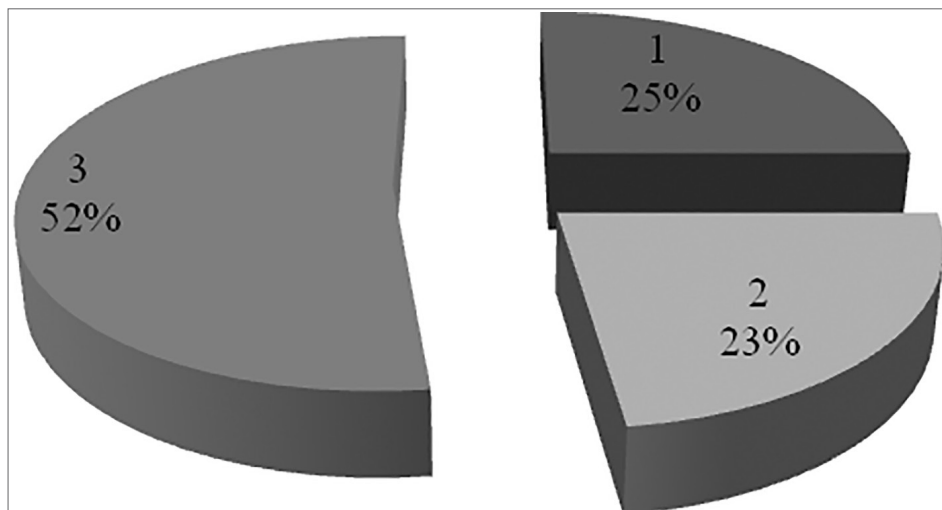
Отож, позначимо результативні характеристики як множину $\bigcup_{r=1} H_r$, а факторні характеристики як множину $\bigcup_{f=1} H_f$. Включивши у множину

$\bigcup_{f=1} H_f$ нові компоненти a, b і c .

$$(a \cup b \cup c) \subset \bigcup_{f=1} H_f \Rightarrow \bigcup_{r=1} H_r; \quad (1)$$

$$\bigcup_{f=1} H_f \in \bigcup_{r=1} H_r \Leftrightarrow (a \cup b \cup c) \in \bigcup_{r=1} H_r.$$

Враховуючи відношення між зазначеними множинами і її компонентами, можливим є розширити континуум баз даних систем моніторингу

Умовні позначення: 1 — своєчасність і повнота введення вхідних відомостей у базу даних системи моніторингу;
2 — обґрунтування критеріїв визначення оптимального і песимістичного прогнозу зміни продажів;
3 — урахування людського фактора під час підготовки та реалізації схвалюваних керівниками бізнес-структури рішень

Рис. 2. Результати опитування керівників бізнес-структур щодо проблем забезпечення результативності функціонування систем моніторингу

Джерело: побудовано авторами за результатами проведеного дослідження

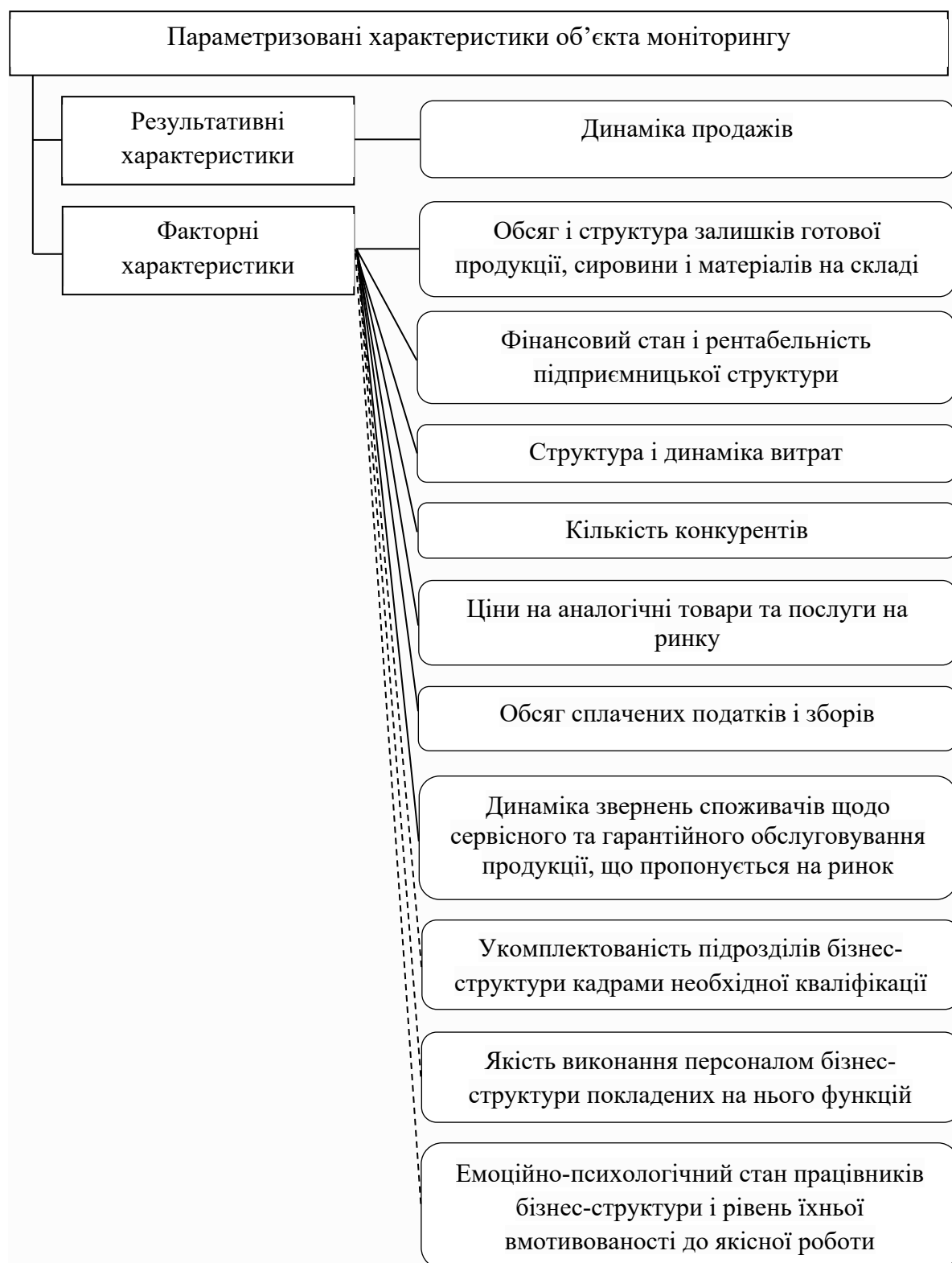

Рис. 3. Статична модель діяльності бізнес-структури як об'єкта моніторингу

Примітка: пунктирними лініями позначено ті характеристики об'єкта моніторингу, які авторами запропоновано параметризувати і ввести у систему моніторингу

Джерело: розроблено авторами

і алгоритмізувати процеси обробки первинної інформації, що стосується нових факторних характеристик об'єкта моніторингу.

Висновки. На основі виконаного дослідження встановлено, що керівники бізнес-структур в основному формують системи моніторингу так, щоб бути поінформованим про динаміку продажів і фактори, від яких лінійно залежить ця динаміка. Попри це, з'ясувавши типові проблеми функціонування систем моніторингу бізнес-структур, виявилось, що джерелом цих проблем є відсутність моніторингу якості персоналу. Фактично керівники бізнес-структур не володіють відомостями про свій персонал, а тому отримують низьку якість

виконуваних працівниками бізнес-структури покладених на них функцій. Доцільним є формування комплексу показників для параметризації: якості функціонування персоналу; укомплектованості підрозділів бізнес-структури кадрами необхідної кваліфікації; емоційно-психологічного стану працівників бізнес-структури; рівень вмотивованості працівників до якісної роботи. Це сприятиме кращій поінформованості керівників бізнес-структур про сильні та слабкі сторони персоналу, а також збільшить шанси і покращить можливості для розв'язання проблем, які на сьогодні є типовими для систем моніторингу більшості бізнес-структур.

Література

1. Князь С.В., Скриньковський Р.М., Русин-Гриник Р.Р., Коновалюк І.В., Павленчик Н.Ф. Визначення цілей системи моніторингу діяльності бізнес-структури // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 5. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-5-8007>
2. Князь С.В., Скриньковський Р.М., Коновалюк І.В., Русин-Гриник Р.Р. Вибір джерел отримання інформації і методів моніторингу діяльності бізнес-структури // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 6. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-6-8029>
3. Князь С.В., Скриньковський Р.М., Русин-Гриник Р.Р., Коновалюк І.В. Оцінювання та аналізування чинників, які впливають на формування системи моніторингу діяльності бізнес-структур // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 7. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8037>
4. Skrynkovskyi R. M., Sopilnyk L. I., Tsyuh S. I. Improving the Enterprise Development Model: New Solutions Based on the Principles of Management, Marketing and Economic Diagnosis // Business Inform. 2020. № 4. P. 191–199. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-191-199>
5. Скриньковський Р.М., Процюк Т.Б., Леськів С.Р. Моніторинг фінансової, виробничої, маркетингової і продуктової сфер діяльності та експрес-діагностика матеріально-технічного забезпечення підприємства // Бізнес Інформ. 2015. № 10. С. 250–256.
6. Скриньковський Р.М., Максимчук Я.С., Харук К.Б. Діагностика економічної стійкості підприємства і роль інформації та комунікації в контексті стійкості динамічної рівноваги, функціонування і розвитку // Проблеми економіки. 2015. № 3. С. 162–168.
7. Грешко Р.І., Харабара В.М. Формування системи моніторингу фінансової неспроможності підприємств // Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 9. С. 29–33. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.9.29>
8. Андриченко О.А., Гавриличенко Є.В. Теоретико-методичні засади формування механізму фінансового моніторингу житлово-комунальних підприємств // Бізнес Інформ. 2021. № 5. С. 266–272. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-266-272>
9. Єршова Н.Ю., Ткаченко М.О., Гаркуша В.О. Моніторинг та оцінка господарської діяльності для забезпечення економічної безпеки підприємств ресторанного бізнесу // Modern Economics. 2018. № 11. С. 66–71. doi: [https://doi.org/10.31521/modecon.v11\(2018\)-10](https://doi.org/10.31521/modecon.v11(2018)-10)
10. Мороз Ю.Ю. Система показників для моніторингу рівня фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств та їх облікове забезпечення // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2010. № 1(16). С. 138–149. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/51451> (дата доступу: 10.05.2022).
11. Jalali A., Johannesson P. Multi-perspective Business Process Monitoring // Lecture Notes in Business Information Processing. 2013. № 147. P. 199–213. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-642-38484-4_15
12. Baresi L., Meroni G., Plebani P. A GSM-based Approach for Monitoring Cross-Organization Business Processes Using Smart Objects. In: Reichert, M., Reijers, H. (eds) Business Process Management Workshops. BPM 2016 // Lecture Notes in Business Information Processing. 2016. vol. 256. Springer, Cham. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-42887-1_32

13. Molchanova E., Battogtogtokh B. Modular synthesis of objects of system of monitoring and control of transportation process participants in railway transport system of Mongolia // Proceedings of the International Conference «Aviamechanical Engineering and Transport» (AVENT 2018). 2018. doi: <https://doi.org/10.2991/avent-18.2018.53>
14. Гаврилко І.М. Ефективність застосування системи моніторингу й контролю в управлінні аграрними підприємствами // Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2019. № 4. С. 58–62. doi: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2019-4-10>
15. Alabdulkarim A.A., Ball P., Tiwari A. Assessing asset monitoring levels for maintenance operations: A simulation approach // Journal of Manufacturing Technology Management. 2015. № 26(5). P. 632–659. doi: <https://doi.org/10.1108/JMTM-01-2013-0003>
16. Князь С., Скриньковський Р., Георгіаді Н., Сопільник Л., Русин-Гриник Р., Майнка М.К. Моніторинг економічної ефективності застосування системно-функціонального підходу в управлінні інноваційним розвитком будівельних підприємств // Path of Science. 2021. № 7(3). С. 3020–3027. doi: <https://doi.org/10.22178/pos.68-5>
17. Jaffar R., Abdul-Shukor Z. The role of monitoring mechanisms towards company's performance // Journal of Accounting in Emerging Economies. 2016. № 6(4). P. 408–428. doi: <https://doi.org/10.1108/jaee-05-2014-0021>
18. Салун М.М., Паляничка Є.М. Особливості та принципи моніторингу конкурентоспроможності промислового підприємства // Economics of Development. 2018. № 17(3). С. 74–82. [https://doi.org/10.21511/ed.17\(3\).2018.07](https://doi.org/10.21511/ed.17(3).2018.07)
19. Wu M.-Y., Yu M.-H. Enterprise Information Security Management Based on Context-Aware RBAC and Communication Monitoring Technology // Mathematical Problems in Engineering. 2013. vol. 2013, article ID 569562. P. 1–11. doi: <https://doi.org/10.1155/2013/569562>
20. Ly L.T., Maggi F.M., Montali M., Rinderle-Ma S., van der Aalst W.M.P. Compliance monitoring in business processes: Functionalities, application, and tool-support // Information Systems. 2015. № 54. P. 209–234. doi: <https://doi.org/10.1016/j.is.2015.02.007>
21. Janes A., Lenarduzzi V., Stan A.C. A Continuous Software Quality Monitoring Approach for Small and Medium Enterprises // ICPE '17 Companion: Proceedings of the 8th ACM/SPEC on International Conference on Performance Engineering Companion. 2017. P. 97–100. doi: <https://doi.org/10.1145/3053600.3053618>
22. Rach V., Rossoshanska O., Medvedieva O., Yevdokymova A. System Modeling of Development of Innovative Project-Oriented Enterprises // Marketing and Management of Innovations. 2019. № 1. P. 105–131. doi: <https://doi.org/10.21272/mmi.2019.1-09>
23. Kurbel K.E. ERP: Enterprise Resource Planning // Enterprise Resource Planning and Supply Chain Management. 2012. P. 95–126. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-642-31573-2_4
24. Яцкевич І. До питання про зміст поняття інтеграції суб'єктів підприємницької діяльності // Журнал європейської економіки. 2013. Т. 12, № 4. С. 473–483. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jee_2013_12_4_6 (дата доступу: 10.05.2022).
25. Павловські Г. Розвиток системи управлінської діагностики підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Львівський університет бізнесу та права. Львів, 2017. 20 с.
26. Скриньковський Р., Шпак О., Леськів С., Ситар Л. Діагностика стану соціально-психологічного клімату на підприємстві // Path of Science. 2018. № 4(2). С. 1024–1031. doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.31-3>
27. Скриньковський Р.М. Діагностика рівня конфліктності в колективі та шляхи подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві // Бізнес Інформ. 2016. № 4. С. 268–273.
28. Щебель А.І. Управління потенціалом підприємства в системі координат організаційного розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Львівський університет бізнесу та права. Львів, 2020. 20 с.
29. Вільгуцька Р.Б. Формування та використання організаційних структур управління підприємствами: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2015. 25 с.

References

1. Kniaz S. V., Skrynkovskyy R. M., Rusyn-Hrynyk R. R., Konovalyuk I. V., & Pavlenchuk N. F. (2022). Determining the objectives of the system of monitoring the activities of business structures // International Scientific Journal «Internauka». Series: «Economic Sciences», 5 (in Ukrainian). doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-5-8007>
2. Kniaz S. V., Skrynkovskyy R. M., Konovalyuk I. V., & Rusyn-Hrynyk R. R. (2022). Selection of sources of information and methods for monitoring the activities of a business structure // International Scientific Journal «Internauka». Series: «Economic Sciences», 6 (in Ukrainian). doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-6-8029>
3. Kniaz S. V., Skrynkovskyy R. M., Rusyn-Hrynyk R. R., & Konovalyuk I. V. (2022). Assessment and analysis of factors influencing the formation of a system for monitoring the activities of business structures // International

Scientific Journal “Internauka”. Series: “Economic Sciences”, 7 (in Ukrainian). doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8037>

4. Skrynkovskyy R. M., Sopilnyk L. I., & Tsyuh S. I. (2020). Improving the Enterprise Development Model: New Solutions Based on the Principles of Management, Marketing and Economic Diagnosis // *Business Inform*, 4, pp. 191–199. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-191-199>

5. Skrynkovskyy R. M., Protsiuk T. B., & Leskiv S. R. (2015). Monitoring the Financial, Production, Marketing and Product Areas of Activity, and Instant Diagnosis of Material Support of Enterprise // *Business Inform*, 10, pp. 250–256 (in Ukrainian).

6. Skrynkovskyy R. M., Maksymchuk I. S., & Kharuk K. B. (2015). Diagnostics of the Enterprise Economic Security and the Role of Information and Communication in the Context of Sustainability of Dynamical Equilibrium, Operation and Development // *The Problems of Economy*, 3, pp. 162–168 (in Ukrainian).

7. Greshko R., & Kharabara V. (2019). Formation of the system of monitoring the financial inability enterprises // *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 9, pp. 29–33 (in Ukrainian). doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.9.29>

8. Andrenko O. A., & Gavrylychenko I. V. (2021). The Theoretical and Methodological Principles of the Formation of a Mechanism of Financial Monitoring of Housing and Communal Enterprises // *Business Inform*, 5, pp. 266–272 (in Ukrainian). doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-266-272>

9. Iershova N. Y., Tkachenko M. O., & Garkusha V. O. (2018). Monitoring and evaluation of economic activity to ensure economic safety of enterprises of the restaurant business // *Modern Economics*, 11, pp. 66–71 (in Ukrainian). doi: [https://doi.org/10.31521/modecon.v11\(2018\)-10](https://doi.org/10.31521/modecon.v11(2018)-10)

10. Moroz Yu. Yu. (2010). The system of indicators for monitoring the level of financial stability of agricultural enterprises and their accounting support // *Problems of Theory and Methodology of Accounting, Control and Analysis*, 1(16), pp. 138–149 (in Ukrainian). URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/51451> (Date accessed: 10.05.2022).

11. Jalali A., & Johannesson P. (2013). Multi-perspective Business Process Monitoring // *Lecture Notes in Business Information Processing*, 147, pp. 199–213. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-642-38484-4_15

12. Baresi L., Meroni G., & Plebani P. (2016). A GSM-based Approach for Monitoring Cross-Organization Business Processes Using Smart Objects. In: Reichert, M., Reijers, H. (eds) *Business Process Management Workshops. BPM 2016* // *Lecture Notes in Business Information Processing*, vol. 256. Springer, Cham. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-42887-1_32

13. Molchanova E., & Battogtokh B. (2018). Modular synthesis of objects of system of monitoring and control of transportation process participants in railway transport system of Mongolia // *Proceedings of the International Conference “Aviamechanical Engineering and Transport” (AVENT 2018)*. doi: <https://doi.org/10.2991/avent-18.2018.53>

14. Havrylko I. (2019). The effectiveness of the monitoring and control system in the agricultural enterprises management // *Actual Problems of Innovative Economy*, 4, pp. 58–62 (in Ukrainian). doi: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2019-4-10>

15. Alabdulkarim A. A., Ball P., & Tiwari A. (2015). Assessing asset monitoring levels for maintenance operations: A simulation approach // *Journal of Manufacturing Technology Management*, 26(5), pp. 632–659. doi: <https://doi.org/10.1108/JMTM-01-2013-0003>

16. Kniaz S., Skrynkovskyy R., Heorhiadi N., Sopilnyk L., Rusyn-Hrynyk R., & Mainka M. K. (2021). Monitoring the Economic Efficiency of Implementation of the System-Functional Approach in the Management of Innovative Development of Construction Enterprises // *Path of Science*, 7(3), pp. 3020–3027 (in Ukrainian). doi: <https://doi.org/10.22178/pos.68-5>

17. Jaffar R., & Abdul-Shukor Z. (2016). The role of monitoring mechanisms towards company’s performance // *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 6(4), pp. 408–428. doi: <https://doi.org/10.1108/jaee-05-2014-0021>

18. Salun M., & Palyanychka Y. (2018). Features and principles of monitoring of industrial enterprise competitiveness // *Economics of Development*, 17(3), pp. 74–82 (in Ukrainian). [https://doi.org/10.21511/ed.17\(3\).2018.07](https://doi.org/10.21511/ed.17(3).2018.07)

19. Wu M.-Y., & Yu M.-H. (2013). Enterprise Information Security Management Based on Context-Aware RBAC and Communication Monitoring Technology // *Mathematical Problems in Engineering*, vol. 2013, article ID 569562, pp. 1–11. doi: <https://doi.org/10.1155/2013/569562>

20. Ly L. T., Magg, F. M., Montali M., Rinderle-Ma S., & van der Aalst W. M. P. (2015). Compliance monitoring in business processes: Functionalities, application, and tool-support // *Information Systems*, 54, pp. 209–234. doi: <https://doi.org/10.1016/j.is.2015.02.007>

21. Janes A., Lenarduzzi V., & Stan A. C. (2017). A Continuous Software Quality Monitoring Approach for Small and Medium Enterprises // *ICPE ‘17 Companion: Proceedings of the 8th ACM/SPEC on International Conference on Performance Engineering Companion*, pp. 97–100. doi: <https://doi.org/10.1145/3053600.3053618>

22. Rach V., Rossoshanska O., Medvedieva O., & Yevdokymova A. (2019). System Modeling of Development of Innovative Project-Oriented Enterprises // *Marketing and Management of Innovations*, 1, pp. 105–131. doi: <https://doi.org/10.21272/mmi.2019.1-09>

23. Kurbel K. E. (2012). ERP: Enterprise Resource Planning // *Enterprise Resource Planning and Supply Chain Management*, pp. 95–126. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-642-31573-2_4

24. Yatskevych I. (2013). To the question of the content of the concept of integration of business entities // *Journal of European Economy*, 12(4), pp. 473–483 (in Ukrainian). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jee_2013_12_4_6 (Date accessed: 10.05.2022).

25. Pawlowski G. (2017). Rozvytok systemy upravlinskoi diahnostyky pidpryemstva [Development of the system of management diagnostics of the enterprise] (Doctoral thesis); Lviv University of Business and Law. Lviv (in Ukrainian).

26. Skrynkovskyy R., Shpak O., Leskiv S., & Sytar L. (2018). Diagnosis of the State of Socio-Psychological Climate at the Enterprise // *Path of Science*, 4(2), pp. 1024–1031 (in Ukrainian). doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.31-3>

27. Skrynkovskyy R. M. (2016). Diagnostics of the Extent of Conflict Among Co-Workers and Ways to Overcome the Destabilization of Socio-Labor Relations at Enterprise // *Business Inform*, 4, pp. 268–273 (in Ukrainian).

28. Shchebel A. I. (2020). Upravlinnia potentsialom pidpryemstva v systemi koordynat orhanizatsiinoho rozvytku [Enterprise potential management in the coordinate system of organizational development] (Doctoral thesis); Lviv University of Business and Law. Lviv (in Ukrainian).

29. Vilhutska R. B. (2015). Formuvannia ta vykorystannia orhanizatsiinykh struktur upravlinnia pidpryemstvamy [Formation and use of organizational structures of enterprise management] (Doctoral thesis); Lviv Polytechnic National University. Lviv (in Ukrainian).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

№ 8(64)

Головний редактор — *Камінська Т. Г.*

Київ 2022

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.08.2022. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 15,58. Тираж 100. Заказ № 217.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20, м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.